

ABHAZYA TARİHİ

2. KISIM FEODALİZM DÖNEMİNDEKİ ABHAZYA

1. BÖLÜM ABHAZ KRALLIĞI

§1. Apsa Leon

Abhaz Krallığı'nın oluşum koşulları. M.S.8.yy sonunda Trans-kafkasya halklarının tarihinde önemli rol oynayan bir erken feodal devlet olan Abhaz Krallığı ortaya çıktı. “Abhaz Krallığı” ifadesi sadece Gürcü kaynaklarına has bir ifade olup, Bizanslılar tarafından 10.yy'a kadar Abasgia (Abhazya) bir uydu Prenslik olarak değerlendiriliyordu.

Abhaz Krallığı'nın kuruluş sürecini 11.yy “Kartli vakayinamesi” adlı Gürcüce anonim eserde şöyle anlatılıyor; “Grekler zayıflayınca, Abhazya'ya miras yoluyla sahip olmuş olan voyvoda (prens, feodal beyi) 1.Leon'un yeğeni (erkek kardeşinin oğlu) olan Prens 2.Leon onlardan ayrıldı. 2.Leon (aynı zamanda) Hazar kralının kızının oğlu olup, onların (Hazarların) gücünden yararlanarak Greklerden ayrılıp, Liha'ya kadar olan Abhazya ve Egrisi'yi ele geçirdi ve Abhazların kralı ünvanını aldı”. Genellikle bu olay 786 ve 797 yılları arasına veya 8.yy sonuna tarihlendirilir.

Abhaz Krallığı'nın ortaya çıkışını birkaç önemli tayin edici sosyo-ekonomik ve siyasi ön şart sağlamıştır. Her şeyden önce, Abhaz toplumunun feodalleşmesinin son derece yavaş bir biçimde gerçekleştiğini dikkate almak gerekir. Üreticilerin büyük çoğunluğu hür idi. Ortak toprak mülkiyeti ve ortak toprak işleme geleneği devam ediyordu. Abhazya'nın dağlık vadilerindeki toplumsal düzen daha da arkaik idi. Prens inktidarı esas olarak hür muhafız askerlerine ve kiliseye dayanmakta idi.

Ayrıca, Abasgia komşu (Lazika, Apsilya vb) prensliklerden farklı olarak, Arap istilasından hemen hiç zarar görmemişti. Bu durum onun ekonomik ve kültürel gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Yüksek dağların eteklerinde, Mzimta, Bzip ve Kodor nehirlerinin havzalarında incelenen “atsanguara” adı verilen taş çitler (Abhazca; cüce çitleri), ağıllar ve yapılar bunun kanıtıdır. Bu çitlerin büyük çoğunluğu (400'den fazlası) Erken Ortaçağ dönemine ait olup, sözü edilen dönemde Abhazya'nın her yerinde yüksek dağ otlaklarından yararlanan gelişmiş bir yayla hayvancılığının mevcudiyet-

ABHAZYA TARİHİ

tine işaret eder. Buralarda uzun süre yaşanan sağlam barınaklar ve ağıllar inşa edilmişti. Çobanlar güvenli bir şekilde kalın taş duvarların arkasında barınıyor, yemeklerini kil kaplarda ateş üzerinde pişiriyor, ateş yakmak için kavlı demir çakmak kullanıyor ve hayvan hırsızlarına karşı kendilerini ok ve yay yardımıyla savunuyorlardı.

Bölgenin ekonomik hayatındaki bu dönüm noktası, Abhaz Krallığı'nın oluşma ve gelişme anına denk gelmiştir. Ve bu devletin ekonomisinin en önemli sahalarından birinin, çok sayıdaki bağımsız cemaat üyesinin elinde bulunan otlak hayvancılığı olduğunu gösterir. Aynı dönemde hayvanları yaylalara sürme uygulamasının, Bizans'ta da yaygınlaşması çok önemlidir. Köy halkı birkaç aylığına evini terkederek keçi ve koyunlarıyla birlikte dağlarda yaşardı. Bu durum, diğer belirtilerle (kale ve tapınak inşası, silah, süsleme, kısmen seramik vb.) birlikte, gelişimin erken feodal dönemine girdiği sıradaki Abhaz köyünün yapısının da komşu Bizansla birçok ortak noktasının mevcut olduğunu düşündürmektedir.

Abasgia'nın güçlenmesinde Bizans'ın geleneksel olarak kendi kuzey-doğu sınırlarını güvenlik çemberine alma çabası da önemli bir etken olmuştu. Arap yayılcılığı ortamında, gücünü Hristiyanlıktan alan bir politik oluşumun Kolhida'da kurulması, özellikle arzu edilmiştir. 1.Leon'un Bizans'tan aldığı destek, (Abasgia'da hanedanlık yönetim hakkının tasdiki, Kartli Hükümdarı Mir'e ait olan krallık nişanlarının ona devredilmesi vb.) onun önce Apsilya, Misiminya ve deniz boyundaki Lazika'yı, daha sonra da Kolhida'nın tümünü Abasgia'ya dâhil etmesine yardımcı olmuştur.

8.yüzyılın sonunda Bizans yönetiminin bölgeye olan ilgisinin azalması ve dolayısıyla da Hazar devletinin etkisinin güçlenmesinin belli bir rolü olmuştur. 2.Leon, Hazar kralının anne tarafından torunudur. Bu şartlarda bağımsızlık ilan etmek büyük bir güçlük teşkil etmemiştir. Kaynakta, 2.Leon'u Bizanslılarla çatışmaya iten tayin edici faktörün Hazarlılar olduğu konusunun özellikle vurgulanması tesadüfi değildir.

Fakat 8.yy sonunda ortaya çıkan şartların, müteakip dönemde Abhazya'nın Bizans nüfuzundan tamamen kurtulmasını sağladığını iddia etmek doğru olmaz. Egemen ideolojisi Hristiyanlık olan Abhazya ile Bizans'a karşılık olarak, Hazar Krallığı, kuvvetli putperest inançların muhafaza edildiği bir Yahudi ülkesidir. Doğuda ise güçlü bir müslüman Arap dünyası vardı.

Abhazya'nın ciddi anlamda Bizans'tan tamamen ayrılmasına ortak kara ve deniz sınırları da müsaade etmemiştir. Abhaz Krallığı'nın iki asırlık tüm tarihi boyunca, özellikle ekonomik, politik ve kültürel yönünün Bizans'tan yana olduğu gözlemlenmektedir.

2.Leon'un faaliyetleri. Yukarıda bahsedilenler dışında 2.Leon hakkında başka bir bilgiye kaynaklarda raslanmaz. 2.Leon'un çocukluğunda ve eğitilmesinde Hazar kökenli annesinin çok etkili olduğu, öncülleri kadar Hristiyanlığa bağlı olmadığı, devletin başkentini (Kutaisi) seçerken yönetim avantajları ve Bizans sınırlarından uzaklığı yanında, 2.Leon'un Kutaisi'nin Hazarya'ya giden en yakın yol üzerinde olduğunu hesaba kattığını tahmin edebiliriz... "Abhaz Kralları Divanı" gibi mühim bir kaynaktan 2.Leon'dan bahsedilmemesi bir tesadüf değildir. Görüldüğü gibi, resmi gelenek onun Bizans'tan ayrılmasını desteklememiş ve iktidarın 1.Leon'a hanedanlık hakimiyeti şeklinde garanti edildiği bir ortamda, Abhazya'daki iktidarın el değiştirmesini yasal bulmamıştır. Öte yandan, bazı araştırmacılar, 2.Leon'un tahta çıkarken Abhazcada "Apsların (Abhazların) hâkimi" (kral, hükümdar) anlamına gelen "apsha" ünvanını aldığını iddia ederler.

2.Leon'un faaliyetleri genellikle bir nevi "pan-Gürcü" politikasıyla ilişkilendirilir. Ancak, 2.Leon gerçekte her feodal despot gibi, yönetimini kendi çıkarları doğrultusunda kurmuştur. Bununla birlikte Abhaz Krallığı'nın daha sonraki tarihi, komşu krallıklar ve prensliklerle, özellikle Kartli'ye sahip olmak için yapılan mücadele ve rekabetle karakterize edilmektedir. Bu mücadele objektif olarak zaman içerisinde Kart (Gürcü) dili konuşan tüm kavimlerin birleşmesine neden olmuş ve Abhazya bu süreçte temel bir pozitif rol oynamıştır.

2.Leon'un yöneticilik faaliyetleri hakkındaki ilginç bilgiler, Gürcü coğrafyacısı ve tarihçisi Vahuşta Bagriationi sayesinde günümüze ulaşmıştır. Bagriationi'ye göre, "Kral Levan/Leon" hâkimiyeti altındaki toprakları, her birinin başına birer bağımsız yönetici tayin ederek Abhazya, Tshom, Bediya, Guriya, Raça-Leçhum, Svanetya, Argvet ve Kutaisi olmak üzere sekiz eristavlığa (eyalete) bölmüştür. Abhaz eyaleti (eski Abasgia) doğuda Anakopia bölgesi, güneyde deniz sahili, batıda Cigetya (muhtemelen günümüz Gagra'sına kadar), kuzeyde Hazarya nehrinin (Kuban nehri ve kollarının kaynakları) menbaini kadar olan Kafkas sıradağlarının bulunduğu bölgeleri kapsıyordu. Tshom eyaleti (eski Apsilya) Batıda Anakopia'dan (tamamını kapsayarak) Doğuda Egristskali'ye (günümüz Galidzga), güneyde deniz kıyısından başlayıp eyaletin dağlık kısımlarında kalan Alanya'nın bazı bölgelerini de içine alarak Ana sıradağ kütesine kadar uzanıyordu. Bedia eyaletine ise Egristskali nehrinin doğusundaki günümüz Abhazya'sının toprakları dahil olmuştur.

Abhaz Krallığı'nın etnik yapısı homojen değildi. Krallığın oluşumunda Abhazların yanında, Megreller ve Svanlar, kısmen Cikler (Zihler) ve Alanlar,

ABHAZYA TARİHİ

ayrıca sistematik olarak Arapların saldırısına maruz kalan Kartli'den çıkıp Kolhida'nın doğu ve güney bölgelerine kayda değer sayıda göç ederek yerleşen Kartveller de yer almıştır. Sahil şehirlerinde, özellikle tacirler arasında çok sayıda Grek, Ermeni, Yahudi vardı. 8.yy ile 10.yy'da Abhaz idari yapısının doğuya doğru yayılması, şüphesiz günümüz Gagra'sı ile İngur arasındaki toprakların tümünde yekpare bir Abhaz (Abasg-Apsil) etnik unsurunu muhafaza etmekle kalmamıştır. Bu genişleme aynı zamanda Abhaz unsurunun Kolhida'nın diğer (merkezi, doğu ve güney) bölgelerine, ayrıca Kartli'de ve Meshetya'da geniş topraklara yayılması için de bir temel hazırlamıştır.

Abhaz Krallığı'nın doğu yönündeki siyasi ve yayılmacı emelleri, hem coğrafi, hem de diğer bazı şartlarla izah ediliyor. Kuzeyde bu emelleri, sadece Büyük Kafkas sıradağları değil, ayrıca ötesindeki güçlü Hazar devleti ve onun hâkimiyeti altındaki toprakların bulunması da engellemiştir. Güneyde ise Bizans toprakları bulunuyordu. Mevcut durumda yayılma için en uygun noktalar, doğuda bulunan ve Kartvellerin yaşadıkları Arap işgalinden zayıf düşen topraklar olmuştur. Abhaz Krallığı'nın siyasi hudutlarının daha çok güney-doğu istikametine, günümüz Gürcistan'ın iç bölgelerine doğru uzanmasının nedeni de bu olguyla açıklanabilir. Bu olayda, Hristiyan kralların Transkafkasya'nın doğu bölgelerindeki Arap-Müslüman yayılmacılığını engellemeye yönelik tipik politikaları da az rol oynamamıştır.

2. Leon'un halefleri. 806 yılında ölen 2.Leon'un ardından Abhaz Krallığı'nı onun üç oğlu 1.Feodosiy, 2.Dmitriy ve 1.Georgiy sırayla yönettiler. "Abhaz Kralları Divanına" göre onlar tahtta 70 yıl, bir diğer kaynağa göre ise 50 yıl oturmuşlardır. Hükümdarlığın söz konusu dönemde yürüttüğü dış politikasının esas içeriği, Arap Halifeliği ve bölgede nüfuzu sahibi Tiflis Emirliğiyle mücadeleden ibaret olmuştur. Feodosiy'in komutasındaki Abhazlar, Ksani nehrinde cereyan eden savaşa katılmış ve bu savaşta Arap-Kaheti Birliği ordusunu yenilgiye uğratmışlardır. Diğer taraftan da, Kuets-hoba muharebesinde (853 yılında) Dmitriy'nin yönetimindeki Abhaz ordusu mağlup olmuş ve Abhaz Krallığı belli bir süreyle barış karşılığında emirliğe aynı ve maddi olarak haraç ödemek zorunda kalmıştır.

Abhaz Krallığı hiçbir zaman izole bir devlet olmamıştır. Diğerleri gibi, Abhazya da kendi tarihini komşu devletler ve halklarla daimi temaslar temelinde kurmuştur. Başta nitelik bakımından yakın olan Tao-Klarceti Krallığı (Örneğin, Feodosiy, Tao-Klarceti kralının kızıyla evliydi) olmak üzere, Gürcü siyasi yapılarla ilişkiler önem arz etmiştir. Abhaz krallarının dış güçlere karşı mücadelesinde her zaman destekte bulunan Bizans ile de ol-

ABHAZYA TARİHİ

dukça sağlam ilişkiler sürdürülmüştür. Örneğin, 830 yılında İmparator Feofil tarafından Transkafkasya'ya yollanan Bizanslıların "büyük ordusu" Araplar tarafından mağlup edildi. Başkomutan Feohristom'un kumanda ettiği kalabalık ordunun deniz üzerinden Kolhida'ya yollandığı 843-844 yılları arasındaki Bizans girişimi de bir o kadar başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Fırtına filoyu perişan etmiş, sahile çıkarma yapan askerler de kısa sürede Araplarca öldürülmüştür. Kartli, ancak Georgiy zamanında belli bir süreliğine Abhaz Krallığı'na dâhil edilmiştir. Çocuğu olmayan Georgiy'in ölümünden sonra, iktidar Şavliani soyu temsilcileri tarafından 20 yıllığına gasp edilmiş, tahtın varisi olan Dmitriy'in oğlu Bagrat ise Bizans'ın başkenti Konstantinopolis'te saklanmıştı. Bu dönem içerisinde Kartli'yi ele geçirmek için verilen mücadeleye Ermeni kralları da katıldılar. Tahminen 879 yılında Abhaz Krallığı belli bir süreliğine Kartli'den çekilerek, onu Ermeni kralı Aşot'a bırakmıştır.

2.Leon'un üç oğlunun krallık ettiği dönem, günümüz Abhazya toprakları üzerinde gözle görülür bir iz bırakmamıştır. Abhaz krallarının dikkati daha ziyade hakimiyet kurdukları toprakların doğusu üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu topraklardaki kilise yönetimi, faaliyetini Konstantinopolis Patrikhane-sinde kayıtlı bulunan Sebastopolis başpiskoposu vasıtasıyla yürütüyordu. Abhazya'nın o dönemdeki en önemli tapınaklarından biri, tahminlere göre piskoposluk kürsüsünün bulunduğu Dranda Katedrali idi.

§2. 9-10.yy sonundaki Abhaz Krallığı

Abhaz Krallığı'nın Doğu politikası. Dış siyasetteki durum, Bizans İmparatorluğu'nun yeni siyasi açılımlarının başladığı İmparator 2.Vasilius döneminde (867-886) Abhaz Krallığı açısından olumlu yönde değişmiştir. Kendi pozisyonunu Transkafkasya'da güçlendirmek için müsait zamandan yararlanan Vasilius, İmparatorluk sarayında eğitilmekte olan Abhaz kralı Dmitriy'in oğlu Bagrat'ı deniz yoluyla Kolhida'ya intikal eden ordunun başına komutan tayin etmiştir. Kutaisi'ye kadar ilerleyen Bagrat, hemen hiç mukavemetle karşılaşmadan babasından kalan tahta sahip olmuş ve Samtsha'daki (Güney Gürcistan) birçok kaleyi ele geçirerek Doğu'ya yönelmiştir. Fakat 888 yılında Tao-Klarceti yöneticileri ve Ermenistan (kral Aşot Bagratid) güçlerini birleştirirler ve Kura nehri yakınlarında Bagrat'ın askerlerini mağlup ederler. Muharebede Abhaz ordusunun başında bulunan Oset asıllı Bakatar da hayatını kaybeder.

Abhaz ve Ermeni krallıkları arasında Kartli'ye sahip olmak için yapılan rekabet Bagrat'ın oğlu 3.Konstantin döneminde de devam etmiştir. 890'larda Konstantin kızını Ermeni Hükümdarı Smbat'la evlendirmiş, 904 yılında ise Ermeni Krallığı'nın çöküşünden yararlanarak Kartli'nin

ABHAZYA TARİHİ

tümünü ele geçirmiştir. Konstantin, kendi pozisyonunu sadece Kartli'de (Haşuri'deki Samtsevisk kilisesinde bulunan ve burada Konstantin'in, krallığının yirminci yılında gerçekleştirilen kanal inşaatından bahseden duvar yazıtları da bunu kanıtlamaktadır) değil, Kahetya, Eretya (Eredvs kilisesi duvarlarındaki yazıtlar onun bu bölgeye yaptığı seferlerden bahseder) Doğu Transkafkasya'nın diğer bölgelerinde de güçlendirmiştir. Belli bir süre sonra Abhaz Krallığı'nın doğu sınırları, "Abhaz dağlarında" saklanan Ermeni Hükümdarı Smbat'ı destek olan Arap Emiri Ebul Kasım'ın acımasız istilasıyla alt üst olmuştur.

Vakayinamelere göre, Konstantin'in halefi 2. Georgiy'e tanrı "her türlü fazilet, cesaret ve yiğitliği bahşetmişti, Tanrısever idi, her şeyden önce kiliseler inşa etmesiyle, fakir fukaraya yaptığı iyiliklerle, cömertliğiyle, alçakgönüllülüğüyle ve sınırsız hayırseverliği ve iyi niyetliliğiyle namını duyurdu". Çkondidi (Martvili) tapınağı 2.Georgiy'in özel isteği üzerine inşa edilmiş, orada piskoposluk açmış ve tapınağı madden ve manen ihya etmiştir. Tahminen 930'lı yıllarda, daha sonra babasının tahtını elinden almaya karar veren en büyük oğlu Konstantin'i, Kartli'nin "ellinci" yöneticisi yapmıştır. Kurduğu komplo açığa çıkınca Konstantin, kendisini destekleyen feodallerle birlikte Kartli kalesi olan Uplistsihe'ye giderek saklandı. Uzun süren kuşatma sonrasında Georgiy oğlunu hile yoluyla kaleden çıkartmış, gözlerini oyarak öldürme emri vermiştir. Kartli'ye hükümlan olarak Georgiy'in ikinci oğlu 3.Leon tayin edilmiştir. Güney sınırlarında, Abhaz Krallığı'na hasım olan ve Bizans'la da ilişkileri iyi olmayan Gurgen Velikiy'nin (Büyük Gurgen) başında bulunduğu Tao-Klarceti Krallığı vardı. Bizans İmparatoru Konstantin kral Gurgen'e karşı, bir diğer Tao-Klarceti feodal beyi Kuro-palat Aşot'u destekledi, hatta ablasını onunla evlendirerek akrabalık tesis etti. Sonra da Aşot'a askeri destek vererek Gurgen'i devirmek üzere saldırı düzenletti. Gurgen bu saldırıyı püskürterek Abhaz Krallığı'nın sınır komşusu Artanuc kentini ele geçirdi ve Aşot'u Abhaz Krallığı'na kaçmak zorunda bıraktı. Gurgen'in ölümünden sonra Tao-Klarceti, biri Abhaz Krallığı'na verilmek üzere, üç parçaya ayrılmıştır. Abhaz kralı Georgiy hayatının son iki yılını sona erdirmeyi başaramadığı Kahetya seferine hasretmişti.

3.Leon yönetiminin ilk yıllarında krallığı güçlendirme ve yapılandırma faaliyetlerine ağırlık verdi. Vakanüvis, "Ve Yüce Tanrı, babası gibi onun da krallığını yüceltti" diye yazar. Leon'un emri üzerine, Mokva'da (Muk), bünyesinde piskoposluk kürsüsünün yer aldığı bir tapınak inşa edildi. Bir diğer tapınak olan Kumurdo'da (günümüzdeki Vardzia'nın doğusunda), üzerindeki yazıtta, söz konusu tapınağın "Leon'un krallığı döneminde 964 yılında birinci ayın Cumartesi günü" inşa edildiği yazılıdır. Sonuç olarak, Abhaz krallığının Güney-Doğu sınırı o dönemde bugünkü Ahilkelek üzerin-

ABHAZYA TARİHİ

den geçiyordu. Kısa süre sonra Kahetya hükümrânının oğluyla evli olan Leon'un kızı ölür. Bu bölge üzerinde hanedan izdivacı yoluyla hâkimiyet kurmak mümkün olmayınca, Leon kalabalık ordusunun başında Aragva nehrini geçmiş, fakat hastalanarak kısa süre sonra çocuk sahibi olamadan ölmüştür.

3.Leon'un tahtına, kardeşi 2.Dmitriy oturdu. Onun hükümdarlığı 2.Georgiy'nin küçük oğlu Feodosiy'le mücadele etmekle geçti. Feodosiy'i Meshetya, Kartliya, Tao-Klarceti ve Kahetya gibi Kartvel bölgelerinin feodallerinin sırayla desteklemesi yüzünden, Dmitriy her seferinde onlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Dmitriy en sonunda Feodosiy'e, Kahetya hükümrânına aracılığıyla barış yapmayı ve Abhaz Krallığı'nın yönetimini eşit olarak paylaşmayı önerdi. Feodosiy ağabeyinin sözüne inandı ve onunla görüştü. Fakat Dmitriy verdiği söze uymayarak Feodosiy'i yakalama ve gözünü oyma emrini verdi. Bu nedenle, Dmitriy çocuk sahibi olamadan öldüğü zaman, Kör Feodosiy Abhaz tahtının tek veliahdı oluvermiştir. Feodosiy'in tahta çıkması, Abhaz Krallığı hiyerarşisinde olağanüstü değişikliklere neden olmuştur. Kartliya'ya ilk olarak Kahetya hükümrânları saldırmıştır. Feodosiy'in Kartliya'daki naibi İoann Maruşidze, Tao-Klarceti hükümrânı David Kuropalat'a başvurarak yardım istedi. Nihayetinde, Abhaz kralı 2.Georgiy'in kızı, Kör Feodosiy'in kızkardeşi Guranduht Kartliya'ya hükümrân oldu. 978 yılında David Kuropalat'ın işbirliğiyle Feodosiy tahttan indirilmiş, Guranduht'un ve Tao-Klarceti feodali Gurgen Bagration'un oğulları Bagrat, Abhazya kralı ilan edilmiştir. Birçok araştırmacının görüşüne göre bir Batı Kafkasya siyasi oluşumu olarak Abhaz Krallığı'nın tarihi bu hadiseyle son bulmakta, "Abhaz Krallığı"ndan, "Abhaz-Kartvel (Gürcü) Krallığı"na geçilmektedir.

Ermeni kaynaklarında Abhaz Krallığı. Abhaz ve Ermeni krallıkları yüz yıldan fazla bir süreyle sınırdış olmuşlardır. Karşılıklı ilişkilerin tarihi pek çok Ermeni yazarının eserinde yansımaları bulmuştur. Aziz Georgiy'in hayatına dair metne, onun Abhazları vaftiz ettiğine dair bilginin tam da o tarihlerde eklenmiş olması ihtimal dışı değildir (Agafangel Artsruni'nin "Ermenistan Tarihi"nin Arapça varyantı). Arap yayılcılığına karşı Abhaz-Ermeni-Bizans koalisyonunun kotarılması konusunda patrik Nikola Mistik'in diplomatik girişimleri, İovannes Drashanakertsi'nin "Ermenistan Tarihi" eserinde anlatılmıştır. Aziz Nikolay'ın Bizans İmparatoruna gönderdiği mesajda şöyle denilmektedir: Hem Kuropalat'a, hem de Abhazların liderine, sizin tavsiyelerinizi dinlesinler, karşılıklı çekişmeleri unutsunlar, nazarlarını hem birbirleriyle, hem de Ermenistan ve Alvanka'nın bütün işhanlarıyla barışa, uyuma ve birliğe çevirsinler, birleşerek ahlaksız

ABHAZYA TARİHİ

düşmanımız Apu-Seç'in oğullarıyla mücadele etsinler telkiniyle mektuplar yolladık... Siz bu düzeni kurarken, tanrı tarafından taçlandırılan haşmetlü hükümdarımız gerekli zamanda, Kuropalatınız, Abhazların lideri, Ermeni işhanları ve erkanı, sizin ordunuzla birleşerek, tanrının büyük yardımı ve sizin hayırlı girişiminizle, şeytanın hilekar uşağı olan düşmanımızla savaşa başlayıp, daha önce yitirdiklerimizi geri alabilelim diye kalabalık bir orduyu size yardıma gönderecektir”.

İovannes Drashanakerttsi Abhaz Krallığı halkıyla ilgili olarak, Kolhida'nın Kartvelcedeki anlamına (“Egrisi”) tekabül eden “Egerler” etnonimini de kullanır. İovannes, Ermeni kralı Aşot Şahanşah'ın zor günlerinde nasıl Abhaz kralından destek aldığını şöyle yazar: ”(Aşot) önceki dostluk ittifakının meyvelerini toplayabileceğine yürekten inanmış olarak Eger kralına (ikinci evliliğini Ermeni kralı 1.Smbat'ın kızıyla yapan Abhaz kralı 3.Konstantin) gitmek üzere yola koyuldu. Hal böyle olunca Eger kralı, Aşot'u gösterişli hediyelerle karşıladı ve gayet dostane bir şekilde kabul ederek, bütün kalbiyle, ruhuyla, gücüyle ona katıldı. Demir zırhlı ve ürkütücü miğferli, demir çivi tutturulmuş göğüslüklü ve sağlam kalkanlı, sivri mızraklarla teçhiz edilmiş, adeta havada uçuyor hissi veren kalabalık bir süvari ordusu toplanarak ona çok büyük bir yardımda bulundu”. Aynı eserde Abhaz-Ermeni münasebetleri hakkında başka ilginç bilgiler de vardır. (Aşot ile Adarnas Şavliani arasındaki “dostluk bağları”, 1.Smbat Bagratuni'nin eşinin Abhaz kralının kızı olduğu vb.)

Bu kaynaklarda 10.yy'da Transkafkasya'daki en büyük iki devletin nüfuz alanları net bir şekilde çizilmiştir: “O zaman,-diye yazar tarihçi Asolik- Kafkas dağlarının öte tarafında bulunan Sarmat topraklarından çıkan Abhaz Prensi, kalabalık bir ordunun başında (Ermenistan'a) bir sefer düzenledi... O, Kura nehri kıyısına ülkemizi talan etme amacıyla gelmişti. Ermeni kralına, kendisi bizzat gelip de kiliseleri Kadıköy konsili kurallarına uygun olarak takdis edene kadar, aziz Grigoriy'in Ortodoks ibadet kurallarına göre takdis etmemesi emrini bir ulakla gönderdi”. Kaynakta, ayrıca, Ermeni Kralı Abas'ın süvarileri ile Abhaz Prensi Ber'in ordusunun Kura nehri kıyısındaki çarpışmaları hakkındaki ayrıntılara da yer verilmiştir. Zafer kazanan Ermeniler esir ettikleri Abhaz Prensi Ber'i Kars'a götürüp, daha yeni inşa edilmiş bir kiliseyi gösterdikten sonra kızgın şişle prensin gözlerini dağladılar.

Tarihçi: “Aphazlar, - diye tamamlar hikâyesini,- fidye olarak altın verip kör edilen prenslerini geri aldılar ve Ermenistan'la barış taahhüdünü teyit ederek, bundan böyle iki halk arasında savaş olmayacağına dair ant içtiler”.

Bizim için Ermeni kaynaklarının Abhazya'yı, yakın dönemde sıkça yapıldığı gibi “Gürcistan” toprakları içerisine değil, tam aksine “Kafkas dağlarının

ABHAZYA TARİHİ

öte tarafına", Sarmat ülkesine yerleştirdiklerini görmek önemlidir. "Kafkas dağları" ismi Lih dağ kütesini de kapsıyordu. Söz konusu kaynakta bahsedilen anlaşmazlığa, Berd kalesinin (günümüzdeki Ermenistan'ın Şamşadin bölgesi) arazisiyle birlikte, sahibi tarafından Ermeni Kralı Demir Aşot'la olan ihtilafı yüzünden Abhaz kralına devredilmesi neden olmuştur. "Abhaz Prensi" Ber, anlaşılan Abhaz kralının tebasından biri olup, Ermenistan'a düzenlenen sefere kumandanlık etmekle görevlendirilmişti.

Aynı kaynakta Abhazların son Abhaz kralı Kör Feodosiy hakkında da ilginç bilgilere raslıyoruz. "Bu olaydan birkaç yıl önce, -diye yazar Asolik, - ülkenin beyleri Aphaz kralı Tevtas'ı kör edip krallığını da yok ettiler. Tay Kuropalatı David ve Ermeni Kralı Smbat, Aphaz (Abhaz) Krallığı'nın başına Gurgen'in oğlu, İberyia Kralı Bagrat'ın torunu Smbat'ı getirdiler. Dedesi Bagrat, ninesinin ölümü üzerine başka bir kadınla evlendi. Bu kadın, Bagrat'ın oğlu Gurgen'i mülkünden kovmaya çalıştı. Bu sebeple Gurgen'in oğlu Aphaz kralı, Sarmat topraklarından topladığı kalabalık bir ordunun başında, Kuropalat David'e ve dedesi Bagrat'a karşı harekete geçti, Kafkas dağlarını aşarak Kura nehri kıyısına kamp kurdu"...

Abhaz Krallığı ve Bizans. Abhaz Krallığı'nın Batı ile olan münasebetlerinin tarihi, bilimsel açıdan yeterli derecede araştırılmayan konular arasında yer alır. Bunda kısmen, son zamanlarda yapılan araştırmalardaki, Abhazları Gürcülerle birlikte Bizans'a karşı sürekli olarak bağımsızlık mücadelesi veren ve İmparatorluğu Abhaz düşmanıymış gibi gösteren eğilimin kabahati var. Gerçekte Abhaz-Bizans münasebetleri, özellikle 9.yy-10. yy'ların sonunda bölgenin kültürel, ekonomik ve siyasi açıdan gelişmesinde büyük rol oynamak suretiyle iyi komşuluk niteliği taşımıştır.

Karadeniz Abhaz Krallığı'nın Batı sınırı idi. Yukarıda bahsi geçen "Abo Tbileli'nin Şehadetinde" anlatıldığı gibi, 8.yy'ın ikinci yarısında Abhaz kralı Leon'un hâkimiyeti altında bulunan sahillerin uç noktaları şuralar idi: Kuzey-Batıda Napsay körfezi (Nikopsiya), Güney-Batıda Apsareay (günümüzdeki Çoruh nehrinin ağzında bulunan Apsar). Bu noktalar zaman zaman kâh krallığa dâhil olarak, kâh sınırdaki siyasi oluşumların (Haldiya, Cigetiya, Zihiya) toprakları sayılarak 10.yy sonuna kadar önemini korumuştur. Bu hususla ilgili en doğru bilgi Bizans İmparatoru Konstantin Porfirogenitus'un (945-959 yılları) eserlerinde günümüze gelmiştir: "Tamatarha'nın (günümüzdeki Krasnodar bölgesinde bulunan Taman) 18 veya 20 mil ötesinde, Zihiya ile Tamatarha'yı ayıran Ukruh isimli bir nehir var, Ukruh'tan, üzerinde ırmakla aynı adı taşıyan bir kalenin olduğu Nikopsis nehrine kadar olan topraklar Zihiya ülkesidir. Uzunluğu 300 mil'dir... Zihiya sınırlarından, yani Nikopsis nehrinden itibaren ta Sotiriupol kalesine

ABHAZYA TARİHİ

kadar uzanan sahil şeridi Avasgia (Abasgia) ülkesini oluşturur. Uzunluğu 300 mildir". Konstantin Porfirogenitus, eserinin bir başka yerinde Artanuci kalesinin (Çoruh havzası) "Avasgiya'nın anahtarı" olduğunu söyler. Bu bilgilerin yorumlanması konusunda fikir birliği yoktur.

Geleneksel olarak araştırmacılar Abhaz Krallığı'nın Kuzey-Batı sınırının Neçepsuho nehri (günümüzdeki Krasnodar bölgesi, Novo-Mihaylovskoe köyü) ağzındaki günümüz Tuapse şehri üzerinden geçtiği görüşünü savunmaktadırlar. Sotiriupol'ü da bugünkü Pitsunda veya Sohum'a yerleştirirler. Fakat mili kilometreye çevirmek, Nikopsiya'yı Tsandriş (Gantiadi) adlı yerleşim birimine, Sotiriupol'ü ("Soter'in kenti", yani İsus Hristos'un kenti) ise Trabzon'un doğusunda, harabeleri günümüze kadar gelen ve ismi İsa ile ilgili olan bir ortaçağ manastırının yer aldığı bölge-ye yerleştirmeye müsaade etmektedir. Tsandriş bazilikası kazıları ilginç bilgiler vermektedir. 6. yy'a tarihlenen bu tapınak 9-10. yy'da baştan sona yeniden inşa edilmiştir. Burada "(Ab)asgias" kelimesinin sonunun okunabildiği Grekçe yazılı bir mermer levha kırığı bulunmuştur.

Konstantinopolis'te uzun zaman ikamet eden Abhaz kralı Bagrat, Bizans'ın desteği sayesinde tahtını geri aldı. Bizans'la olan ilişkiler, 3.Konstantin dönemindeki Abhaz Krallığı'nın güçlenmesinde de büyük rol oynamıştır. Abhaz Krallığı'yla kuzeyden sınırdas olan Alaniya'yı Hristiyanlaştırma döneminin başlangıcının özellikle 10.yy'ın ilk on yılına denk gelmesi de tesadüfi değildir. Alaniya'yı dönemin önde gelen merkezlerine bağlayan yollar, Abhaz Krallığı'nın Pitiunt ile Sebastopolis arasındaki deniz limanından başlıyordu. Abhaz kralının yardımı olmaksızın patrik Nikola Mistik'in, hakkındaki en eski atıf 907 yılına tarihlenen Alanya metropolitliğinin temelini atan Alaniya misyonerleriyle hiçbir engele takılmadan düzenli olarak mektuplaşabilmesi de imkansız olurdu. Abhaz kralı 3.Konstantin'in, Bizans İmparatoru Filozof Leo'nun (911 yılında öldü) İmparatorluğu döneminde dünyaya gelen torunlarından birine Lev (Leon) isminin takılması keyfiyeti de aynı tezi kanıtlamaktadır. Sebastopolis başpiskoposu da, Abhazların yüksek ruhani lideri sıfatıyla Konstantinopolis patriğinin listesinde tekrar anılmaya başlar.

Arap ve Hazar karşıtı koalisyonun güçlenmesinde çıkarı olan Bizans'la ilişkiler, 2.Georgiy'in hükümdarlığı döneminde daha da güçlenir. Bizans patriği Nikola Mistik 920 yılında Ermeni Katolikosu (patrik) İoann'a hitaben bir mektup yazar. Mektupta Kafkasya hükümdarlarının hepsini, kendi aralarındaki kardeş kavgasına son vermeye ve Araplara karşı mücadele için birleşmeye çağırır. Ermenilerin Arap baskısından kurtulması Abhaz

ABHAZYA TARİHİ

Krallığı'nı da rahatlatmıştır. Patrik Nikola'nın diğer mektupları doğrudan 2.Georgiy'e yazılmıştı. Petr'in Alaniya başpiskoposluğu görevine atanma töreni dolayısıyla yazılan bu mektuplardan ilkinde Patrik, "kısa süre önce vefat eden babasının" tahtına çıkan Georgiy'yi kutluyor ve "yabancı ülkede bulunması sebebiyle bazı gerekli şeylere ihtiyaç duyabilecek komşu halkın çobanına (ruhani liderine)" yardımcı olmasını rica ediyordu. Bir sonraki mektubunda Alaniya kralını ve "onunla birlikte kutsanarak, vaftiz şerefine nail olanları" aydınlatma işinde gösterdiği "gayretkeşliğinden dolayı" Georgiy'i övüyordu. Ayrıca misyoner başpiskoposa göstermiş olduğu misafirperverlik ve yardımdan dolayı şükranlarını sunmuştu.

Nikolay Mistik'in mektupları 2. Georgiy'in Hristiyanlığın ve Bizans politikasının Alaniya'daki aktif propagandacısı olduğunu gösterir. Onun başarılı bir biçimde başlattığı Hristiyanlaştırma faaliyetleri, Alanların Hristiyanlıktan vazgeçtikleri ve piskoposları ve din adamlarını kovdukları 932 yılındaki olaylarla sekteye uğradı. Bunun nedeni, Bizans'ın düşmanı Hazarya'ya karşı yürüttükleri savaşta Alanların mağlup olmasıdır. Hazarya, barış şartlarından biri olarak Alanlara Bizans misyonerlerini kovma talebini getirmişti. Fakat Hristiyanlıktan vazgeçme süreci kısa sürmüş ve yine Abhaz Krallığı'nın işbirliği sayesinde Alaniya'daki Hristiyanlaştırma faaliyetlerine yeniden başlanmıştır. Alaniya ve Sebastopolis başpiskoposluklarının birleşmesi ve Gürcü kaynaklarında defalarca atıfta bulunulan, günümüz Abhazya'sının dağlık bölgelerine Alaniya adının verilmesi de muhtemelen bu dönemde gerçekleşmiştir.

10.yy sonlarına doğru Mokva katedralinin inşa edilmesi, Bizans-Abhaz ilişkilerinde çok önemli bir merhale sayılabilir. İnşaat, şüphesiz Bizanslı ustaların yardımıyla gerçekleşmiş ve Bizans'tan getirilen mermer sütunlar ve diğer süs eşyalarıyla donatılmıştı. 3. Feodosiy'nin Konstantinopolis'te eğitim alması da Bizans-Abhaz ilişkilerindeki önemli merhalelerden biridir.

Sosyal düzen, günlük hayat ve kültür. Abhaz Krallığı'nın sosyal teşkilatıyla ilgili farklı görüşler ortaya atılmıştır: bir grup araştırmacı burada feodalizmin ana unsurlarının tamamlanmış olduğunu öne sürmüş, diğerleri ise yerli toplumun henüz feodalizmin nispeten bir alt düzey aşamasında bulunduğunu düşünmüştür. Ord. Prof. Dr. G.Melikişvili'nin çalışmalarında geliştirilen son görüş daha inandırıcı görünmektedir. Aktif bağımsız dağlı nüfus, büyük bir bağımsız komün kitlesi Abhaz Krallığı'nın merkezi iktidarının gücünü belirleyen bir dayanak noktası olmuştur. Burada 9-10.yy'da feodal toprak mülkiyeti henüz ortaya çıkmamış, feodal sınıf elitleri henüz büyük toprak sahipleri ve senyörlere dönüşmemişlerdi. Bu dönemde komşu Kartli ve Tao-Klarceti'de "aznaur" adı verilen büyük toprak sahipleri kurumu

ABHAZYA TARİHİ

mevcut iken, Abhaz Krallığı tarihinin ancak son aşamasında güçlü bir eşraf tabakası (zengin toprak sahipleri, tüccarlar, varlıklı yöneticiler vb. elit sınıf) ortaya çıkmaya başlamış ve bunlar içinden çıkan liderler (İoann Maruşisdze gibi) söz sahibi olmaya başlamıştır. Bu çevrelerin Abhaz Krallığı'nın merkezi yönetiminin güçlenmesi ve Transkafkasya'nın yeni bölgelerine yayılması konusunda çıkarı vardı. Abhaz krallarının doğuda yürüttükleri mücadelenin hedefi, merkezileşme fikrini yerleştirmek ve doğu Gürcistan feodallerinin benimsedikleri desantralizasyon eğilimlerini önlemekten ibaretti.

Söz konusu dönem boyunca günümüz Abhazya toprakları Abhaz Krallığı'nın önde gelen bölgelerinden biri olma niteliği taşımıştır. Sıradan halkın yaşamına dair doğrudan veriler yazılı kaynaklarda muhafaza edilmemiş olsa da, arkeolojik ve mimari eserler bu konuyla ilgili çarpıcı bilgiler vermektedir.

Geçmiş dönemde olduğu gibi, 9-10.yüzyılların sonunda yayla hayvancılığı önemli bir rol oynamaya devam ediyordu. Çoban toplulukları zamanlarını yaz aylarında dağlarda, yılın diğer mevsimlerinde dağ etekleri ve vadilerde geçiriyorlardı. Sürülerde, küçükbaş hayvanlar (koyun ve keçiler) ağır basıyordu. Tarım, özellikle dağlık bölgelerde çapa ile yapılıyordu. Arpa, darı, buğday ve mercimek yetiştiriliyordu.

Bal toplama bu dönemde de geleneksel uğraş türü olmaya devam ediyordu. Sıradan halk, yönetici ve din adamlarının gıda maddelerini temin etmek ve ev işlerini yapmak, krallarının sayısız fetih seferlerine katılmak, düşman akınlarını püskürtmek gibi ağır yükümlülükler altında idi. Köylüler, mezra işletmeleri halinde uçsuz bucaksız subtropikal ormanlarda dağınık bir halde yaşıyorlardı.

Barınaklar ovalarda ahşaptan, yüksek yaylalarda ise harçsız yığma taştan inşa ediliyordu. Deniz kıyısındaki düzlüklerin sağlığa zararlı nemli iklimi dolayısıyla, dağ etekleri ve vadilerdeki iskan yoğunluğu, eskiden olduğu gibi yüksek olmaya devam ediyordu. Sıradan halk, ağır malzemeleri taşıma gibi zahmetli çalışma gerektiren kale ve tapınak inşaatlarında çalışmakla meşgul-
lefti.

El zanaatları, özellikle çömlekçilik, maden işleme ve dokumacılık gibi dallar büyük öneme sahipti. Diğer noktaların yanı sıra Alahadzı, Anuhva, Atara killeri de yaygın bir biçimde kullanılıyordu. Killi toprakların bulunduğu bölge yakınlarına seramik fırınları kurulmuş, belli zanaatlarda uzmanlaşmış köyler ortaya çıkmıştı. Genel olarak buralarda taşıma kabı (yiyecek ve şarap muhafaza etmek için yapılan büyük amforalar-pithoslar) ve yemek kapları (çömlekler, kâseler vb) üretiliyordu. Mutfak kapları üretimi kadınlara bırakılmıştı. Sıkı bir uzmanlaşma ortamında demircilik de gelişme kaydetmişti. Küçük

ABHAZYA TARİHİ

ekipler demir filizi arama, çıkarma, işleme gibi işlerle uğraşüyor ve kılıç, balta, mızrak ve ok uçları, çakmak taşı vb. çeşitli silah türleri, ayrıca tarım aletleri; kazma, orak, bağ baltası, köy pulluğu için demir uçlar üretiyordu.

Ticaret, nüfusun varlıklı kesimine süs eşyası, silah, pahalı yemek kapları ve giyim-kuşam temin etmede önemli bir rol oynuyordu. Limanlardan (Sebastopolis, Anakopia, Pitiunt vb.) gelen tüccar kervanlarının Kuzey Kafkasya'ya geçmesine imkan sağlayan dağ yolları önemini koruyordu. Ağırlığını köle ticaretinin oluşturduğu deniz ticareti ise, Bizanslı tüccarların elinde kalmaya devam ediyordu.

Hristiyan mimarlık eserleri güçlü ifade özellikleriyle göze çarpılmaktadırlar. 7-9. yüzyıllarda, genel olarak 6.yüzyıl kiliselerinden yararlanılırken, 10. yüzyılda Abhazya'nın o döneme ait kültürü ve yaşadığı ilişkilerin tarihindeki önemli aşamaları yansıtan 10'dan fazla büyük mimari yapı inşa edilmiştir. Bu tapınakların büyük çoğunluğu (Pitsunda, Alahadzı, Bzıp, Lıhni, Msiğhua, Psırtsha vb) haç kubbeli, üç nefli binalar olup, bir taraftan Trapezunt'taki (bugünkü Trabzon) kiliselerle, bir diğer taraftan da Batı Alaniya'nın (Arhız, Şoana vb.) kiliseleriyle sıkı bir benzerlik içindedirler. Yapılar büyük ihtimalle aynı zamanda, (vakanüvise göre, "herkesten daha fazla kilise yaptırmakla maruf") 2.Georgiy'in krallığı zamanında inşa edilmiştir. 3.Leon bunlara beş nefli Mokva (Muk) Katedrali'ni eklemiştir. Araştırmacılar, Mokva Katedrali'nin plan bakımından kadim Rus tapınaklarına (Kiev Sofiya'sı vb.) biçim bakımından ise ortak Bizans mimarisine benzerliklerine dikkat çekmektedirler. Tapınakların duvarları, tuğla, işlenmiş kireç taşı ve kum taşından yapılmıştır. Cepheleri mütevazı süsleme ve dekoratif oymalarla, taban ve mihrabı ise ithal mermerle yapılmıştır.

Uzmanlarca, "Doğu Bizans kilise mimarisinin Abhaz-Alan ekolü" adı altında birleştirilen bütün bu tapınakların, günümüz Abhazya'sı topraklarında yoğunlaşmış olması çok önemlidir. Oysa, krallığın başkenti (Kutaisi) ve çevresinde ya da diğer bölgelerinde bu tür yapılar yoktur. Bu gerçek, 10.yy'da bizatihi Abhazya'nın, bu topraklar üzerinden kuzeydeki Alaniya'yı nüfuzu altında tutmaya çalışan Bizans İmparatorluğu ile sıkı ilişkilerini muhafaza ederek, bölgede lider rolü oynayan bir krallığın bölgesi olduğuna işaret eder.

10.yy'a kadar, resmi yazışma, kilise tutanakları ve ibadet dili olarak Grekçe kullanılmıştı. Abhaz Krallığı'nın doğu bölgelerinde Gürcüce yazıtlar 9.yy'dan itibaren, bizatihi Abhazya topraklarında ise, ancak 10.yy sonundan itibaren ortaya çıkar.

ABHAZYA TARİHİ

2. BÖLÜM

BAGRATİDLER KRALLIĞI

§1. Kör Feodosiy'in kızkardeşi

“Abhaz ve Kartvel Krallığı”. 10.yy'ın sonlarına doğru Abhaz Krallığı'nın Transkafkasya'nın batı ve merkezi bölgelerinin büyük kısmını birleştirmeye matuf doğu politikası, daha sonraları “Birleşik Gürcü Krallığı” adıyla bilinen “Abhaz ve Kartvel Krallığı” adlı yeni bir devletin kurulmasıyla tamamlanmıştır. Rus kaynaklarında “Gurziya”, “Gurzinskaya zemlya” (yani, Gürcistan ve “Gürcü toprağı”) isimleri 15.yy'dan itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu isim, Arap –Suriye dilindeki “gurz”-“gurc”den gelir. Bu isim de Arap-İran dilindeki, kadim Farsçadaki “Vrkan” ile ilişkisi olan “Gürcistan” –“kurtlar ülkesi” (Farsça “gorg”-kurt) adına dayanmaktadır. Galiba Ortaçağ Gürcü kaynaklarını (“Matiane Kartlisai” vb.) kullanmak daha doğru olacaktır. Burada Abhazlar (geniş anlamda) ve Kartlar (Gürcüler) Bagratid Krallığı'nın esas halkı olarak boy göstermektedir. Gürcülerin günümüzde kendileri için kullandıkları “Kartveli” ve ülkeleri için kullandıkları “Sakartvelo” isminin kökü “Kartli”den gelmektedir. Abhaz dilinde bugün de Tbilisi (Tiflis) yerine, gerçek etno- politik manayı yansıtan “Kart” toponimi kullanılmaktadır.

“Abhazya” ve “Abhazlar” terimleri, 11-13.yy Gürcü kaynaklarında, bizatihi Abhazya ve Abhaz ulusunu, günümüzdeki batı Gürcistan ve halkını, Birleşik Gürcü Krallığı ve halkını ifade eden üç ayrı anlam taşımaktadır. Son anlamı, “Abhaz ve Kartvel Krallığı”nın kurulmasında Abhaz Krallığı'nın oynadığı olduğu önemli (asli) rolün yansımasıdır.

Yukarıda da belirtildiği üzere, Abhaz Krallığı tarihinde dönüm noktası, M.S.975 yılına denk gelmektedir. Aynı yıl Abhaz sarayının ve ona sadık feodallerin inisiyatifi üzerine (uzun bir süre ihtilaf konusu olan) Kartliya, Kör Feodosiy'in kızkardeşi Guranduht'un (Tao-Klarceti feodali Gurgan Bagration'la evli) mülkiyetine/yönetimine geçmiştir. Bu mümtaz kadının şahsiyeti ile ilgili olarak kaynaklarda fazla bilgi yoktur. Ancak fiilen Kartliya'nın ilk kadın yönetici olması, ayrıca “Abhaz ve Kartvel” (yazıtlarda Guranduht'un ismi, veliaht olan oğlunun (3.Bagrat) ismiyle birlikte anılmaktadır) krallığının kurulmasında önemli bir rol oynadığına dair bilgiler, onu dönemin Leonid soyundan çıkan ünlü siyasi şahsiyetlerden biri yapmıştır. Abhaz Krallığı'nın yönetim çevresi, Kartliya feodallerinin gücünden de yararlanarak, üç yıl sonra Feodosiy'i tahtan indirmeyi başarmış, onun tahtını Guranduht'un oğlu Bagrat'a vermiştir. Ve böylece

ABHAZYA TARİHİ

Abhaz-Kartvel birliği fiilen kurulmuş ve bu topraklarda hüküm süren Leonid hanedanlığı sona ermiş, yerine Bagratid hanedanlığı başlamıştır.

975–987 yılları arasında yaşanan olayları, bir taraftan komşu toprakları ele geçirme, genişleme ve Abhaz Krallığı'nı güçlendirme bakımından bir başarı, diğer taraftan da ileride “Gürcü” adı verilecek, nitelik bakımından yeni bir feodal devletin oluşumunda atılan ilk adımlar olarak değerlendirmek gerekir. Abhaz kralları kendi topraklarını kah güçle, kah siyasi entrika yardımıyla genişletirken, her şeyden önce şahsi kutret ve hanedanlık menfaati peşinde idiler. Ancak Abhaz kralları, milli öncelikler (kelimenin çağdaş anlamında) konusunda henüz bir kaygı duymuyorlardı. Resmi yazışma dili, kilise hiyerarşisi, mimari ekoller vs. gibi, gerçek hayatın daha ziyade şimdiki zamana dönük ihtiyaçları somut durumlara bağlıydı. Kutaisi, bu yüzden 12.yy başına kadar “Abhaz ve Kartvel Krallığı”nın başkenti olarak kalmış, Bagratidlerin ünvan hiyerarşisinde Abhaz ismi, ülkenin birleştirilmesinde oynadıkları çok önemli rolden dolayı bir şükran ifadesi olarak 12.yy ortasına kadar korunmuştur. 3.Bagrat'ın kendine mezar olarak Doğu Gürcistan'daki herhangi bir Hristiyan merkezini değil, bizatihi Abhazya'daki Bedia katedralini seçmesi de bu rolün öneminin bir kanıtıdır.

Özet olarak ifade etmek gerekirse, 6-8.yy'larda Bizansın kültürel-politik çerçevesi içerisinde gelişmekte olan bir Abasgia ve Apsilya, 8-10.yy'larda politik olarak bağımsız (ama dinsel ve kültürel bakımdan Bizans'ın etki alanında bulunan) bir Abhaz Krallığı olmasaydı, 11-13.yy'larda bugün Gürcistan adıyla andığımız, yüzü Hristiyan dünyasına dönük bir kültürel-siyasi yapı da oluşmuş olmazdı.

Bagrat ve Dmitriy'in krallık dönemleri. “Abhaz-Kartvel kralı” 3.Bagrat (978–1014 yılları arası hüküm sürdü) ilk iki yıl boyunca krallığının iç meseleleriyle uğraştı. Ardından, ayaklanan Kartliya feodallerini bastırıp ve Kartliya'da kendi şahsi yönetimini tesis ettikten sonra annesi Guranduht'u Kutaisi'ye götürdü. Daha sonra Trialeti, Eretiya ve Kahetya'yı da kendi topraklarına kattı. Bagrat'ın babasının (Gurgen) yurdu olan Tao-Klarceti bölgesi için yapılan mücadele çok sert geçmiştir. Burada birleşik Abhaz-Kartli-Alan ordusunun karşısına Klarceti-Ermeni ordusu çıkmıştı. Vakanüvis, bu olayı: “Bütün İberya ve Vaspurakan kuvvetleri ve Syüniy ve Ahvan prensleri orduya karşı birleşmişlerdi” diye özetlemiştir.

Bagrat, 1001 yılında Tao-Klarceti'yi Bizans'a bırakan Kuropalat David'in ölümünden sonra, kalabalık bir ordunun başına geçerek Tao'ya doğru ilerleyen İmparator 2.Vasilius Bulgarokton'a karşı durmak zorunda kalmıştır. Sorun, “Abhaz ve Kartvel Krallığı”nı şeklen Bizans'a bağımlı kılmayı öngören

ABHAZYA TARİHİ

diplomatik bir teklifle çözülmüştür. 2.Vasilius, Bagrat ve babası Gurgen'i çok görkemli bir törenle ağırlamış, Bagrat'a Kuropalat ünvanı, babasına da imparatorluk nişanı vermiştir. Sonuçta Tao Bagrat'ın elinde kalmış, Kuropalat David'in hükmettiği diğer bölgeler ise "İberya Katepanlığı" adı altında Bizans İmparatorluğu'na dâhil edilmiştir. Bizans'la ittifak Bagrat'ın ileride doğuda uyguladığı faaliyetlerde de kolaylık sağlayacaktı.

Bagrat Tao'da ölmüş ama vasiyeti gereği naaşı Mokva'ya (Bedia katedrali) getirilerek gömülmüştü. Bagrat bastırdığı madeni paralarla "Abhaz ve Kartvel Krallığı"nın ilginç bir yanını ortaya çıkarmıştır. Paraların ön yüzünde İslami içerikli ve üç satırlık yuvarlak Arapça yazılar, arka yüzünde ise "Muhammed, Allah'ın elçisidir" şeklindeki üç satırlık Arapça ve "Hristos, Abhaz kralı Bagrat'ı yücelt" şeklinde yuvarlak Gürcüce yazılar mevcuttur.

Bagrat'ın yerine, Kahetya ve Eretiya'yı tekrar zapt etmeyi başaran oğlu 1.Georgiy (1014–1027 yıllar arası) tahta geçti. Ancak Georgiy'in güneyde pozisyonunu güçlendirme girişimleri başarısızlığa uğramıştır. İmparator 2. Vasilius'un Doğu Kafkasya'ya yaptığı askeri seferler "Abhaz ve Kartvel Krallığı"nı barış sözleşmesi imzalamaya mecbur bıraktı. Böylece "Abhaz ve Kartvel Krallığı" Bizans'a bağlı kılınmış, Georgiy'in küçük kardeşi üç yıllığına Bizans'a rehine olarak verilmiş ve Tao-Klarceti'nin birçok kalesi ve yönetimi Bizans'a bırakılmıştır. Georgiy iki kez evlenmiştir; ilk evliliğini Ermeni Prensesi Mariam'la, ikinci evliliğini ise Oset Hükümdarı Alda'nın kızıyla yapmıştır. İlk evliliğinden oğlu Bagrat dışında Martu, Guranduht ve (Ermeni Kralının ağabeyi Smbat'a verdiği) Katu isimli üç kızı ve ikinci evliliğinden Dmitriy isimli bir oğlu olmuştur. Georgiy Traleti'de ölmüş ve Kutaisi katedraline gömülmüştür.

§2. Krallar tarihi

4.Bagrat. 4.Bagrat henüz dokuz yaşındayken "Abhaz ve Kartvel Krallığı" (1027–1072 yıllar arası) tahtına çıktı. "Bu Bagrat,- diye yazar Gürcü vakanüvisi, -önce Kuropalat, ardından novelist (şair), daha sonra ise sevast (kahraman) oldu. O, herkesten yakışıklıydı, bilgelik doluydu, felsefi konuşma yeteneğine sahipti, şanslı idi, bütün Abhaz krallarından daha zengindi, günahkârlara karşı merhametli, fakirlere karşı cömert oldu. Fakat krallığı döneminde ülkede huzur yoktu: kilise ve aznaurun (itibarlı zümre), köylü ve fakir kesimin adalet arayışı boşa çıktı".

4.Bagrat yönetimi "Abhaz ve Kartvel Krallığı"nın Bizans karşısındaki bağımlılığının daha da artmasıyla bilinir. İmparator 6.Konstantinus'un Kura menbaı ve Çoruh vadileri tarafından saldırıp her yeri yakıp yıktığı

ABHAZYA TARİHİ

saldırılarını, varisi 3.Roman Argir'in diplomatik baskısı izlemiştir. O, “(İmparatorlukla) barış ve birlik arayışı, ayrıca hanedanlığının (krallık) gelenek ve kuralları gereği, oğluna Kuropalat ünvanı alma ve bir gelin alma” amacıyla Konstantinopolis'den gelen Prenses Mariam'ı büyük bir törenle kabul etti. 3.Roman 4.Bagrat'ın bütün “arzularını” yerine getirdi; birlik ve “karşılıklı sevgi” antlaşmasını altın mühürle onayladı, Bagrat'a Kuropalat ünvanı ve İmparatorun kızı ve aynı zamanda yeğeni olan Helena'yı eş olarak verdi. Helena beraberinde Kutaisi katedralinin imarını tamamlayacak olan ustaları getirdi. Lakin, kısa süre sonra Helena ölmüştür.

Bagrat'ın Oset kralının kızı Borena ile yaptığı ikinci evliliği, Bizans karşıtı grubun pozisyonunu güçlendirmişti. Bizans taraftarı feodaller ise Anakopia'da yaşayan Bagrat'ın üvey ağabeyi veliaht Dmitriy ile annesi Alda'nın etrafında toplanarak Bagrat'ı devirmek üzere harekete geçti. Ancak girişim başarısız oldu ve Dmitriy Anakopia'yı Bizans'a devrederek 1033 yılı civarında Konstantinopolis'e kaçtı. Daha sonra, Bizans İmparatoru Konstantin 4.Monomah, veliaht Dmitriy komutasındaki Grek ordusunu Doğu Transkafkasya'ya sevk ederek, Liparit'in önderliğindeki Kartliya feodallerininin Bagrat'a karşı ayaklanmasını destekledi. Ve Dmitriy'in Konstantinopolis'e dönüşü ancak Kartliya'da iktidarı feodal Liparit'e teslim etme pahasına sağlanabilmiştir.

Ermeni feodal beyleri, Ermeni Kraliçesi'nin oğlu sıfatıyla Bagrat'a destek oldular, dokuz kalesiyle birlikte eski başkentleri Ani'yi ona verdiler. Güneydoğu istikametindeki nüfuz alanını genişleten ve güçlenen Bagrat, 1045 yılının ilkbaharında Anakopia'yı kuşattı. Bununla aynı zamanda kısa bir süreliğine Tiflis'i ele geçirmeyi de başarmıştır. Bu olayların ardından gelişen Bizans'ın enerjik müdahaleleri Bagrat'ın fetih planlarını bozdu. İmparatorluk, Ani Krallığı'nı kendi hâkimiyeti altına alarak, veliaht Dmitriy'i tekrar Kartli'ya yolladı. Bu şartlarda karşısında Bagrat, Anakopia kuşatmasından mecburen vazgeçti. Kale, otuz yıldan fazla Bizanslıların elinde kalmıştır. Bizanslılar, giriş kulesinin inşaatını tamamlamış, içkalede bir kule inşa etmiş, dağın tepesindeki tapınağı Feodosiy'e adanarak tamir etmişlerdir. Anakopia'daki inşaat faaliyetleri hakkındaki bilgiyi, 19.yy sonlarında keşfedilen 1046 tarihli kitabelerden öğrenmekteyiz.

Dmitriy'in, saflarında Frenkler, Ruslar, Varyaglar ve diğer Avrupa halklarından askerlerin bulunduğu Bizanslı paralı askerlerden müteşekkil ordusu, Bagrat'ın ordusunu mağlup ederek, Lih dağlarını doğudan aştı. Ancak Dmitriy'in ani ölümü sayesinde Bagrat iktidarını muhafaza edebilmiştir. Bunun ardından Kartliya hükümranı Liparit, Bizanslıların ve Ermenilerin yardımıyla Bagrat'a ağır bir yenilgi daha tattırdı. “Abhaz ve Kartvel kralını”

ABHAZYA TARİHİ

bu defa, Liparit'in ordusunu ani bir saldırıyla darmadağın edip Liparit'i de esir alan Selçuklu Türkleri kurtarmıştır.

Serbest kalan Liparit, Bizans'ın yardımıyla Tiflis de dâhil olmak üzere sadece sahip olduğu eski topraklarını geri almakla kalmayıp, aynı zamanda Bagrat'ın annesi ile ablasının üç yıllığına Konstantinopolis'e sürgüne gönderilmesi hususunda ısrar etmiştir. Liparit daha sonra Bagrat'ın henüz küçük yaştaki oğlu Georgiy'i yetiştirmek üzere alıkoyarak Ruisi (Kartliya) tapınağında taç giydirmiştir. "Abhaz ve Kartvel Krallığı"nı etki alanı Bagrat'ın ablası Guranduht'un yönettiği Kutaisi bölgesine kadar gerilemiştir. Ancak Bizans İmparatoru Konstantin Monomah'ın ölümü ve iradesiz ve yaşlı bir İmparator olan 4.Mihail'in iktidara gelişi, Guranduht'ın ricası üzerine pahalı hediyelerle evine geri yollanan Bagrat'ın durumunu iyileştirmiştir. "Bütün ordu -diye yazar vakanüvis- onu karşılamak üzere Abhaz kıyılarına (Karadeniz), Hupati'ye çıktı", yani Batum'un güneybatısındaki günümüzün Hopa'sı. Bunu müteakiben Bizans'ta ortaya çıkan karmaşa, Liparit'in Konstantinopolis'te manastıra kapanması ve Bagrat'ın güçlenmesi sonucunu getirmiştir.

Bu olayları müteakip, yeniden saldıran Selçuklu Türk akıncıları Bagrat'ı Doğu Transkafkasya'dan sürüp çıkarmış ve Bagrat Selçuk Sultanına, ablasının kızını (yeğenini) eş olarak vermek zorunda kalmıştır. Bagrat, Bizans'tan destek alacağını düşünerek aynı 1065 yılında kızı Marta'yı (Mariam) 5.Konstantin Dukas'ın oğlu Mihail'le evlendirmiştir. Sultan Alparslan 1068 yılında yeniden batı ve merkezi Transkafkasya'yı yakıp yıkmış, birliklerinin bir kısmı Lih sıradağlarını aşarak Kutaisi'nin doğu varoşlarına kadar ulaşmıştır. Bagrat, bir keresinde "Abhaz-Kartvel kralının" karısının ağabeyi olan Oset Kralı Dorgolel'in de kırk bin askeriyle birlikte katıldığı birkaç karşı saldırı gerçekleştirmiştir. Seferden sonra Dorgolel, "Abhaz yolu" üzerinden Kutaisi'ye gelerek ablasını ve yeğeni Kuropalat Georgiy'i ziyaret etmiştir. 4.Bagrat Kartliya'da ölmüştür. Naası Çkondidi'ye (günümüz Martvili) götürülmüş ve 10.yy'da 3.Leon tarafından inşa ettirilen katedralde toprağa verilmiştir.

2.Georgiy. Bagrat'ın oğlu Georgiy (1072-1089 yıllar arasında hükümdarlık etmiştir) vakanüvisler tarafından "Tüm Abhaz kralları arasında en sert ve en cömerdi, en konukseveri, mükemmel bir süvari ve okçu" olarak nitelendirilmişti. Hükümdarlığının başlangıcı, Kahet, Svan ve diğer feodal beylerin Kutaisi'yi ve krallık hazinesini ele geçirdiği, Megrelya ve "Abhaz ve Kartvel Krallığı"nın diğer bölgelerini yakıp yıktığı isyanlarla birlikte anılır. Georgiy asileri hediyelere boğarak yola getir-meye çalışırken, Sultan Melih Şah tarafından yönetilen Selçuklu Türkleri Kartliya'yı ve diğer doğu Transkafkasya bölgelerini yakıp yıkıyorlardı.

ABHAZYA TARİHİ

Georgiy'in durumu, ablası (Bizans kaynaklarının "güzel Alan kızı Maria" dedikleri) Marta'nın sırayla iki İmparatorun; önce 6.Mihail Dukas'ın, ardından da Voniati 3.Nikifor'un karısı olmasıyla düzelmiştir. O tarihlerde imparatorluğun yaşadığı derin buhran ortamında Anakopia'da Georgiy karşıtı garnizon bulundurmamak saçma idi. "Bu olayların ardından,-diye belirtir vakanüvis,- Greklerin zorla ele geçirdikleri kaleler Tanrının lütfuyla geri alındı. (Kral Georgiy) Abhazya'nın ana kalesi Anakopia'yı Greklerden geri aldı". Bizanslıların geri çekilmesiyle Selçuklu Türkleri tarafından fethedilen Güney Kartvel beyliklerinin topraklarındaki diğer birçok kale de Georgiy'e devredildi.

1080 yılında Georgiy'i takip eden Türkler Acarya'yı, Kutaisi bölgesini ve Megrelya'yı (günümüzdeki Çkondidi) ele geçirdiler. Kış başlayınca Türkler Doğu Transkafkasya'yı geçerek, bölgeyi kendi kışlak ve otlakları haline getirdiler. Georgiy yenilgiyi kabullenmek ve Sultana biat edeceğini bizzat ifade etmek üzere İran şehri İsfahan'a gitmek zorunda kaldı. "Abhaz-Kartvel krallarının" sözde iktidarı, fiilen yeniden Kolhida topraklarıyla sınırlı hale gelmişti. Feodal beyler 1089 yılında Georgiy'i tahtan indirerek yerine on altı yaşındaki oğlu David'i tahta çıkardılar.

4.David. Kaynaklara göre, İnşaatçı lakaplı kral David (1089-1125 yılları) ilk başta "Abhaz Krallığı'na çok küçülmüş haliyle sahip oldu ve güçsüz idi; esaret ve yukarıda bahsedilen felaketler yüzünden (onun elinde) çok az asker kalmıştı, hem daha önce düşman tarafından defalarca bozguna uğratıldıkları için cesaretleri kırılmıştı, atsız ve silahsız idiler, Türklerle nasıl savaşılacağını bilmiyorlardı ve çok yüreksizdiler". Fakat dış siyasi durum, David için müsait hale gelmişti. Dönemin en büyük Hristiyan devleti olmayı sürdüren Bizans'ta istikrarlı bir gelişme dönemi başlamıştı. Bizans'ın, ferdlerinden biri David'in kızı Kata'yla evli olan Komnenos hanedanlığı tarafından yönetilmesi, dolayısıyla akrabalık ilişkilerinin mevcudiyeti de David için bir avantaj teşkil ediyordu. Aynı zamanda Selçuklu devleti çökmüş ve Yakın Doğu bölgesinde Hristiyan devletlerin gücünü arttıran Haçlı Seferleri dönemi başlamıştı.

Aralıksız olarak otuz yıldan fazla süren savaşlar sürecinde David, Transkafkasya'nın büyük kısmını tek bir devletin bünyesine katarak Türklerden geri almayı başardı. Bu dönemde yaşanan önemli olayları şöyle sılamak mümkündür: Bizans'ın yaptığı gibi krallık iktidarının dayanak noktası olan kiliselerin reorganizasyonu; David'in Kıpçak prensinin kızı Guranduht'la evlenmesi ve kırk beş bin Kıpçak hanesinin Merkezi Transkafkasya'ya göç etmesi; Kıpçak, Kartvel, Ermeni, Abhaz ve Batı Avrupalı Haçlı Hristiyanların (özellikle 200 kişilik Fransız şövalyesinin) David tarafında yer aldığı Didgor

ABHAZYA TARİHİ

savaşında Selçuklulara karşı zafer kazanılması... Aynı yıl (1121) bizatihi Abhazya topraklarında bazı karışıklıklar ortaya çıkmıştı. Konuyla ilgili olarak kaynaklarda şunlar yazılmıştır: "Aynı kış (Hükümdar David) Abhazya'ya geldi, Pitsunda'ya kadar ulaştı, oradaki işleri yoluna koydu: merhameti hak edenleri bağışladı, günahkârları yakalattı ve cezalandırdı". David döneminde Nikopsiya (şimdiki Tsandrips), Bagratid Krallığı'nın batıdaki en uç sınırı sayılıyordu.

David 1122 yılında Tiflis'i kuşatarak fethetti. Transkafkasya'da 400 yıl boyunca Müslüman fatihlerin önemli bir dayanağı görevini üstlenen bu kent, Doğu'daki Müslüman ülkelerle daha yakın ilişkiler kurmakla birlikte, yeniden bir Hristiyan devleti başkentine dönüştü. Şirvan'ın Şamahay ve civardaki topraklarıyla birlikte eski Ermeni kenti Ani ile birleştirilmesi, "Abhaz -Kartvel Krallığı"nı Ortaçağ Transkafkasya tarihinin çok dilli, federal ve güçlü bir Hristiyan siyasi oluşumu haline getirmişti. David dönemine ait yapılar arasında, bu başarılı hükümdarın mezarının da bulunduğu Kutaisi yakınlarındaki Gelat manastırının çok büyük önemi vardır. Gelat'ın mimarisinde onu Doğu Bizans mimarisine benzer kılan bir dizi özellik tespit edilmiştir.

1.Dmitriy. David'in halefi, oğlu Dmitriy döneminde (1125-1156 yılları) "Abhaz ve Kartvel Krallığı" David'in fethettiği topraklardan bir kısmını kaybetti. Selçuklular Ani Krallığı'nı ve Gence'yi tekrar ele geçirmişlerdi. Dmitriy bu noktayı terk ederek Gelat'a giderken, kentin kapılarını da yanında götürmüştür. Onun hayatı ağabeyi Vahtang'la ve büyük oğlu David'le taht mücadelesi içinde geçti. Büyük oğlu 1155 yılında belli bir süreliğine tahta çıkmayı başarmış ve babasını manastıra kapatmıştı. Ancak 5.David krallık tahtında bir yıl bile oturamadan ölmüştür.

3.Georgiy. Dmitriy'in küçük oğlu Georgiy'in krallık ettiği dönemde (1156-1184), Bagratid Krallığı'nı Bizans'ın Transkafkasya'daki halefi olarak değerlendirme eğilimi artmıştı. Georgiy, başında yeğeni Dmitriy'in bulunduğu feodal komployu bozarak Selçuklulardan Ani, eski Ermeni başkenti Dvin ve Şirvan'ın Hristiyan bölümünü geri aldı. Yeğeni Dmitriy komplo kurduğu gerekçesiyle yakalandı ve "aldığı dayak cezası" neticesinde öldü. 3.Georgiy, Oset kralının kızı Guranduht'la evlenmiş, kızı Tamara'yı bizzat tahta oturtmuş ve ardından onunla birlikte altı yıl boyunca ülkeyi yönetmiştir. Kaynaklara göre, 3.Georgiy'in hükümdarlığı döneminde Abhazya "huzura kavuşmuştur".

Kraliçe Tamara. Tamara'nın mutlak hükümdarlığı döneminde (1184-1213) "Abhaz ve Kartvel Krallığı" azami genişleme ve güçlenme dö-

ABHAZYA TARİHİ

mini yaşadı. Fakat temeli David tarafından atılan merkezileştirme, önemini yitirmeye başlamıştı: asilzadeler, Tamara'yı önce Rus Prensi Yuri Bogolyubovsky'yle, ardından aralarında kan bağı bulunan Oset kralının oğlu David Soslan'la evlendirerek, onun özel hayatına ve kederine hükmetmişlerdir. Sonraki beş yıl, Bizans'a gönderilmiş olup, Transkafkasya'yı işgal etmek üzere iki kez başarısız girişimde bulunan Yuri Bogolyubovsky'yle mücadeleyle geçti. Yuri'yi, Tamara'nın Lih ve Nikopisiya bölgesindeki naibi Vardan Dadiani de desteklemiştir. Kaynakta belirtildiği üzere, Dadiani bu amaçla "bütün Svanetya'yı, Abhazya'yı, Megrelya'yı ve Guria'yı toplamıştı". Bundan sonra Tamara'nın ordusu neredeyse yirmi yıl süreyle kanlı bir mücadeleyi sürdürerek, çevre vilayetleri ve ülkeleri fethetmiş, Pers, Türk, Ermeni ve Bizanslı feodal emirliklere karşı galip gelmiştir. 1208 yılında kocası Soslan'ın ölümünden sonra Tamara, göbek adı Laşa olan oğlu Georgiy'i eş hükümdar tayin etti. Laşa ismi, vakanüvis'e göre, "Apsar (Apsil/Apsua) dilinden tercüme edildiğinde Kâinatın Aydınlatıcısı anlama gelir." Böylece, 12. yy sonlarında hala "Abhaz ve Kartvel Krallığı" sarayında bugünkü Abhazların (Apsar-Apsua) cedlerinin dilinin bilindiği ve saygınlık kazandığı tespit edilmiştir. Abhazlar Tiflis'te Azerbaycanlı hükümdarlarla yapılan görüşmelere ve ayrıca Basian, Şamhor ve diğer çarpışmalara katılmışlardı. Kaynaklara göre, Kraliçe Tamara yaz aylarında sık sık Tsuhum (günümüzdeki Sohum) da dahil olmak üzere Kolhida'yı ziyaret ediyordu. Tamara, Gelat'taki aile mezarlığında toprağa verildi.

4.Georgiy-Laşa. Tamara'nın oğlu 4.Georgiy-Laşa (1213–1222 yıllarında hükümdarlık yaptı) uzun yıllar boyunca periyodik olarak ayaklanan Gence, Nahçıvan, Erzurum ve diğer merkezleri itaat altına almak için uğraştı. Georgiy-Laşa'nın zaferleri hakkındaki haberler, kendisine bir sonraki Haçlı seferine katılmayı teklif eden Papa 3.Honorius'a kadar ulaşmıştı. Fakat 1220 yılında Cengiz Han'ın yolladığı yirmi bin kişilik Moğol Ordusu Birleşik Krallığın (Abhaz ve Kartvel Krallığı) doğu sınırlarına dayandı. Laşa, Moğollarla yaptığı ilk savaşı kaybetmiş olsa da Moğolların istilasını durdurmuş ve krallığını korumuştur. Gence için verilen savaşa katılanlar arasında Abhazların da adı geçmektedir. Kaynaklarda Laşa'nın yaz dönemlerinde "Tsuhum'da (Sohum) ve Abhazya'da avlandığı, dinlendiği..." yazılıdır.

Kraliçe Rusudan. Laşa'nın yerine küçük kız kardeşi Rusudan (1222-1245 yıllar arasında hükümdarlık etmiştir) tahta çıktı. 1225 yılında "Abhaz ve Kartvel Krallığı"nın doğu bölgeleri, Bolniy muharebesinden sonra bu toprakları devletin batı bölgelerinden tamamen ayıran Harzem Şahı Cela-

ABHAZYA TARİHİ

lettin tarafından yakılıp yıkıldı. Rusudan, Kutaisi'ye kaçmak zorunda kaldı. Kaynaklara göre "bütün ordusunu- Abhazları, Dadian-Bedian'ları, Raçin voyvodasını (prensi, feodal beyi) ve Abhaz katolikosunu Kutaisi'ye çağırdı ve (onlar) Rusudan'ın oğlu David'i kral ilan ettiler, (onu) Kutaisi kralı olarak kutsadılar ve taç giydirdiler". Sözü edilen olay, David daha beş yaşında iken, 1230 yılında cereyan etmişti. "Kutaisi Krallığı" için taç giyilmesi ve bununla ilgili olarak "Abhaz katolikosundan" ilk defa söz edilmesi, yalnızca "Abhaz ve Kartvel Krallığı"nın çöküşünün başlangıcı olmayıp, aynı zamanda Abhaz ve Gürcü kiliselerinin de birbirinden ayrıldığını; Kartveliya'daki Mtskhet katolikosluğundan ayrılmış olan ve yetki bakımından onunla eşit, merkezi Pitsunda'da bulunan yeni bir Abhaz kilise organizmasının varlığına da işaret eder. Rusudan'ın eski sınırlar üzerinde devleti yeniden kurmaya yönelik girişimleri, Moğol istilasının başlamasıyla başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Rusudan 1243 yılında Batu Han'ın hakimiyetini tanımıştır. Moğol askerleri Doğu Transkafkasya'ya yerleşmiş, Rusudan onlara her yıl 50.000 altın ödemek zorunda kalmıştır. Oğlu 4.David'i ise hükümdarlığının onaylanması için Moğolların Büyük hanının huzuruna yollamıştır. "Abhaz ve Kartvel Krallığı" Moğollar tarafından sekiz tümene (eyalete) ayrılmış, bunlardan birine Abhazya'nın yanı sıra Megrelya, Guriya, Acarya ve Svanetya dâhil edilmiştir. O dönemin kaba hesabıyla, Dadiani'nin hakimiyeti altındaki bu bölgenin toplam nüfusu 60.000 kişi olup, onlar 10.000 asker çıkarmakla yükümlü idiler.

Abhazlar 1228 yılındaki Celalettin muharebesine katılanlar arasında anılırlar. 1243 yılında Rusudan'a bağlı Gürcü-Moğol birleşik ordusu Küçük Asya'ya saldırdığı zaman, buna mukavemet eden Erzink Sultanlığı'nın ordusuna "Meşhur Abhaz" Dardin Şervaşidze'nin komutanlık etmesi de dikkat çekicidir. Bütün bunlara bakılırsa, o dönemin Abhaz siyasi yapısının ve feodal elitinin Rusudan'ın hakimiyetinden çıkmış olduğu anlaşılmaktadır. "Herkesten daha ileri giden" Abhaz feodalleri, 1247 yılındaki Moğol karşıtı darbeye katılmışlardı. Rusudan'ın ölümünden sonra Moğollar, onun halefi sıfatıyla iki kuzeni, Laşa'nın oğlu David'i (1245- 1270 yılları arasında hüküm sürdü) ve Rusudan'ın oğlu David'i (1245- 1293 yılları arasında hüküm sürdü) kral tayin ettiler. İsimlerinin başına, Ulu (Büyük) ve Narin (Küçük) şeklinde Moğolca belirleyici sıfatlar takıldı. Ağır yükümlülükler ve vergiler, yağma ve zorbalıklar "Abhaz ve Kartvel Krallığı"nın çöküşüne zemin hazırlamıştır. Narin David günümüzdeki Batı Gürcistan'a yerleşmiş (1259 yılından itibaren), Ulu David ise Moğollarla ittifak kurmuş ve Doğu Gürcistan'a yerleşmişti. Vakayiname, " Abhazların, Svanların, Dadianların, Bedianların, Raçin eristavının ve Liht-İmeretlerin nasıl büyük bir mutluluk içinde toplandıklarını ve Rusudan'ın oğlu David'i Liha'ya kadar Abhazya

ABHAZYA TARİHİ

kralı ilan ettiklerini” yazar.” “Abhaz ve Kartvel Krallığı” tarih arenasından silinmişti. Ermeni tarihçisi Hetum (13.yy), siyasi oluşumun bu önemli çöküş anını, “Moğolların Tarihi” isimli çalışmasında kaydetmiştir.

“Bu krallık, - diye yazar tarihçi Hetum, - iki parçaya ayrıldı. Bir kısmına Gürcistan, bir diğerine ise Apvas (Abhazya) ismi verildi. Orada sadece iki kral vardı: onlardan biri, yani Gürcü kralı, Asya hükümdarına bağlıdır, Abhaz kralı ise, halkları ve sarp kaleleriyle güçlü olup, ne Asya hükümdarı ne de Moğollar onu boyunduruk altına alabildiler ...”.

§3. Tsuhum Voyvodalığı (Sohum Prenslığı)

Şervaşidze-Çaçba'nın yurdu. Abhazya ile Abhazların “Abhaz - Kartvel Krallığı” tarihindeki yeri kaynaklarda son derece net olarak belirlenmiştir. Gürcü krallarının sarayda Abhazcayla tanışmaları, Bizans'ın Anakopia bölgesini 11.yy'da 30 yıl boyunca idare etmesi, Leon hanedanının siyasetini sürdüren Abhaz-Kartvel krallarının ünvanları (genellikle “Abhaz kralı” olarak geçer, ya da Bizans ünvanları ile anılırlar), Abhaz feodal beyleri ile askerlerinin Abhaz ve Kartvel Krallığı'nın çok önemli tarihi olaylarının tümünde etkin bir şekilde yer alması ve diğer olgular, Abhaz varlığının ayrı bir dil-kültür ve özgün bir siyasi yapı olarak varlığını sürdürdüğünü gösterir.

“Abhaz ve Kartvel Krallığı” katı merkezîyetçi bir devlet olmamıştır. Ekonomik temeli, siyasi birliğin köklü bir şekilde güçlenmesini sağlayamamıştır. Ana yollar ve genel olarak krallık askeri birliklerinin ulaştığı noktalarla belirlenen kesin sınırlar mevcut değildi. Bu birliklerin ayrılmasıyla, fethedilen bölgeler çoğu zaman tekrar bağımsız oluyorlardı. Devlet erkânı mevkiinde bulunanlar, birliği bozmak ve krallık iktidarından kurtulmak için her fırsattan faydalanmaya çalışıyorlardı. Ayrılıkçı eğilimler, Abhaz hükümdarları de dâhil olmak üzere feodal elite has bir özellik idi.

Tahminlere göre, bizatihi Abhazya'nın sahil bölgelerindeki halkın sosyo-ekonomik yapısı, 11-12.yy'da gelişmiş feodalizmin ana biçimlerini almıştı. Abhaz (feodal) ulusunun oluşumu da buna paralel olarak tamamlanmıştır. 10-11.yy arasında bu topraklar Abhazya (tarihi Abasgia ve Anakopia ile Nikopsia arasında kalan Cigetya-Zihya'nın bir kısmını içine alan), Tsuhum (eski Aspilya ve Misiminya sahasını kapsayan) ve Bediya (Apsilya ve Misiminya'nın doğu bölgeleri ve kadim Lazika'nın batı bölgelerini içine alan) olmak üzere üç voyvodalık (prenslik/feodal beylik, günümüz; eyalet) arasında paylaşılmışken, 12.yy'da ilk iki oluşum, merkezi Tsuhum (günümüz Sohum'u) olan tek bir voyvodalıkta birleşmiştir. Kraliçe Tamara

ABHAZYA TARİHİ

dönemine ait kaynaklarda bu voyvodalıktan kendi yönetimi, başkenti ve dili olan bir oluşum şeklinde bahsedilmektedir. Bu yüzden söz konusu birliğin hukuki kuruluş tarihini, Kral David (İnşaatçı David) dönemine, daha doğrusu onun Pitsunda yakınlarında büyük bir olasılıkla Abhaz voyvodalığı temsilcilerini “yakaladığı ve cezalandırdığı” 1121 yılına tarihlemek daha mantıklı olacaktır.

Tsuhum voyvodalığının başında Şervaşidze-Çaçba hanedanları bulunuyordu. Onların ikili soyadı taşımalarının nedeni, muhtemelen başlangıçta farklı kökenlere dayanan iki soyun karışmasıdır. Çaçba soyadının ikinci varyantı (Çaças-dze) 11.yy ortalarından (Anakopia kuşatmasını gerçekleştiren kumandan Otago Çaças-dze) itibaren bilinmektedir. Abhaz Şervaşidzeleri soyundan çıkan ilk devlet adamının ismi, kraliçe Tamara döneminde geçer. Şervaşidze prensleri soylarının kökenini, toprakları İnşaatçı David tarafından fethedilen Doğu Transkafkasya’daki Şirvanşahlara dayandırırılar.(*).

Bölgede, Gürcü kaynaklarında sadece Tsuhum voyvodalığının yönetim merkezi olarak değil, aynı zamanda “Apşileti”, yani Apsilya’nın başkenti olarak adı geçen Tsuhum (günümüzdeki Sohum) şehri temel düzenleyici bir rol oynuyordu. Mahalleler Besletka nehrinin sol yakasında bulunuyordu. 11-13 yy’larda burada iskele, pazar yeri ve mezarlığı birbirine bağlayan ara sokaklarla bölünmüş çok sayıda ahşap yapı vardı. Bu topraklarda kısmen gerçekleştirilen kazılar sırasında, sıvı ve akışkan maddeleri saklamak üzere (pithos –ahağşa denilen) büyük kaplar; aralarında üzerleri çeşitli cıla-larla kaplı, kâse, tabak, testi ve mumlukların bulunduğu, Bizans tüccarları tarafından Kırım, Konstantinopolis, Trapezund ve Doğu Transkafkasya’dan getirilen yerli, ithal yemek ve mutfak kapları ortaya çıkarılmıştır. Kentin kendi demircileri, çömlekçileri, ağaç ve taş ustaları vb. mevcuttu. Kent nüfusu tehlike anında bir zamanlar Tsuhum ve Akua olarak adlandırılan, günümüzde ise Bagrat ismini taşıyan civardaki tepelerin üzerine inşa edilen kalelere sığınuyordu. Kent ile ülkenin iç kısımlarında yer alan çok sayıda manastır, feodal çiftlikleri ve civardaki kır malikânelerini birbirine bağlayan yol ve patikalar vardı. Ülke ekonomisinde ve kültüründe büyük önem arz eden diğer yerleşim birimleri arasında Anakopia, Pitiunt, Nikopsiya ve Ziganis’teki liman kentlerinin, ayrıca Lihni, Mokva ve Bediya ve birçok Hristiyanlık merkezinin ismini zikretmek gerekir.

Asilzade ve dini yöneticiler seviyesinde dolaşımda olan para, Bizans imparatorları ve Abhaz-Kartvel krallarının sikkeleri idi. “Abhaz ve Kartvel Krallığı”nın doğu (Arap-Müslüman dünyası) ile yaşadığı ilişkileri kanıtlayan

* Tarihi belgelerde, Abhaz hanedanlarının soyadları bazı dönemlerde tek başına Şervaşidze, bazı dönemlerde Şervaşidze-Çaçba ya da Çaçba-Şervaşidze ve bazı dönemlerde tek başına Çaçba olarak geçmiştir. Neticede iki soyad da, aynı hanedanlığa aittir.-Türkçe Yayın Editörü.

ABHAZYA TARİHİ

en eski eser niteliğini taşıyan ve 10-11.yy Arap dirhemlerinin benzeri sikkeler Tsabal'da bulunmuştur. Bu sikkelerin (106 adet) çoğunun üzerinde Arap-Müslüman yazısı vardır. Bu yazıların arasına Gürcü harfleri ile basım yerinin (Tiflis) adı da konulmuştur. 3.Bagrat'ın sikkeleri de aynı tarzdadır. Daha sonraları Bizans'ın etkisiyle Grekçe yazılar ağırlık kazanmış, Arap-ça geri plana itmiştir. Lihni köyü (Gudauta ilçesi) yakınlarındaki saray kazıları esnasında gün ışığına çıkarılan 70'ten fazla altın ve gümüş maden paradan oluşan buluntu da bunun kanıtıdır. Buradaki kazılarda Bizans imparatorlarının (4.Konstantinus, 5.Konstantinus, 4.Roman ve Yevdokiya) ve Abhaz-Gürcü kralları 4.Bagrat ile 2.Georgiy'in sikkeleri bulunmuştur. Bagrat'ın paralarının ön yüzünde Yunanca olarak "Aziz Tanrı Anası" yazılı Tanrı Anasının resmi, arka yüzünde ise "Hristos, Abhazların, Kartvellerin ve Novelisimos'un kralı Bagrat'ı yücelt!" yazısı mevcuttur. Bizans ünvanı taşıyan son Bagratid olan İnşaatçı David'in sikkeleri de aynı şekilde tasarlanmıştır. 1.Dmitriy döneminde ise Doğu (Arap/Müslüman dünyası) etkisi ağırlık kazanmıştır. Bu durum, üzerlerinde halifelerin ve Selçuk sultanlarının isimlerinin görüldüğü sikkelerden anlaşılmaktadır. 3.Georgiy, Tamara ve Georgiy Laşa'nın sikkelerinde Arapça yazıların korunmuş olması ise, bu dönemlerde Arap/Müslüman dünyasıyla dostluk politikasının devam ettirildiğini göstermektedir.

Feodallerin kültürü. 11-13.yy'da Abhazya'nın kültürü, ikili nitelik taşıyordu; feodal hakim sınıfın kültürü ve halk (köylü, zanaatkar vb.) kültürü... Megrel, Kartvel ve Bizanslı sınıflar gibi Abhaz feodalleri de, avam (halk) üzerindeki üstünlüklerini ve sınıfsal farklılıklarını vurgulayacak bir debdebe ve zenginliğe ulaşmaya çalışıyorlardı. Zenginlik birikimi, hem kendi halklarının, hem de sonu gelmeyen baskınlarda talana maruz kalan komşu halkların sömürülmesiyle sağlanıyordu. Feodal çevrenin kültürü, Akdeniz havzası ve Yakın Doğu ile ilişkilerin genişlemesi ve Bizans kültürünün benimsenmesini kolaylaştıran bizatihi yaşamın Hristiyanlaştırılması nisbetinde geliyordu. Abhaz feodalleri için söz konusu benimseme, hem doğrudan, hem de dolaylı nitelik taşıyordu. Çünkü 10.yy sonlarından itibaren, o zamana kadar resmi yazışma ve ibadet dili sıfatıyla burada yerleşmiş olan Grekçenin yanı sıra, Gürcüce de yaygınlaşmaya başlamıştı.

3.Bagrat'ın Abhazya topraklarında uygulamış olduğu kilise politikası hakkında "Kartli Vakayinamesi" isimli Gürcüce kaynak şöyle der: "Aynı yüce kral Bediya tapınağını inşa etti ve (orada) bir piskoposluk kürsüsü ihdas etti, bununla Gudakv piskoposluğunu ikame etti. Vadilerdeki birçok köyü hibe etti, mülkiyette tam yetki verdi, kiliseyi çeşitli tezyinatla donattı, kiliseyi kutsadı ve piskoposu (oraya) tayin etti. Her kim onun yüceliğini görmek ve idrak etmek isterse, ilk önce Bediya kilisesinin azametini görsün ve Abhazya ve Kartliya ülkesine onun gibi bir hükümdar gelmemiş olduğunu anlasın".

ABHAZYA TARİHİ

Gudav Piskoposluğu” bir zamanlar Ziganis isimli Bizans kalesinin bulunduğu günümüz Gal vilayetinin Gudav köyünde bulunuyordu.

Bizans İmparatorluğu piskoposluk kürsü kayıtlarında Ziganis ismi 6-9. yüzyıllar boyunca defalarca geçmektedir. Bu yüzden, Ziganis-Gudav’taki Grek piskoposluk kürsüsünün lağvedilmesi, yerli kilise hiyerarşisinin Gürcüleştirilmesinin son adımlarından biri olmuştur. Abhazya topraklarındaki en eski Gürcüce kilise yazıtlarının 10.yy sonları ile 11.yy başlarına tarihlenmesi ve bunların arasında ünlü Bediya kâsesinin(üst çemberindeki yazı şöyle der: “Aziz Tanrı Anası, bu kâseyi bağışlayan, bu sunağı tezyin eden ve bu aziz kiliseyi inşa eden oğlun Abhaz kralı Bagrat ve annesi kraliçe Guranduht için şefaatte bulun!”) özel bir yeri olması bir tesadüf değildir. 3.Bagrat devri belgeleri, bizatihi Abhazya kilise teşkilatının istikamet değişikliğinin, Mtskhet katolikosunun etki alanına muhtemel girişinin ilk reel kanıtlarıdır. Bazı araştırmacılara göre Bediya katedralinin, onu Doğu Transkafkasya’nın mimari ekolüne bağlayan bazı özellikleri de yukarıdaki görüşü kanıtlamaktadır.

İlor tapınağının mimari detayları ve duvarlarındaki yazıtlar, Anuhva kilise sunağı, Lıhni, Mokva, Bediya ve diğer tapınaklardaki fresk yazılarının bir kısmı, ayrıca mimarisinde Bizans özellikleri de taşıyan Beslet köprüsündeki yazıtlar da aynı “Doğu Gürcü” niteliklerine sahiptir. 1066 yılında Abhazya üzerinde bir kıvrıklı yıldız görüldüğüne dair ilginç Gürcüce yazı daha geçen yüzyılda Lıhni tapınağında ortaya çıkarılmıştı. Yazıt der ki: “Hristos, sen tüm varlıkların İlahi Tanrısı ve sahibisin. Bu olay Kâinatın yaratılışının 6669’ yılında Georgiy’in oğlu Bagrat’ın krallığı döneminde cereyan etti... Nisan ayında, içinden bir nur gibi yükselen (ışıklar çıktı) bir yıldız peydah oldu.”

Bu dönemde Gürcü dili, Abhaz feodal eliti ve eşrafı arasında tercih edilen bir dil olmuştur. Halk ise eskiden olduğu gibi Abhaz (o dönemlere ait Gürcü kaynaklarında ifade edildiği şekliyle Apsar) dilinde konuşuyordu.

Halkın yaşamı. Kültürleri enternasyonalleştirici bir karakter taşıyan feodal kent kültürü karşısında Abhaz üretici kesimi (köylüler, zanaatkarlar vb.), el dokuması giysileri, el işlemleri, kahramanlık destanları ve trampa ticaretiyle halk kültürünün koruyucusu olmuştur. Halk kitlelerinin öncü kısmını teşkil edenler, kentlerdeki emekçiler ile köy zanaatçıları idi. Feodal kültürün günlük yaşamla ilgili her objesi: kaleler ve saraylar, tapınaklar ve köy kulüpleri, tarım aletleri ve silahlar, tezyinat ve seramikler onların elinden çıkmıştı.

ABHAZYA TARİHİ

Feodal elite odaklı yazılı kaynakların bu karakteri, sıradan halkın yaşamıyla ilgili herhangi bir bilginin bize ulaşmasına imkan vermemiştir. Ancak bu boşluğu arkeolojik kanıtlar doldurmaktadır. Köylüler, önemli ulaşım yolları ve patikaları boyunca manastır, tapınak ve kalelere yakın dağ etekleri ve orta yükseklikteki dağlık bölgeler üzerinde çiftlik-mezralarda yerleşik idiler. Düzluklerde Yakın Doğu tipi ağır pulluklar yaygınlaşmaktadır. Yayla hayvancılığı önemini yitirmiştir, yüksek dağlık alanlarda bunun izlerine henüz raslanamamıştır. Erken Orta Çağa ait alpik otlaklardaki çoban ağılları terk edilmiştir. Buna karşılık, avcılık mesleğinin önemi artmaktadır. Bu durum, genel olarak dış ilişkilerin azaldığı ve Transkafkasya'nın geçiş yollarının tıklandığı bir ortamda sıradan halkın ekonomik faaliyetlerinin yön değiştirdiğinin kanıtıdır. Hristiyanlık, sahil boyundaki nüfusun hayatına derinden nüfuz etmiştir. Dağlık bölgelerdeki vadilerde ise, bu dinin 11-13. yüzyıllara tarihlendirilen anıtlarına (şimdilik) hemen hiç raslanamamıştır.

Daha ziyade dağlık bölgeler olmak üzere halk arasında, kökü ilkel çağlara kadar inen putperest inançlar geniş ölçüde muhafaza edilmiştir. Putperest kültürün en bariz örneklerinden biri, çeşitli dönemlere ait materyallerle birlikte bilhassa 11-13.yüzyıllara tarihlenen çok sayıda ok ucunun bulunduğu Napra dağı (Gudauta ilçesi) üzerindeki tapınaktır.

Küçük taş parçalarından yığma olarak yapılan bu ve benzeri tapınaklar, hayvan sürülerinin geçtikleri yolların ve av patikalarının üzerindeki geçitlerde inşa edilmiş, Abhazların putperest inanışında son dönemlere kadar önemli rol oynayan dağ Tanrıları için kurban kesme yeri görevi üstlenmiştir. Abhazların Hristiyanlığı benimsemesinden sonra da putperestlik etkisini sürdürmüştür. Hristiyanlığa sadık görünen ve onun sembollerini-ritüellerini kullanan Ortaçağ Abhazları, dağ patikalarına adım atar atmaz, cömertçe sundukları kurbanlar vasıtasıyla kendi geleneksel putperest tanrılarıyla iyi ilişkiler kurmaya çalışıyorlardı. O dönemin inançlarına göre, dağ geçitlerinin güvenliği, avın başarısı ve sürünün bereketi bu tanrıların yardımıyla sağlanırdı.

3. BÖLÜM EL AYASI İŞARETİ ALTINDA

§1. Şervaşidze ve Dadiani

Tsuhum prensliğinin paylaşılması. 13.yy'ın ikinci yarısında Moğol hâkimiyeti sonucunda ortak "Abhaz ve Kartvel Krallığı", Lih sıradağlarının aralarında doğal sınırı teşkil ettiği iki parçaya bölünmüştü. Batı Transkafkasya'nın topraklarında David-Narin'in ilk hükümdarı olduğu İmeretya Krallığı (Liht-

ABHAZYA TARİHİ

İmereti) oluşmuştu. Onun hâkimiyeti altına aldığı topraklar da daha küçük siyasi birimler olan prensliklere (Mtavarlıklara) bölünerek, fiilen yekvücut bir bütünlük kazanamamıştır. Sabediano, Raça, Svanetya, Abhazya ve diğer bölgelerin hükümlerleri, hakim oldukları topraklarda, kendilerine miras kalan ekonomik ve siyasi muhtariyet haklarından sonuna kadar yararlanmışlardır. David-Narin bizatihi Abhazya topraklarında da bulunmuş ve bu olay şerefine İlorsky aziz Georgiy ikonunun gümüşle kaplanması talimatını vermiştir.

David-Narin'in ölümünün ardından oğulları arasında İmeretya tahtı için yapılan mücadele, Kutaisi'nin müteakip dönemlerde yerel politika üzerindeki nüfuzunun zayıflamasına neden olmuştur. İlk önce Raçi, Lehçumi ve Argveti feodal beyleri bağımsızlıklarını ilan ettiler. Megrelya hükümleri Georgiy Dadiani de onları örnek aldı. Yeterince güçlendikten sonra Tsuhum voyvodalığının Güney-Doğu bölgelerine saldırarak, Anakopia'ya kadar olan toprakları hâkimiyeti altına aldı. Şervaşidze prensleri Tsuhum'u terk ederek Lihni'ya (Zupu) yerleşmek zorunda kaldılar. Bundan sonra, hakimiyet sahaları daralarak 6.yy Abasgia'sının sınırlarına, yani Anakopia ile Gagra arasındaki sahaya kadar geri çekilmiş oldu. Gelovani Svan mülkü de fiilen bağımsız hale geldi. Bu süreç, sıradan halk için bitmez tükenmez çatışmalar, yağma ve zorbalık demektir.

Şervaşidzelerle Dadianiler arasında Tsuhum hükümlerliği için yapılan mücadele 14.yy boyunca devam etti. 1330 yılında "muhteşem" lakabıyla bilinen Kartliya kralı Georgiy (1299–1346 yılları arasında hüküm sürdü), İmeretya'ya saldırdı. Tarihçi Vahuşti'nin naklettiği gibi: "Georgiy, İmeretya'nın bütün kalelerini ve şehirlerini zaptetti, (David-Narin'in torunu) Bagrat'a ise sadece Şorapan prensliğini verdi. Bu zaferlere tanık olan Megrel prensi Dadiani, Svan prensi Gurieli ve Abhaz prensi Şervaşidze, büyük armağanlarla Georgiy'e geldiler ve onu İmeretya kralı olarak kutsadılar. Bundan sonra kral önce Odişi'ye, ardından da Abhazya'ya gitti, kaleleri zaptetti ve Tsuhum eristavlığını Bedieli'ye devrederek geri döndü". Kaynaklara bakılırsa, Georgiy'in İmeretya tahtını ele geçirmesinde en büyük desteği verdiği Megrelya ile daha fazla ilgilendiği anlaşıyor. Bu gelişmeler karşısında Şervaşidze prensleri, "Yukarı Abhazya", yani Anakopia'nın doğusundaki bölgeler üzerindeki hak iddialarını geçici olarak yumuşatmak zorunda kaldı.

Orta Asya'lı amansız fatih Timurlenk'in yıkıcı istilaları, Batı Transkafkasya'nın siyasi ve kültürel zeminde birleşmesini daha da kolaylaştırmıştır. 1386 yılında Tiflis'in zaptının ardından Muhteşem Georgiy'in torunu 4.Bagrat

ABHAZYA TARİHİ

Müslüman yapılmıştır. Bir kaynakta, Bagrat'ın, "Osetlerin, Dvalların, Svanların ve Abhazların da" Müslümanlaştırılması için Timurlenk'e öneride bulunduğu belirtilir. Timurlenk'in istilasıyla İmeretya Krallığı dağılmaya başladı. "Dadiani ile Gurieli de ayrıldılar, Odişler ve Abhazları da ayrılmaya ikna ettiler; kendi aralarında birleştiler ve kral Bagrat'a itaat etmekten vazgeçtiler". Kısa süre sonra, yeniden güçlenen Bagrat kalabalık bir orduyla Megrelya'ya saldırdı. Tayin edici muharebe Tshenitskali nehrinde cereyan etti. "Dadiani ve Odişiler -diye nakleder vakanüvis,- kaçtılar, Kartliler (onları) yendiler, esir alıp kırdılar, kovalayıp imha ettiler, topraklarını zaptettiler, kaleleri yakıp yıktılar..." Şervaşidzeler de bu durumdan yararlandılar ve Dadiani ile ittifaktan çıkmakla kalmayıp, Sohum voyvodalıği üzerindeki hâkimiyetlerini yeniden tesis etmeye çalıştılar. 14.yy'ın yıllarında Vamek Dadiani Şervaşidzelerle yeniden savaştı, Abhaz Prenslığı topraklarına saldırarak Ugagno ve Gagari kalelerini tahrip etti.

Narin David'in torunları İmeretya tahtını geri almak için defalarca girişimde bulundu. Ancak, Bedieli, Dadiani ve Şervaşidze prenslerinden oluşan koalisyon başarılı bir şekilde bunlara karşı koydular ve nihayetinde Kutaisi tahtını 1401 yılında Doğu Gürcistan kralı 7.Georgiy'e verdiler. Vakanüvisin ifadesiyle, "Bütün prensler; Megrel Dadianiler, Svan Gurieliler, Abhaz Şervaşidzeler... "ona biat ettiler". 7.Georgiy, Sohum voyvodalığini Megrel hükümlerlerinden Vamek ve Mamiya'ya devretti. Buna karşı çıkan Şervaşidzeler Sohum ve etrafındaki bölgeler için mücadeleye devam ettiler.

Dadiani Krallığı. Timurlenk'in ordusu 1403 yılında İmeretya'ya saldırarak, 700 civarında köyü yaktı ve Kutaisi'yi zaptetti. Bu istilada Abhazya toprakları zarar görmemişti ve 1414 yılında Şervaşidze prensleri yeniden Dadiani hakimiyetinden çıktılar. Kanlı çarpışmada Megrel hükümlerini 2.Mamia ölmüş, ordusu da dağılmıştı. Doğu Gürcistan idaresi tekrar işe karıştı. Kalabalık bir ordunun başında oradan gelen kral 1.Aleksandr Megrelya'ya girdi ve Mamiya'nın oğlu Liparit'i hükümdar tayin etti. Arkasından birleşik Kartvel-Megrel ordusu Abhazya'ya girdi. Şervaşidze itaat etmek zorunda kaldı. "Oradaki işleri hallettikten ve Abhazları yatıştırdıktan sonra, -der, vakayinamede, -Aleksandr Kutaisi'ye döndü". Aleksandr fermanlarına şu sözlerle başladı: "Ben...iki krallığın hakimi, Abhaz ve Kartvel krallarının kralı...". Bu durum Doğu Gürcistan krallarının İmeretya, Megrelya ve komşu prenslikler üzerinde nominal siyasi iktidarlarını muhafaza etme çabasına işaret etmektedir. Bu ünvanı en son Aleksandr'ın oğlu 3.Georgiy (1446-1466 yılları arasında hüküm sürmüştür) kullanmıştır.

ABHAZYA TARİHİ

Bu şekilde, 14.yy içerisinde Doğu Karadeniz’de eski Bediya ve Sohum voyvodalıklarını içine alan ve Şervaşidzelerin hâkimiyetindeki topraklara peryodik olarak tecavüzde bulunan yeni bir siyasi oluşum, Sabediano beyliği ortaya çıkmıştır. Arap yazar Şehabeddin El Kakmandi’nin “Ansiklopedi”sinde (14.yy’ın ilk çeyreği) Gürcistan’ı, biri Tiflis’de bulunan, diğeri de “Kırım denizi” boyundaki iki kenti (Sohum ve Abhaz) elinde bulunduran iki “kralın” yönettiği belirtilmektedir. Venedik diplomati Barbaro (15.yy’ın ikinci yarısı), “Kral Bandian’ın”, aralarında Sevastopol (Sohum) ve Bati (Batum) gibi önemli kentlerin de bulunduğu deniz kıyısındaki birçok noktaya sahip olduğunu yazar. Megrelya hükümrani Vamek Dadiani 14.yy sonlarında Sevastopol’deki darphanede kendi parasını bastırmıştı. 15.yy Avrupa kaynaklarında Megrelya hükümrani’leri hemen her zaman kral, Şervaşidzeler ise “Dük” ünvanıyla anılmışlardır. Kaynaklardan birinde Dadiani’den “Megrelya ve Abhazya kralı” şeklinde bahsedilmektedir. 1459 yılında Türk/Osmanlı karşıtı koalisyon kurma çabaları ile ilgili olarak Burgundi düküyle yapılan yazışmalarda ise “Megrel kralı Bandian kendi ordusuyla” ve “Anakosya (Anakopia/Abhazya) Dükü Rabia ağabeyiyle, baronlarıyla ve 30.000 kişilik ordusuyla ” şeklinde ifadeler yer alır. Görüldüğü üzere, Şervaşidzeler o dönemde bağımsızlıklarını tekrar kazanmışlardı.

15.yy sonunda vakayinameye göre, “Dadianiler Tshenitskali’nin alt tarafları, aşağı Lehçumi, Svaneti sıradağlarının bu tarafı ve Yukarı Abhazya’ya sahip idiler. Cigetya’ya kadar olan Abhazya ise Şervaşidzelere aitti ve bu Şervaşidze Dadiani’nin her emrine itaat etmiyordu”. 16.yy boyunca Abhazya şu veya bu şekilde Megrel prensliğinin tehditi ve kısmi tahakkümü altında kaldı. 3.Mamia Dadiani’nin (1515-1533 yılları arası) fermanlarının birinde, Abhazya’daki “Pitsunda kilisesine, Pitsunda yakınlarında bulunan Aytarne, Aruha ve Rabitsa köylerini ve zeytinlikleriyle birlikte Altarne dağına bağışladığından” söz edilir. Bu “hediye” Şervaşidzeler nezdinde tartışmalı olması nedeniyle, bu ferman 1590 yılına kadar onun halefleri tarafından defalarca tasdik edilmiştir. Söz konusu topraklardaki etnik ve siyasi hudutlar, genel anlamda olduğu gibi dar anlamda da hiçbir zaman örtüşmemiştir. Hem Dadiani, hem de Şervaşidzelerin etki alanları birbirlerinin zararına olarak kah genişlemiş, kah daralmıştır, ancak, nüfusun ana kitlesi, öncelikle köylüler, dili, adetleri ve geleneksel sanatlarını koruyarak yerlerinde kalmışlardır. Abhaz-Apsarların yerel etnik haritada kendilerini özellikle 17.yy’da güçlü bir şekilde gösteren özgünlüklerini sağlayan da bu olmuştur. 1533 yılında Mamia 3.Dadiani İmeretya kralının desteğini de alarak, Gurielilerle birlikte Cigetya’yı ele geçirme girişiminde bulundu. Ancak kanlı savaşta Tsandia-İnal-İpa komutasındaki Abhazlar Cikler tarafına

ABHAZYA TARİHİ

geçmiş ve bununla da savaşın seyrini ve galibini belirlemişlerdir; Gurieli hanedanından üç piskopos ile Mamia Dadiani hayatlarını kaybetmiş, birçoğu da esir alınmıştır. Migreller ve Gurieliler hem hayatta kalanları, hem de ölüleri fidye karşılığında geri almak zorunda kalmıştır. Abhaz birlikleri 1.Levan'ın Merkezi Kolhida'daki seferlerine defalarca katıldılar. 4.Mamia Georgiy, Gurieli desteğiyle Zugdidi'den ağabeyini kovduğu zaman, o, Abhazya'ya kaçmıştır. "Kendisine yardıma gelen Abhaz, Cık ve Çerkes birliklerine" komuta ettiği bir sonraki savaşta ise mağlup olmuştur. 16.yy sonunda Manuçar Dadiani, Abhaz ve İmeret feodallerinin yardımlarıyla Gurieli ordusunu Opşkviti köyü yakınlarında yenmeyi başarmıştır.

§2. Bölgenin ekonomi merkezi olarak Sebastopolis

Liman kenti. "Abhaz ve Kartvel Krallığı" döneminde büyük bir şehir ve önemli bir yönetim merkezi olan Tsuhum 13.yy sonunda önemini kaybetmiş ve Sabediano'nun banliyösüne dönüşmüştü. Ancak uygun coğrafi konumu ve özellikle Cenevizli (Cenova/İtalya) denizci tüccarların gelmeye başlamasıyla kenti yeniden canlandırmış ve büyük bir yerleşim merkezi olarak kalmasını sağlamıştır. Kente, eski ismi Sebastopolis geri verilmişti. Müteakip 200 yıl boyunca şehir Ceneviz kolonisi olarak gelişmiş ve Sebastopolis adının çeşitli varyantlarıyla (Sebastopoli, Skanoskopoli, San-Sebastian, Sevast) Avrupa haritalarında boy göstermiştir. Eskiden olduğu gibi kentin mahalleleri Besletka nehrinin sol kıyısında bulunuyordu. Şehrin kırmızı bayrağı üzerinde beyaz insan eli ayası tasvir edilmişti. (El ayası tasviri, bugün de Abhaz ve Abazin bayraklarının ana sembolüdür).

Sebastopolis dışında günümüzdeki Abhazya kıyılarında Ceneviz'in başka ticaret noktaları da kurulmuştu: Kakari (Gagra), Santa-Sofya (Alahadzi), Petsonda (Pitsunda), Kavodi-Bukso (Gudauta), Nikoffa (Anakopia), Tamansa (Tamş) vb... Bu kolonilerin hepsi idari bakımdan, Karadeniz'deki en büyük Ceneviz merkezi olan Kaffa (Kefe, günümüzdeki Kırım'ın Feodosya şehri) kentine bağlı kalmıştır. İlk kabotaj hatları (deniz ulaşımında imtiyaz hakkına sahip olan), 13.yy'ın 50-60 lı yıllarında Kaffa'dan Sebastopolis'e kadar uzanıyordu. Cenevizli tüccarların kentteki mevcudiyetinden ilk defa 1280 yılında bahsedilmiştir. Aradan 38 yıl geçtikten sonra Vatikan naibi olarak Trapezund'a, "Abhaz prenslerinin mülkünde bulunan" Katolik kilesine de "ihtimam gösterme" vazifesinin verildiği Peruca'lı başpiskopos Franko tayin edildi.

1330 yılında Sebastopolis'te artık kendi piskoposu ve mezarlığı olan kalabalık bir Katolik cemaati mevcuttu. Burada Ceneviz konsolosunun mevcudiyetine

ABHAZYA TARİHİ

dair en eski bilgiler 1354 yılına aittir. Bizatihi İtalyanların sayısı az olup, toplam 2000-2500 kişilik nüfusun 100-150 kadarını oluşturuyorlardı. Cenevizliler, yerli eşraf, tüccar ve tefecilerle birlikte, “zayıf nüfus” olarak adlandırılan küçük zanaatçılar ve tüccarlar, kiralık işçiler ve fakirler karşısındaki “yağlı nüfusu”, yani üst tabakayı teşkil ediyorlardı. Kent halkının etnik yapısı çok çeşitli idi. 14.yy başlarında, Cenevizliler dışında buralarda Abhaz ve Megrel, Grek ve Ermeniler, Yahudi ve Müslümanlar da yaşıyordu. Karadeniz kıyısındaki Ceneviz ticaret merkezlerinde ticaret yapanlar arasında Sebastopolis sakinlerinin isimleri de yer alıyordu, örneğin: “Avasg Otorogius” ve Samastro’da (günümüz Türkiye’sinin Kuzey-Batı sahilinde bulunan Amasra şehri) askerlik görevinde bulunan isimsiz bir “Avasg”.

15.yy’da Sebastopolis bütün Doğu Karadeniz sahilinin en büyük ticaret limanı haline gelmişti. 1449 yılında Cenova’da tasdik edilen Karadeniz’in kolonileri statüsünde, Sebastopolis konsolosunun hakları ile ilgili olarak şöyle deniyordu: “Karar alıyor ve görevlendiriyoruz: Sebastopolis’teki Konsolos, Cenova’dan oraya sevk edilen bütün eşya ve mallardan, giriş ve çıkışta yüzde bir vergi alma hakkına sahiptir ve kendi bütçesinden işinde uzman katip, tercüman ve ulak tutmakla yükümlüdür.”.

Sebastopolis yerli siyasi oluşumların elit zümresiyle, özellikle de Sabediano ile karmaşık bir ilişki içerisinde bulunuyordu. İtalyan kaynaklarında Sabediano hükümlerlerinden kimi zaman sadece “Sebastopolis prensleri”, şehirden ise “Porto Megrello” şeklinde bahsedilmektedir. Cenevizliler ilk başlarda Dadianilerle iyi ilişkiler kurmayı başarmışlardı.

Piskopos Petr, 1330 yılında Sebastopolis’ten şöyle yazıyordu: “bu ülkenin yöneticisi... Roma kilisesine bağlı olmaya, Katolik dinini kabul ederek kendi dinini (Ortodoks) değiştirmeye razı oldu. Hatta buradaki Katolikler için mezarlık yeri bile verdi”. Dadiani’nin bu şekilde hareket ederek yerli Ortodoks din adamlarının fikirlerine itibar etmemesi çok ilginçtir. Ortodoks din adamları kendi haklarını korumak için sadece Abhazya klisesinden yardım almakla kalmayıp, kentteki Yahudi ve Müslüman cemaatlerinden de yardım istemek zorunda kalmıştır.

15.yy ortalarında, Cenevizliler ile Şervaşidzeler ve Dadianiler arasında, diplomasi ve hediyeler sayesinde çözüme kavuşturulabilen birçok anlaşmazlık ortaya çıkıyordu. Örneğin, Sebastopolis Konsolosu Pineli’nin bir mektubunda, 28 Temmuz 1455 tarihinde Abhazların Sebastopolis’e saldırdıkları ve şehri tamamen yıktıkları haber veriliyordu. 1 Aralık 1465 tarihinde Kafa Konsolosu Sebastopolis’e şöyle yazıyordu: “Megrelya prensi Bendiano

ABHAZYA TARİHİ

ile işin böyle güzel bir şekilde sonuçlanmasından çok memnunuz. Ancak tarafınızdan herhangi bir masraf yapılmışsa, bunu o topraklarda ticaret yapacak olan tüccarlar arasında paylaşırmanızı emrediyorum". Aradan 7 yıl geçtikten sonra Kaffa'daki konsolosa Cenova'dan şöyle yazılıyordu :” Bölgenin bütün yöneticileriyle ve halklarıyla dostluk içinde yaşama ve ihtilafları önleme çabalarınız her türlü takdirin üzerindedir. Aynı şekilde, sizin Sebastopolis prensi Bendiano ile sağlam bir barış sağlamayı umut ettiğinizi yazmanız da bizi memnun etmiştir”.

Bu dönemde, Karadeniz'in diğer kolonilerinde olduğu üzere, Sebastopolis'i de konsoloslarla birlikte Latin (İtalyan) asıllı tüccar aristokrasisi temsilcilerinin oluşturduğu küçük daimi kurullar yönetiyordu. Yerli zenginlerin bu kurullara üye olmasına müsaade edilmiyordu, ancak onların herhangi bir meselenin (idari, tedarik veya savunma sorunlarının) çözümüyle ilgili olarak bir üst düzey organın denetimi altında karar alan geçici “komisyonlara” katılmalarına imkân sağlanıyordu.

Ceneviz mevcudiyetinin önemi. Cenevizliler, Kafkasya'da piyasada tekel haline gelebilmek için, her şeyden önce yerli feodallerle ticari ilişkileri güçlendirmeye çalışıyorlardı. Ticari faaliyetlerin artmasında, yerinde üretimin geliştirilmesi önem taşıyordu. Oluşturulan faktörlerde (kolonilerde kurulan ticari üretim alanları), hem yerli nüfusun ihtiyacını gidermek ve hem de Cenova ve Kaffa'ya mamul-yarı mamul mal ihraç etmek için üretim yapıyordu. 14.yy'ın ilk çeyreğinden itibaren Sebastopolis'e ve Doğu Karadeniz'in diğer ticaret noktalarına Asya ve Kuzey Kafkasya menşeli mallar taşıyan kervanlar akın etmeye başladı. Ticarete mal takası yanında “aspra” adı verilen gümüş paralar ve nadiren de Bizans ve Venedik paraları kullanılıyordu. 14.yy sonunda Kaffa ve diğer Karadeniz sahil kentlerinin madeni paralarının değeri düştüğü halde, “iyi ağırlıktaki” Sebastopolis sikkelerinin değerini korumuş olması ilginçtir.

Cenevizliler Abhazya'ya, çok çeşitli mallar getirirlerdi. Bunlar arasında öncelikle sanayi malları ve günlük yaşamla ilgili değerli lüks eşyalar, ipek ve basit kumaşlar (çuha, bez, keten) ham pamuk, halı, demir eşyalar (kılıç, kama, bıçak, giyim aksesuarı vb.) ve bronz eşyalar (çanlar, dini eşyalar, düğme, kap kakak), tuz, çeşitli baharatlar (zencefil, safran, hardal), güzel kokular (buhur, amber), balık, pirinç, seyreker olarak da şarap ve bitki yağı, kuru yemiş, süs (küpe, boncuk, koral), sabun, nadir kürkleri, değerli madenler sıralanabilir. Lüks eşyaların, pahalı Fransız ve Lombard kumaşlarının, kakmalı veya gravürlü kılıç namlularının esas tüketicileri, yerli eşraf zümresi idi. Çalışan kesim ise daha ziyade tuz, ucuz keten ve çuha, kalaylı kap kakak vb. ürünler satın alıyordu.

ABHAZYA TARİHİ

Sebastopolis ve komşu limanlar üzerinden Cenova, Akdeniz havzası ve Karadeniz sahilinin diğer şehirlerine özel ticareti emtiası (değerli taşlar, gümüş ve benzeri değerli madenler, ipek, kürk) hem de yerli üretim olan kereste (şimşir, kayın ağacı), gemi kerestesi, deri, kürk (bu meyanda işlenmemiş av hayvanları postu), arıcılık ürünleri (bal, bal mumu), reçine, hububat vb. ürünler ihraç ediliyordu.

Hem Cenevizlilerin hem de yerli feodallerin en büyük gelir kaynaklarından biri köle ticaretiydi. Sebastopolis pazarında yapılan geniş çaptaki köle ticaretine dair bilgiler, 14.yy başlarına kadar uzanır. Köleler, yerli feodallerin komşu topraklara yaptıkları baskınlar sırasında, ayrıca bizzat kendilerine bağımlı fakir köylüler arasından temin ediliyordu. Bazı afetler neticesinde (kıtlık, açlık) yoksul ve çaresiz kalıp kendi çocuklarını satmak zorunda kalan çok çocuklu aile reislerinin varlığı, ender raslanan bir durum değildi. Katolik din adamları da köle ticareti yapmaktan çekinmemişlerdir. Söz konusu dönemde Doğu Karadeniz sahillerine “köle sahili” adı verilmişti.

Köle fiyatlarında üç önemli faktör etkili oluyordu; etnik köken, cinsiyet ve yaş... Fiziksel özellikler, cilt rengi, mesleki beceriler vb. ise büyük önem taşımıyordu. Kadınlar, her zaman erkeklere nazaran daha pahalı olmuştur. 30 yaş üstü erkekler, artık hiçbir işe yaramaz ve “bitik ihtiyar” sayılan en ucuz köle kategorisindeydi. 14.yy sonlarında Kaffa’da satılan Doğu Karadenizli kölelerinin oranı şöyleydi: 7’de 4 Zih, 7’de 2 Gürcü ve 7’de 1 Abhaz... Kaffa’da satılan kölelerin yaş ortalaması; erkekler için 11-12, kadınlar için 15-16 yaş civarında seyrediyordu. 15.yy ortalarında Abhaz kökenli köle sayısı, sadece Rusların gerisinde kalarak, Zih ve Tatarlarla eşitlenmiştir. Serbest bırakılan köleler ender olarak vatana geri dönerlerdi. Mısır’da toplumun elit tabakasını oluşturan Memluklar bu kölelerden müteşekkildi. Cenova’da ve diğer İtalyan merkezlerinde bu köleler, artık Katolikleşmiş olarak ve bizzatihi etnik kökenlerine göre kapalı cemaatlar oluşturarak yaşıyorlardı. Sebastopolis pazarlarından ve sahil boyunca bulunan diğer ticaret noktalarından binlerle dış ülkelere satılan Abhaz ve Megrellerin torunları, günümüzde Akdeniz havzası ülkelerinin tümünde yaşamaktadır. Onlar, etnik özelliklerini ve kimliklerini yitirdiler ve diğer halklar arasında eridiler.

Köle ticareti yerli toplum üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. Genellikle genç, güçlü ve güzel insanlar köleleştiriliyordu. Köle ticaretinden elde edilen gelir, bu koşullarda her türlü ahlaki ve insani değeri yitiren yerli feodalleri zengin etmişti. Ekonomik ve kültürel gelişim açısından çok büyük önem arz eden genç ve üretken insan gücünün dışarıya satılması, şehirlerin ve köy-

ABHAZYA TARİHİ

lerin gelişimini baltalamış ve çalışan kesimin gücü ve hayat seviyesi üzerinde de yıkıcı etki yapmıştır.

Diğer taraftan da Cenova'nın ticari yayılması yerli nüfusun ekonomik faaliyetlerini genel anlamda hızlandırarak, tarım ve hayvancılığı geliştirmiş, zanaatların gelişmesi için temel hazırlamış ve Kafkasya kıyılarında bulunan farklı bölgeler ile Avrupa'nın gelişen merkezleri arasındaki ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkileri ileri seviyeye taşımıştır. Ayrıca, işlenen tarım alanlarının genişlemesine ve tarım teknolojisinin gelişmesine yardımcı olmuştur. Cenovalılar, Batı Avrupa'yla kıyaslandığında gelişmemiş olan bölgelere yeni bilgi, teknoloji ve üretim metodları getirmiş, bu bölgelerin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimine katkı sağlamışlardır.

§3. Halk yaşamının özellikleri

Hristiyan kültürü. 14-15.yüzyıllarda yerli maddi ve manevi kültür Avrupa'yla sürdürülen ilişkilerden dolayı gelişim kaydetmiştir. Abhazya, Megrelya, İmeretya ve Doğu Transkafkasya'nın çeşitli noktalarını birbirine bağlayan geçitler ve yollar yeniden canlanmıştır. Hristiyanlık, söz konusu bölgenin en ücra köşelerine kadar sızarak, kitlelere ulaşma bakımından en parlak dönemini yaşamıştır. Eğitim veren onlarca küçük kilise inşa edilmiş, mevcut tapınaklar yeniden yapılandırılmış ve canlanmış, kilise duvarları da yeni fresklerle bezenmiştir.

Bu dönemde bölgedeki ana Hristiyanlık merkezi, "Abhaz Katolikoslarının" yerleşim yeri olan Pitsunda idi. Söz konusu katolikosların birçoğunun ismi vakayinamelerde muhafaza edilmiştir. Bunlar arasında, 1390 yılında göreve başlayan katolikos Arseniy, 1529 yılında İmeretya'ya bağlı üç piskoposluğu yöneten katolikos Abaşıdze, Mamia 3.Dadiani'nin 1533 yılında ölümü ile ilgili olarak adı geçen Malakia, 1578 yılında ölen Evdemon Çhetisdze, Şah Abbas ile görüşen 2.Malakia, Simon Çheidze, onun yerine geçen ve 1666 yılında ölen Evdemon Sakvarelidze'nin isimlerine raslanır... "Abhaz Katolikoslarının" hepsi Mingelya ve İmeretya eşraf ailelere mensup olup, büyük feodallerdi. Piskopos, din adamı ve manastır cemaati de aynı şekilde oluşmuştu. Soyadları daha 11-13.yüzyıllarda bir "İmeret" şekli olan (-dze) ekini alan Şervaşıdze, Ançabadze, Kaçıbadze ve Abazadze gibi Abhaz feodalleri de onlarla yakın akrabalık ve kültürel ilişki içerisinde idiler. Feodaller, kiliseye günlük kullanım eşyaları ve para yardımı dışında, büyük çiftlikler ve komple köyler de başıslıyorlardı. Örneğin, Doğu Kolhida'daki Honi ve Kuhe köylerindeki 9 köylü hanesi İlor tapınağının, çeşitli noktalardaki dört binden fazla köylü ise Pitsunda tapınağının malı idi.

ABHAZYA TARİHİ

Gürcü dili, tüm Geç Ortaçağ dönemi boyunca yazılı kültürün ve kilise ayinlerinin dili olmaya devam etmiştir. Yazıtlar duvar taşlarına işlenerek, tapınaklara yerleştirilmiş, fresklere dâhil edilmiş ve ikonalara kakılmıştır. 14.yy'da yenilenen Bediya Katedralinde günümüze ulaşan bir inşaat yazıtında şu yakarışa raslıyoruz: “Aziz Tanrı Anası, bu kutsal kiliseyi inşa edene, taşçı başı Simon’a şefaati esirgeme”. 16.yy ‘ın ikinci yarısında aynı tapınakta yapılan yenileme ve tamiratla ilgili bir diğer yazıtta şöyle yazılıdır:”Kraliçeler Kraliçesi Maryam ve onun oğlu eristavlar eristavı Dadiani Georgiy”. 13-14.yy sonlarına tarihlenen bir dizi Gürcüce yazıt, Tsabal köyü civarında bulunmuştur. Yazıtlardan biri, orada “İsus Hristos şerefine” Aziz Georgiy’e adanmış bir tapınağın bulunduğu bir manastır inşa edildiğini söyler. Pitsunda kilisesine Sustar ve Kvapu Şervaşidze’lerin başışladığı köylülerle ilgili Gürcüce ferman da günümüze gelmiştir. Vahuşti’nin belirttiği üzere, Abhazların “kendi dilleri var, ancak zengin kesim bunun yanı sıra Gürcüce de konuşabiliyor”. 14.yy’a ait Lihni tapınağındaki ve 16.yy’a ait Pitsunda Katedralindeki yazıtların da tanıklık ettiği gibi, kiliselerde, paralel olarak Grekçe de kullanılıyordu. Üzerinde Gürcüce yazıların ve resimlerin bulunduğu kil kaseler, Sohum kalesinde Geç Ortaçağ dönemine ait toprak tabakasında ortaya çıkarılmıştır.

Köy yaşamı. Geç Ortaçağ Abhaz köyünün otorite merkezi, etrafı taş avluyla çevrili yerel kilise idi. Taş avlunun içinde mezarlık ve çeşitli kullanım mekanları (kilise çalışanlarına air evler, sundurmalı işlikler, demirci dükkânı vb) yer alıyordu. Avlu girişinin üzerinde çan kulesi, girişin yanında ise çatı altında birkaç tane toprağa gömülü büyük kil kaptan müteşekkil şarap mahzeni bulunuyordu. Birkaç düzine müstakil çiftlik evi, 1-1,5 km. çapındaki civar tepeler ve yamaçlar üzerine yayılmıştı. Evler ahşaptan yapılmış olup, tarlalardaki toprağın içinde bu evlerden kalan kül, kömür ve pek çok mut-fak ve yemek kabı kalıntısı ayırt edilmektedir. Avlular örgü çitlerle çevrili olup, patikalar da tapınaktan denize çıkan yollarla birleşiyordu. Nadiren, doğa tarafından korunaklı zirvelerde küçük feodal şatolar-surlu kuleler veya kısmen tamir edilmiş eski kaleler de göze çarpardı. Düşman saldırısı halinde köylüler buralara veya kilise surlarının arkasına saklanırlardı.

Kilise mezarlıkları, köy yaşamına ait birçok özelliği kısmen de olsa canlandırma imkanı vermektedir. Kilise etrafında öbekleşen yüzlerce mezar-da arkeologlar çeşitli toprak kaplar (Bizans da dahil olmak üzere), Venedik camı, Batı Avrupa yapısı silah, giyim ve süs eşyası ortaya çıkarmışlardır. İthal demir makaslar ve dağlı kadınların giysi biçme ve dikişte kullandıkları bakır yüksükler, Avrupa menşeli karmaşık yapılı kapı kilitleri, yerli delikanlıların Avrupalı denizcilere özenerek taktıkları gümüş küpeler...

ABHAZYA TARİHİ

Mezarlıklarda ölüye ait eşyaların bulunması, halk arasında putperestlik inancının henüz yaygın, çoğunluğun anlamadığı bir dilde yapılan Hristiyan ayinlerinin ise, bu halk nezdinde güzel, gizemli ve prestijli ama, bütünüyle kavranamayan bir tapınma biçimi olduğuna işaret etmektedir. Keza uzun süre işlevselliğini devam ettiren yüksek dağlardaki kurban adak yerleri de bunun ispatıdır. Buralarda binlerce demir ok ucu, gümüş sikke ve süs eşyası bulunmuştur.

Ok ve yay, Abhazların askeri ve ekonomik hayatında 19.yy'a kadar çok önemli bir rol oynamıştır. Ortaçağ kaynaklarında Abhaz yaylarına defalarca atıf vardır. Cenovalı Georgiy İnteriano 16.yy başlarında, Abhazların Kuzey komşuları olan Çerkeslerin hayatı ve ahlaklarından bahsederken şunları belirtmiştir: "Onlar, at üzerindeyken bile her gün kendi yay ve oklarını yaparlar; dünyada uçları bu kadar keskin olan ve bu kadar uzağa fırlatılabilen ok yoktur". Bu kutsal yerlerde bulunan okların çoğu, 13.yy'ın ilk yarısında Batu Han'ın Tatar-Moğol ordusunun gelmesiyle birlikte Doğu Avrupa'da görülmeye başlayan oklarla aynı tiptedir.

Sözü edilen adak sunaklarında bulunan minyatür kabartma işlemeli kaplar, özellikle çok ilginçtir. Bu kaplara dağ tanrılarını hoşnut etmek için sunulan yiyecekler konurdu. Kapların hacmi, eski çoban ve avcılarının inançlarındaki dağ ruhlarının boyunun, Avrupa gnome'leriyle(*) benzer şekilde çok kısa olduğuna işaret etmektedir. Efsanelere göre, Erken Orta Çağ'a ait çoban barakalarında yaşadıkları iddia edilen Abhaz destan kahramanlarından pasaklı ve tembel Atsan-cücelerinin, ilk başlarda, minyatür de olsa çok güçlü dağ ruhları olması da kuvvetle muhtemeldir. Dar ahşap evlerde, kahraman Nartlarla ilgili halk destanları bütün gece boyu yanan ateşin etrafında nesilden nesle aktarılmış olmalıdır.

İtalyan Giovanni de Lucca, 17.yy başlarında Abhazya'yı ziyaret etmiştir. Lucca'nın verdiği bilgiler, bu bölümde incelediğimiz dönemin sonundaki Abhaz köyünün yaşamı ile ilgili ek detaylar içermektedir. Bu kaynakta "Abhazlar Karadeniz kıyılarına dağılmışlardır. Yaşam tarzları Çerkesler gibidir... Abhaz dili komşu halklarınkinden çok farklıdır. Yazılı kanunları yoktur ve okuma yazma bilmezler. Hristiyan olmakla birlikte, bunun gerektirdiği ibadetleri yerine getirmezler... Ormanlardan barınak olarak yararlanırlar. Yaşayabilecekleri bir mekan bulduklarında, bir daha orayı terk etmezler... Çerkesler gibi giyinirler, ancak saçlarını farklı şekilde keserler... Orman dışında herhangi bir barınakları olmadığından, kalabalık sürüler beslerler ve giyim imal etmek için pek fazla malzemeleri yoktur. Baldan yapılma şarapla, yabani hayvanlar ve yabani meyvelerle yetinirler".

ABHAZYA TARİHİ

Abazinler. Abazinler günümüzde Büyük Kafkas sıradağlarının kuzey eteklerinde, Büyük ve Küçük Zelençuk, Kuban ve Kuma nehirlerinin menbalarında yaşamaktadırlar. Bu halkın tarihi, Ortaçağ Abhazya'sına kadar inmektedir. Araştırmalara göre, Abhazlar ve Abazinler, çok eski dönemlerde ortak bir dili konuşan aynı etnik kökene mensup halklardı. Günümüzde de Abhazca ile Abazin lehçeleri, gramer yapısı ve kelime hazinesi bakımından ortak noktalarını muhafaza etmiş olup, birbirine son derece yakın lehçelerdir. Bu durum farklı lehçeleri konuşanların birbirlerini anlamalarını sağlamaktadır.

Abazin (Abaza) ismi Abasg şeklindeki eski Abhaz kavminin ismiyle ilintilidir. Bu isme 2-6.yy Bizans ve Roma kaynaklarında sıkça rastlanır, daha sonraki dönemlerde farklı dillerdeki vakayinamelerde "Abazg", "Abhaz", "Obez", "Abaza" şeklinde yaygın olarak kullanılmıştır. Araştırmacıların büyük çoğunluğu, Abazinlerin yukarı Kuban'a (genel olarak Kafkasya sıradağlarının kuzey kısmına) gelişlerine dair ilk kaynağın, 15.yy başlarında yaşayan Fars asıllı Nizamettin Sami'nin, Timurlenk'in 14.yy sonlarında Yukarı Kuban boyundan geçerek "Abasa" isimli yere geldiğini belirten vakayinamesi olduğu görüşündedirler. Rus kaynaklarında Kuzey Kafkasya Abazinlerine ilk atıflar, 16.yy'ın ikinci yarısına aittir. 1559 yılında Moskova'da bulunan Çarlık (Rusya İmparatorluğu) sarayındaki Kafkasyalı elçiler arasında "Abeslin prenslerinin" de adı geçmektedir. 1600 yılında Londa'daki Moskova elçisine, Rusya Çarlığının tebaaları olan Kuzey Kafkas "devletleri" ve halkları arasında "Abaza"yı da göstermesi talimatı verilmişti. Abazinlerin Kuzey Kafkasya'ya gelişleri hakkındaki güvenilir kaynaklardan biri de, 1598 yılına kadar uzanan Kabarda prenslerinin şeceresidir. Söz konusu şecerede bu prenslerin "Abazinlerden" haraç alma hakkına sahip olmak için verdikleri mücadeleden bahsedilmektedir. Araştırmacılar, Türk seyyahı Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere dayanarak, 17.yy'ın ortalarına doğru Abazin kökenli iki kabilenin, yani Tapantalar ile Aşharuaların Kuzey Kafkasya'da yaşamakta olduğunu düşünmektedirler.

Uzun süre Abazinlerin atalarının Karadeniz sahilinde, Aşharuaların yaklaşıp olarak Gagra'dan Adler'e veya Matsesta'ya kadar, Tapanta'ların da daha kuzeybatıda yaşadıkları varsayılmıştı. Buralarda bazı Abazin feodal sülalelerine raslanmaktadır. (Loo, Keç, Dadırkwan)

Daha sağlam bir varsayıma göre, Abazinlerin ataları Kuzey Kafkasya'ya Mzimta, Bzip ve Kodor vadileri üzerinden geçitleri (Pseasho, Sançar, Maruh, Kluhor) aşarak doğrudan gitmişlerdir. Göçün nedeni: verimli toprakların, özellikle otlak yerlerinin yetersizliği, kan davaları ve iç kavgalar olmuş,

ABHAZYA TARİHİ

ortada kalan küçük Abhaz grupları önce adı geçen nehirlerin menbana, ardından Kabartaylara komşu kuzey yamaçlara gitmişlerdir. Abazin efsanelerinden birine göre, göç edenler Yukarı Belaya ve Yukarı Teberda nehirlerinin arasındaki dağ geçitleri üzerinden yürümüşlerdir. Diğer bazı efsanelerde ise Kluhor ve Maruh geçitlerinin isimleri açıkça belirtilmektedir, Abazinlerin bir kısmı Abhazya'nın merkezindeki dağlık bölgelerden, özellikle Tsabal'dan göçetmiş görünmektedir. Teberda, Keç, Kılıç ve Kvançir vb. gibi Kuzey Kafkasya kökenli isimler, Kodor boğazı ile olan ilişkileri kanıtlamaktadır.

Yukarıda bahsi geçen Farsça kaynağa göre, Abazinler, en azından Tapan-ta lehçesi temsilcileri Timur döneminde artık Kuban nehrinin menbainda bulunuyorlardı. Apsilya'nın tarihinde yeniden yerleşim için en uygun zamanlardan biri, vakanüvisin ifadesiyle Arap saldırılarının Apsilya'nın vadilerini "geçilmez ve ıssız" bıraktığı 8.yy'ın 30'lu yılları olmuştur. Tsabal'da uzun yıllar boyunca yapılan arkeolojik araştırmalar, 8.yy ile 10.yy'ın ikinci yarısında bu bölgedeki nüfus sayısında ani bir düşüş yaşandığını göstermektedir. Bu yüzden Apsillerin bir kısmının eskiden beri bilinen yollar üzerinden Kuzey Kafkas boğazlarına yürümüş olmaları ihtimal dışı değildir.

Moğolların Transkafkasya'ya saldırıları sonrasında "Abhaz ve Kartvel Krallığı"nın iki tümene (bölüme/parçaya) ayrıldığı dönem de çok zor bir dönem olmuştur. Diğer komşuları gibi, Abhazya da üzerine ağır yükümlülükler bindirilmiş olarak, tümenlerden birine dâhil edilmişti. Bu olayları Tsuhum voyvodalarının Megrelya tarafından ilhakı takip etmiş ve bu durum söz konusu topraklar için Şervaşidzeler ile Dadianiler arasında uzun ve birhayli kanlı geçen savaşların yaşanmasına neden olmuştur. Abhazların kuzeye göç etmelerinin temelinde verimli toprakların yetersizliği yatıyorsa, yerel tarihte böyle bir dönem 14-15.yy'da yaşanmıştır. Bu dönemde Abhazya nüfusu, özellikle dağlık bölgede (Tsabal, Dal) hızla artmaya başlamıştır. Hal böyle olunca tarıma uygun toprakların tümü kullanılmış ve bazı yerlerde erozyon süreçleri baş göstermiştir. Abazin halkının hangi koşullarda teşekkül ettiği sorusunun doğru cevabı, gelecekte yapılacak kapsamlı araştırmalarla verilecektir.

4. BÖLÜM

ABHAZ PRENSLİĞİ VE OSMANLI İMPARATORLUĞU

§1. Abhazya bağımsızlığını kazanıyor

2.Levan Dadiani. 1611 yılında Megrel tahtına küçük yaştaki 2.Levan Dadiani çıktı. Megrelya'yı ilk yıllarda onun adına amcası Georgiy Lipartiani yönetmiş ve söz konusu yönetim döneminde (İtalyan misyonerlerinin kaynaklarına göre), Megrelya "Gürcistan'ın en güzel ve en kalabalık nüfuslu ülkesi" olmuştur. Ancak Megrelya ile Guriya'nın Osmanlı İmparatorluğu tarafından ablukaya alınarak, ona haraç ödemek zorunda bırakıldığı 1615 yılında, Şervaşidzeler kendilerini (Abhazya'yı) bağımsız bir prenslik olarak ilan ettiler. Kaynakların vermiş olduğu bilgilere göre, 2.Levan tahminen 1621 yılında, Abhaz prensi Puto Şervaşidze'nin "doğal güzelliğinin yanı sıra... ailesinin kadınlarına layık bir şekilde, dikiş nakış, okuma, yazma, yüce gönüllülük ve nezakette eşsiz, her türlü erdeme sahip" kızı Tanuria ile evlendi. "Tanuria asaletiyle tebaasının kalbini fethetti". Levan 1623 yılında Megrel, Abhaz ve Ciget birliklerinden oluşan kalabalık bir orduyla Kutaisi yakınlarındaki Gogoçaruli bölgesinde İmeret kralı 3.Georgiy'yi mağlup etti. Levan, yerel tarihte bir ilk olarak esir düşenler için nakit fidyeye istemiş, sonraki dönemlerde fidyeye bir gelenek haline gelmiştir.

Levan bundan sonra, amcası Georgiy Lipartiani'nin genç karısı Nestan-Derecan'la evlenmeyi düşünmüştür. Ancak Levan önce küçük yaştaki iki oğlunun annesi Abhaz asıllı eşinden boşanmalıydı. Boşanma nedeni ise, eşinin Levan'ı ihanetle suçlaması olmuş, Levan bu olaydan sonra karısını saraydan uzaklaştırmıştır. Bir diğer vakayiname varyantına göre, Levan "onu oğullarıyla birlikte yakalatıp, top namlusuna sokarak ateşleyip havaya uçurdu." Levan, Puto Şervaşidze'nin güçlerini toparlamasına fırsat tanımadan, kalabalık bir orduyla Abhazya'ya saldırdı. Gafil avlanan Şervaşidze yakın çevresiyle birlikte dağlara kaçtı. Abhazya'yı gaddarca yakıp yıktıktan sonra Levan geri döndü ve önce zindana kapattığı, ardından öldürdüğü amcasının eşiyle evlendi.

Levan'ın güçlenmesini istemeyen Gurieli ve diğer feodallerle bir ittifak oluşturan Şervaşidze, düzenli olarak Megrelya'ya baskınlar düzenlemeye başladı. Levan'ın konutunda, onun hafif yaralanmasına neden olan bir suikast düzenlendi. Abhaz askerlerinden biri elindeki mızrağı öldürücü noktaya saplayamamıştı. Suikastçılar ortadan kaldırılmış, bunu müteakip Levan'ın düzenlediği yıkıcı akın, Puto Şervaşidze'nin formalite icabı itaati kabul etmesine neden olmuştur. Bu durumda Puto Şervaşidze Levan Dadiani'ye,

ABHAZYA TARİHİ

“bu ülkede yetiştirilen belli sayıdaki av köpeği ile şahini” haraç olarak ödemek zorunda kalmıştır.

Megrel ve Abhaz feodalleri arasında süren “otuz yıllık” son derece şiddetli savaş, halka felaket getirdi. Şervaşidzelerden biri Megrelya’ya yaptığı baskın sırasında bir köy kilisesini yakmıştı. Levan onu görüşmeye davet etti ve onun şüphelenmemesi için, en önde gelen Megrel erkanının oğullarından üç kişiyi rehine olarak verdi. Abhaz prensi maiyetiyle birlikte geldiği zaman, Levan derhal onun kellesinin uçurulmasını emretti. Prensın karısı da intikam olarak rehinelere öldürttü. Abhazya’ya yapılan başarılı baskınlardan birinden sonra (1647 yılında), Levan Dadiani İlor tapınağına, üzerinde” Şervaşidze’ye karşı Zupa’ya yürüdüğümüzde Mutsu nehrinin bu yakasını tarumar ettik. Zupa’ya bir kez daha saldırdık, Kapoeti nehrinin bu yakasını tamamen yaktık, Kapoeti nehrinde Zipuar ve Sihuar bize saldırdı, onları yendik, bazılarını yok ettik, bazılarını da esir ettik ve galip olarak döndük” yazılı bir ikona sunmuştur. Lihni o zaman Zupu ismiyle anılıyordu, Mutsu nehri ise büyük bir ihtimalle Mçışta, Kapoeti Bzıp, Arşani ise tahminlere göre Marşaniya olacaktır.

Levan Dadiani yönetiminin son yıllarında, kuzey-batı sınırlarını yeni kalelerle tahkim ederek savunmasını güçlendirmeye çaba harcamıştır. Tarihçi Vahuşti bununla ilgili olarak şöyle yazıyordu”Bu Anakopia’dan doğuya doğru, denizden dağlara kadar olan (topraklara), (buralara) Abhazların geçmemeleri için Büyük Levan Dadiani surlar çekti, ancak bu sınır artık önemini yitirdi”. İtalyan misyoneri Archangelo Lamberty, Megrelya hükümlerinin “büyük masraf ederek, 60 bin adamlık bir sur inşa ettiklerini” ve surdan belli bir mesafede kalabalık bir okçu müfrezesi tarafından korunan kuleler bulunduğunu bildirmiştir

Diğer bir İtalyan misyoner Castelli’nin haritasında sur ile kule hatlarını gösteren şemanın üzerinde şunlar yazılıdır: “60 bin çift adım uzunlukta olan sur, Abhazları durdurma amaçlı yapılmıştır”. Bütün bu kaynaklarda sözü edilen sur, Kafkasya’nın en büyük savunma tesisi olan Kelasur Seddi’dir (diğer adıyla Büyük Abhaz Seddi). Kelasur, Türkçe “kala”- kale, “sur”-duvar kelimelerinden türemiştir. Kelasur seddinin tarihi ve rolü meselesi, bilim insanları tarafından uzun süre tartışılmıştır. Kale, kimine göre M.Ö.6.yy’da kendi hudutlarını koruyan Dioskuria’lı Grekler, kimine göre M.S.6.yy’da Sebastopolis’e yaklaşım yollarını tahkim eden Bizanslılar, kimine göre ise Erken Ortaçağ döneminde Kuzey Kafkasya’lı göçebelere korumak üzere yerli halk ve nihayet “Yukarı Abhazya’yı” 17.yy’ın ikinci çeyreğinde kendi hâkimiyeti altında tutmaya çalışan Levan Dadiani tarafından inşa

ABHAZYA TARİHİ

edilmiştir. Son on yıl içinde yapılan arkeolojik araştırmalarla, bu seddin 280 kule, dört müstahkem garnizon ve bunları birbiriyle irtibatlandıran duvar ve uçurumlardan müteşekkil olduğu ve 58 km.lik bir savunma hattı oluşturduğu anlaşılmıştır. Öte yandan, İngur nehrine kadar uzanan izlere (kalıntılara) bakılarak, bu savunma hattının toplam uzunluğunun 100 km.'yi bulduğu belirtilmektedir.

Abhazya'nın, diğer ilgi çekici eserlerinden biri de Mçistinsk kaya kalesidir. Buradaki uçurumun nişlerine, içine birkaç katlı pencere ve kapı aralıklarının yerleştirildiği duvarlar örülmüştür. Odalar ve koridorlar baş döndürücü yüksekliktedir. Nemin ulaşamadığı bazı yerlerde ahşap yapılar iyi durumda günümüze ulaşmıştır. Binaların birinde, Geç Ortaçağ dönemine ait demir pullardan örme bir zırh bulunmuştur. Dadiani'nin saldırılar sırasında Şeravaşdzeler ve silah arkadaşları bu kalede saklanmışlardı.

İngur sınırı. 2.Levan Dadiani'nin ölümünden sonra (1657 yılı) Megrelya prensliği hızla güç kaybeder. Levan'ın halefi, İmeretya kralının yardımını alan kuzeni Vamek Lipartiani olmuştur. Vamek, kısa bir süreliğine Kolhida'nın bütününde hâkimiyeti ele geçirmiş ve "Bütün Gürcistan'ın yeni taç giyen hükümdarı, Liht-İmeretiya, Liht-Amereti, Osetya, Dvaletya, Kabarda, Cigetya, Abhazya ile Odişi ve Guria ülkelerinin hakimi, krallar kralı Büyük Dadiani" şeklindeki parlak bir ünvana sahip olmuştu. Kısa süre sonra Megrelya Şah Navaz (Kartli kralı 5.Vahtang) tarafından tarumar edilmiş, Vamek de Svanetya'ya kaçmış ve orada öldürülmüştür. Bu durumdan yararlanan Abhaz hükümlerleri Megrelya'ya yaptıkları akınları sıklaştırırlar. 17.yy'ın 70'li yıllarında İtalyan misyoneri Tsampi şöyle yazar: "Megrelya artık yok, çünkü sonu gelmeyen savaşlar nedeniyle çökme noktasına gelmiştir...Bugünlerde hiçbir insan burada kendini güvende hissedemiyor, herkes, Abhazlar tarafından yapılacak bir saldırı korkusuyla yaşıyor. Korku o kadar büyük ki insanlar, Abhaz zannederek kendi gölgelerinden bile kaçıyorlar". Kudüs Patriği Dosifey, "Abhazların Mokva, Zugdidi ile Dioskuria'dan başlayarak Gippius'a (Tsehistshali) kadar ülkenin her yerini tarumar ettiklerine " tanıklık etmektedir. "Ancak, diye devam eder patrik,- asıl acı çeken, galipler tarafından evleri yıkılan, esir edilen, sonra da satılan veya büyük meblağlarda fidye ile kurtarılanlara kadar köle olarak tutulan sıradan halk olmaktadır."

Acımasız feodal iç savaş kiliseyi de vurmuş, asırlar içerisinde oluşturulan ilişkiler bozulmuştur. Din adamları dağılmış, tapınaklar da terk edilmiştir. Tsabal'daki Geç Ortaçağa ait birkaç kilisede yapılan kazıların gösterdiği gibi, bunların hepsi 17.yy ortalarında yerle bir edilmiştir. Örneğin, Tsibi-

ABHAZYA TARİHİ

lium'da aziz Georgiy manastırı yakılmış, köşe dayanakları yıkılmış, kitabesi parçalanmış ve bazı parçaları uçuruma atılmıştır. Bu kitabelerin parçaları daha sonra tapınağın kaidesine yerleştirmiştir. Bir diğer kilisede, bazı parçaları yolda düşürülen kilise eşyalarının nasıl götürüldüğünü göz önünde canlandırmak mümkün olmuştur. 1660'larda Katolikos Zahariy Kvariani, bu durumdan bunalmış olarak, Abhaz Katoliskoslarının tahtını Kutaisi yakınlarındaki Gelati'ye taşımak zorunda kalmıştır. Bu olaydan sonra uzun yıllar boyunca, her yeni katolikosun hayatında hiç olmazsa bir kez Pitsunda'yı ziyaret etme ve orada ayin yönetme geleneği korunmuştur.

1680'li yıllarında Abhazya'nın hükümrani prensi Sustar Şervaşidze'nin oğlu Sarek, kuzeni Kvapu ile birlikte Güney Abhazya'ya yerleşti. Orada hâkim olan karmaşadan yararlanarak, kendisini aynı zamanda Megrelya'nın da hükümrani ilan edip, topraklarını genişletmek amacıyla defalarca İngur ötesine saldırı düzenledi.

Çok geçmeden amcası Zegnak Şervaşidze Sarek'a arkadan saldırmış, bunun neticesinde Şervaşidzelerin Kodor ötesi toprakları paylaşılmıştır. Zegnak'ın oğlu Cikeşi'nin payına Galidzgi'ye kadar olan arazi, ağabeyi Kvapu'nun payına da İngur'a kadar olan arazi düşmüştür. Zegnak'ın büyük oğlu Rostom Şervaşidze Abhazya'nın kalan kısmının hükümrani olmuştur.

Şervaşidze'lerin yardıma çağırdığı birçok Kuzey Kafkasya halkı, Cigetler, Abazin ve Kabartaylar 17.yy'da Abhaz-Megrel savaşlarında çok aktif olarak yer aldılar. Yaklaşık 1680 yılında Ahçipsou'lu (Ahçipsı; şimdiki Krasnaya Polyana) prens Hrips Eşsou-ıpa Marşaniya, Tsabal ve Dal'i (Kodor vadisi) ele geçirdi. Onun çocukları ve akrabaları, sonraki yıllarda Abhazya'nın bütün dağılı topluluklarını Şervaşidze'nin idaresinden çıkararak, yönetmişlerdir.

Eski Tsuhum ve Bedia bölgelerinin bir kısmının Abhaz Prenslığı ile birleşmesi, burada önemli sayıda Abhazca konuşan köylü cemaatinin varlığı sayesinde kolay olmuştur. Bu topluluklar, öncelikle Dranda, Mokva ve Bediya piskoposluklarına olan feodal-dinsel bağımlılığa rağmen birkaç asır boyunca özgünlüklerini yitirmemişlerdir. 1700'lerin başında, Abhazlarla Kartveller arasında ikinci binyılın başına kadar İngur nehri üzerinden geçen etnik sınır, aynı zamanda (son üçyüz yıldır) siyasi-devlet sınırı vasfını kazanmış olarak yeniden tesis edilmiş oldu

§ 2. Abhaz Prenslığı ve Osmanlı İmparatorluğu

İlişkilerin gelişmesi. 1453 yılında İstanbul'u fetheden Osmanlı Türkleri, Karadeniz sahillerini kendi yayılmacı hedefleri arasına koyarak, göz-

ABHAZYA TARİHİ

lerini kuzeye çevirdiler. Bir yıl sonra Osmanlı filosu Sebastopolis'e ilk saldırısını yapmış ve şehri yakıp yıkmıştır.

1459 yılında Kartvel kralı 8.Georgiy, zamanın olaylarının mahiyetini iyi yansıtan bir mektupla, Burgundi Düküne başvurdu: "Ben, Gürcü kralı Georgiy, halihazırda doğuda ne yaptığımızdan haberdar olmanız için yazıyorum. Bu ülkenin Hristiyan prensleri olan bizler, kendi aramızda ateşkes anlaşması yaptık ve Konstantinopolis'i ele geçirmiş olan Hristiyanlık düşmanlarına karşı var gücümüzle savaşmaya ant içtik. Bu ittifak uyarınca, her birimiz ordu çıkaracağız. Şahsen ben 40.000 asker çıkaracağım; gelen haberlere göre, Trapezund İmparatoru David'in 20.000 asker taşıyacak 30 gemisi harekete hazırdır. Megrel kralı Bendian ordusuyla hazırdır; Gürcü kralı Gorgora (Samtshe'den) 20.000 kişilik süvarisiyle yola çıkacaktır. Anokatsiy Dükü (Anakopia/Abhazya) Rabia, kardeşleri, tebası ve tüm ordularıyla (30.000 kişilik) savaşmak için söz verdi, Ermenistan hükümranı Berdebeg seferimiz için 20.000 asker verecektir. Bu ittifaka diğer milletler de katıldılar, bu arada Osmanlı Türklerine karşı üç güçlü Tatar prensi de savaş başlatmak için hazır. İsimleri sayılan şahıslar sadakatleri konusunda ant içtiler, hainler cezalandırılacaktır..." Ancak hem Burgundi Dükü, Roma Papası 2.Antoninus Pius ve hem de Fransız Kralı 7.Karl ve halefi 9.Ludwig, Transkafkasya'yı Türklerle karşı savaşta desteklemeyi reddettiler ve planlanan bu ittifak çöktü.

1461 yılında Osmanlı Türkleri Trabzon İmparatorluğunu (Pontus) fethetmiş, üç yıl sonra Kırım'ı ve Kafkasya sahillerinin Kırma komşu kısmını kendi hâkimiyetleri altına almış, 1475 yılında da Kefe'nin düşmesiyle Karadeniz'deki Ceneviz koloni sistemi ortadan kaldırılmıştı. Türklerin Cigettia'ya temelli yerleşme çabaları 1533 yılına tarihlendirilmektedir. Türkler, 16.yy'ın ilk yarısında defalarca İmeretya'ya saldırarak, Kutaisi, Gelati ve diğer noktaları ateşe verdiler. 1555 yılında İran (Pers) ile Osmanlı arasında yapılan antlaşma gereği, "İmeretya, Abhazya ile birlikte Odişi, Guria ve Laz ülkesi" Türklerin payına düşmüştü. Ancak buraları henüz itaat altına alınamamıştı.

1578 yılında Türk garnizonu kısa bir süreliğine Sohum koyu kıyısında konuşlandı. 1598 yılında ölen Mehmet ibn Nasuh isimli biri de muhtemelen bu harekâta bulunmuştur, bunu kent sınırları içerisinde bulunan Osmanlıca yazılı mezar taşı böyle söylüyor. Sahilleri karadan ele geçiremeyen Türkler, 17 yy'ın ilk yarısında Tuz, demir ve diğer ihtiyaç duyulan malların sevkiyatını engellemek amacıyla sahilleri filoyla abluka altına aldı. Guria, Megrelya ve Abhazya hükümrânları haraç ödemeyi kabul etmek zorunda

ABHAZYA TARİHİ

kaldılar. Örneğin, 2.Levan Dadiani, Türklere her sene 800 arşın bez ve 40 kadar köle yolluyordu. Bu dönemde feodallerin Türkçe isimler almaya başladığı Abhaz Prenslığı için de aynı durum söz konusu idi. Bunlardan biri 17.yy'ın 20'li yıllarında hüküm süren Lıhni prensi Karabey'dir. Karabey'in Sohum'da yerleşik olan ağabeyi Putto Türklerle sıkı ticari ilişkiler kurmuştu.

17.yy'ın 30'lu yıllarında hafif ve hızlı teknelerle Abhazya kıyıları boyunca ilerleyen ve zaman zaman da, Pitsunda gibi bazı noktalarda konaklayan Don ve Dnyeper Kazaklarının Türklere karşı akınları sıklaşmıştı. Türklere karşı mücadelede Kazakları müttefik olarak değerlendiren Abhazlar, onlara ellerinden gelen desteği verdi. Türkler de misilleme yapmış, kıyılara defalarca asker çıkarmış, çiftliklere saldırmış ve tapınakları yağmalamışlardır. Don Kazaklarının efsanelerinde Türk "basurmanlara (Müslüman anlamında)" karşı "Abhaz Hristiyanlarla" birlikte düzenledikleri seferler hakkında bilgiler vardır. 17.yy'ın 70'li yıllarında güçlenen Abhazlar Türklere vergi vermeye tamamen son verdiler. Türk garnizonlarının kıyılardaki fiziki varlıklarının mevcudiyetine ilişkin mesele tartışılmaya başladı.

Osmanlılar Abhazya'da. 1723 yılında Osmanlı Türkleri İngur nehri ağzında Anakliya kalesini inşa ettiler, bir sene sonra da kadim Sebastopolis harabelerinin üzerine, girişinde, "Küre-i arzda sarayı ve devleti; güzelliği, halkları, şanı, şöhreti ve adaletiyle parlayan; devleti Büyük İskender ile Dara'nın devletinden aşağı kalmayan hükümdarlar hükümdarı, haşmetmeab Padişahın mülk-ü şahanesi olarak, Padişah'ın damadı devletin baş vezirinin yüksek iradeleriyle tüm düşmanlara ve şerirlere karşı Kafkasya dağının yükseklerinde uçan suna kuşu gibi sağlam işbu ulu ve zaptedilmez kale inşa edildi" yazılı bir kitabenin yer aldığı dört kazematlı ve dört kapılı büyük bir kale inşa edildi. Osmanlı belgelerine göre, 18.yy'ın 30'lu yıllarında Sohum-Kale'de 70 ile 112 asker, Anakopia'da 70'ten fazla asker görev yapıyordu.

1733 yılında Türkler İlor tapınağını yağmaladıktan sonra ateşe verip, kurşun çatısını söktüler ve fresklerini yok ettiler. İlor'dan Abhazya'nın Kuzeybatısına doğru ilerleyerek, oraları da yakıp yıktıktan sonra Şervaşidzeleri ve yakınlarını İslama geçmeye mecbur bıraktılar. Osmanlılar bunun ardından Abhaz ordusunu da yanlarına alarak, Megrelya ve İmeretya'ya saldırdılar. Orada uygun bir andan yararlanan Abhazlar Türklere ciddi zararlar verdiler. Vakanüvis bu konuda şöyle yazıyor: "Abhazlar da İmerlerin eşyalarını yağmaladılar. Ancak kısa süre sonra Osmanlılarla aralarında anlaşmazlık çıktı. Abhazlar onlardan ayrıldılar, geceleri yağmalamaya, adamlarını öldürmeye ve Osmanlılara saldırmaya başladılar. Bunları gören Paşa, Odişi'ye geri

ABHAZYA TARİHİ

döndü; o zaman Abhazlar Osmanlıların kamplarına saldırıp yıktılar, onları kaçırmaya zorladılar; Paşa deniz yoluyla kaçtı, büyük bir kısmı öldürüldü, çoğu denizde ve nehirde boğuldu; Abhazlar onların pek çok malına el koydular, Müslümanlıktan vazgeçerek kendi inançlarına döndüler. Bu zaferi aziz Georgiy'in mucizesine yordular, çünkü o, Abhazlara kuvvet verdi”.

1757 yılında Samurzakan hükümrani Hutunya Şervaşidze İmeretya'da Türklerle yapılan savaşa katıldı. Düşman kalabalığının içine daldı ve ölmeden önce sultanın 16 askerini yere serdi. Türkler de intikam amacıyla Dzapş-ıpa feodallerini Bzıp Abhazyası hükümrani Manuçar Şervaşidze'ye karşı isyana teşvik ettiler, Manuçar, kardeşleri Şirvan ve Zurab'la birlikte Osmanlı'ya sürgüne yollandı. Dzapş-ıpalı Psırzha ve Kodor arasındaki sahil bölgesini ele geçirdiler. Türkler kısa süre sonra Zurab Şervaşidze'yi kendilerine naip tayin ederek Abhazyaya geri yolladılar.

Dzapş-ıpa klanına karşı savaşacak gücü olmayan Zurab, Keleşbey isimli yeğenini (Manuçar'ın oğlu) Dzapş soyundan bir kızla evlendirdi. 1771 yılında Zurab ve Samurzakan (güney-doğu Abhazyaya bu ismi Murzakan Şervaşidze tarafından yönetildiği 18.yy başlarında almıştır) hükümrani Levan Şervaşidze komutasındaki Abhazlar Sohum kalesini kuşatarak ele geçirdiler, kale daha sonra “yirmi çuval tahıl ve on bin kuruş karşılığında” tekrar Türklere bırakıldı”. Aradan üç sene geçince Türkler Sohum'u “kendileri için yararsız bir kale” olduğu gerekçesiyle terk ettiler. Türklerin gitmesinden yararlanan Şervaşidze, Abhazyayı dört parçaya ayırdı. Bzıp Abhazyası (Zupu) Zurab'a, Anakopia ile Kodor arasındaki Merkezi Abhazyaya (Akuo) Keleşbey'e, Kodor ile Galidzga (Abjua) arasındaki topraklar Zurab'ın bir diğer yeğeni Bekirbey'e, Samurzakan ise prens Levan'a kaldı. Abhazyaya gelişiminin bir sonraki dönemine, Keleşbey Şervaşidze'nin ismiyle anılan çok önemli bir etabına adım atmıştı.

Bölgede İslamın yayılması. Abhazların İslam ile ilk karşılaşmaları, daha, 8.yy 'da Arapların bölgeyi tarumar eden akınları sırasında gerçekleşmişti. Müslüman dünyası Abhaz Krallığı ile Abhaz ve Kartvellerin ortak devletinin (“Abhaz ve Kartvel Krallığı”) siyasi hayatı ve kültüründe silinmez bir iz bırakmıştır. Ancak, Abhazyalı Müslümanlardan ilk defa 14.yy başlarındaki kaynaklarda, Sebastopolis nüfusunun belli bir kısmını teşkil ettikleri tarihte bahsedilmiştir. Etnik köken olarak kim oldukları belli değildir.

16-17.yy süresince Osmanlı İmparatorluğu ile siyasi, ekonomik ve kültürel temasların artması, başta feodaller olmak üzere Abhaz halkının belli bir kesiminde Sünni Müslümanlığın kademeli olarak yaygınlaşmasına yol açmıştır. Abhaz Müslümanlarına dair ilk bariz tanıklık, Türk coğrafyacı ve seyyah

ABHAZYA TARİHİ

Evliya Çelebi'nin Abhazya'da bulunduğu 17.yy'ın 40'lı yıllarına aittir. Çelebi "Seyahatname" isimli kitabında Abhazya'da "camilerin" ve Abhazlar arasında "çok sayıda Müslümanın" mevcut olduğunu haber veriyor. Çelebi buna ilaveten Abhazlar arasında birisine "Hristiyan diye küfedildiğinde, o kimsenin öldürüldüğünü", ayrıca "Müslüman denildiğinde ise sevindiklerini" yazıyor. "Kuran'ı tanımazlar ve hiçbir dini bilgileri yoktur. Bununla birlikte Hristiyanları sevmezler, Müslüman olan biri için canını feda ederler". Lakin kaynağın kendisi bu gözlemlerle çelişmektedir. Aynı Çelebi 1641 yılında Abhazların hala padişaha gayri Müslümlerin tabi tutuldukları "haraç" vergisi ödemeye devam ettiklerini yazıyordu.

17.yy ortalarındaki feodaller arasındaki çekişmeler, Katolikos'un Pitsunda'dan ayrılması ve bölgenin birçok yerinden Hristiyan rahiplerin kovulması, Müslüman misyonerlerin elini güçlendirmiştir. Bölgedeki parçalı feodal siyasi-sosyal yapı ve bu yapılar arasındaki ilişkilerin zayıflığı, cemaat tipi sosyal örgütlenmelerin rolünü güçlendirmişti. Yine de, Osmanlı İmparatorluğu yönetiminin bölgeye olan sınırlı ilgisi, buraları, İslamiyetin yerleşmesi için gereken sosyo-ekonomik temelden yoksun bırakıyordu. 18.yy'ın son çeyreğine gelindiğinde, din kültürü ve ideolojisi bakımından genel manzara şöyle özetleniyordu: Hristiyanlığın birçok unsuru muhafaza ediliyordu; çeşitli putperest inançlar önemini koruyordu; Müslümanlığın etki alanı genişliyordu.

Başta yüksek dağlık bölgelerdeki mabetler olmak üzere Abhazya'nın birçok noktasında kabaca işlenmiş demir haçlar ortaya çıkarılmıştır. Bu haçların kısa olan üç ucu yuvarlak, ağaç sapa oturtulan alt ucu ise sivridir. Söz konusu haçlar genelde Abhazlar arasında dokunulmaz sayılan ve mabetlerin yerini tutan kutsal koruluklara dikilirdi. Hristiyanlık ile putperest inancın bu şekilde iç içe geçmesi özellikle Geç Ortaçağ dönemi için söz konusudur.

18.yy'ın ikinci yarısında yaşayan Saksonyalı tabip ve seyyah Yakoff Reyneggs "Mayıs ayının ilk günlerinde Abhazlar sık ve karanlık kutsal ormanda toplandılar. Bu ormandaki ağaçlar, Tanrıları kızdırma korkusu yüzünden dokunulmaz sayılıyordu. Bu korulukta büyük demir haçın yakınlarında, bağışçının sağlığı ve başarısı için dua etmeleri karşılığında halktan ciddi bağışlar toplayan dervişler yaşıyordu. Ormana gelen herkes, yanında, yeşillik olan her yere dikmek üzere ağaç haçlar getiriyor ve ormanda karşılaşanlar bir dostluk nişanesi olarak bu haçları değiş-tokuş ediyorlardı".

Özellikle İlor tapınağı çok popülerdi. Lamberty'nin ifadesine göre, "Abhazlar bu kutsal yere tapıyor ve ondan korkuyorlardı". Yine Lamberty'nin yazdığına göre, Kutsal Georgiy gününde "Sadece Odişililer değil, hatta

ABHAZYA TARİHİ

çok sayıda Abhaz ve Svan da bu bayrama katılıyor". Türkler 1733 yılında İlor'un yağmalanmasından sonra Abhazya hükümranı Şervaşidze'ye Müslümanlığı kabul ettirdiler. Ancak kısa süre sonra Abhazlar Osmanlıları bozguna uğratarak "Müslümanlığı terkedip, kendi inançlarına döndüler", yani tekrar Hristiyan oldular.

Putperestliğin geri dönüşü, defin merasiminde kendini açıkça belli etmektedir. Cenazeleri terk edilmiş mabetlerin mezarlıklarına gömmeye devam ederler, ama istikamet kuralına uyulmamaktadır. Cenazeyi antik taşlarla çevrelemeye başlarlar. Bahçe ve yol kenarına gömme alışkanlığı yaygınlaşmaktadır. Sahil bölgelerinde, ölüleri ağaca asma geleneği yaygınlaşmaktadır.

Türk seyyahı Evliya Çelebi bununla ilgili olarak şöyle yazar; "Abhaz halkı, beylerini (feodalleri) tuhaf bir biçimde defnediyor; naaş yüksek ağacın dallarına asılan ahşap tabuta konulur; söylediklerine göre, merhum gökyüzünü görebilsin diye tabutta ölenin kafasının üzerinde bir delik açılmıştır," İtalyan misyoner Lamberty de "Abhazlar ağacın gövde-sini tabut şeklinde oyar, naaşı oraya yerleştirir ve sağlam bir asma dalına bağlayarak ağacın tepesine asarlar. Bu ağacın üzerine vefat edenin hayatta iken savaşlarda kullandığı bütün silahlarını koyarlar" diyerek bu gözlemi doğrulamaktadır.

Eski dünyanın sınıf öncesi toplumlarının çoğuna has olan bu tür defin merasiminin bu dönemde ve bilhassa üst tabakadan insanlar arasında yaygınlaşması, sadece bölgede Hristiyanlığın pozisyonunun ve idari fonksiyonunun zayıfladığının değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik ilişkilerdeki derin buhranların ve bu ilişkilerin aşamalı olarak yeniden yapılanmasının da kanıtıdır.

Bu dönemde köylülerin yaşamında, ağaca (fındık, ceviz, incir, elma, kestane vb.) ve koruluğa, ateşe ve ocak zincirine, dağlara ve dağ ruhlarına, güneşe ve aya, çeşitli hayvanlara (ayı, yılan, koyun, köpek, at, vb...), toprağa, suya ve bunlarla ilintili tanrılara, demire, ölülerin ruhuna, en yüce tanrı olan 'Ança'ya vb. tapma gibi putperestlik kültleri yaygınlaşmaktadır.

Bu denli çeşitli inanç ve görüşler ortamında, klasik Müslümanlığa pek fazla yer kalmayacağı açıktır. Ancak 18.yy sonunda Abhaz toplumunun elit tabakası az çok Müslüman bir çehre kazanmıştır.

§3. Köle ticaretinin kısılcında

Ekonomi. Daha önce de olduğu gibi, 17-18. yy'da Abhazya ekonomisi, tarım, hayvancılık, avcılık, arıcılık ve çeşitli el zanaatı türleri üzerine kuruludur. Ancak bu zamana ait kaynaklarda, bölge ekonomisi hakkında daha önceki dönemlerle kıyaslanmayacak kadar zengin bilgiler mevcuttur. Avrupalı ve Gürcü yazarlar 17.yy'dan itibaren, sıradan halk, onların yaşamı, kültürü ve ahlaki değerleri ve bölgenin çeşitli doğal özellikleriyle git-tikçe daha fazla ilgilenmeye başlarlar. “Abhazya çeşitli meyvelerle doludur, -diye yazar Vahuşti,- ve iklimi de güzeldir, çünkü (burada) her türlü hububat yetişir. Meyve türleri, üzüm, hayvan, kuş ve balık boldur. Buranın keçileri-nin de apayrı bir güzelliği var, yünleri yumuşak, renkleri parlak olup, uzun bacaklı, iri; boynuzları ise yaklaşık olarak 1,5 arşındır, sakalları da dizle-rine kadar uzanır”. “Tarım-, diye belirtir Reyneggs,- Abhazların ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılamaktadır; yaşadıkları bölgenin tümü, bilhassa dağ vadileri ve Kodor nehriyle sulanan düzlükler çok verimlidir”.

Abhazya'nın esas tarım kültürü 17.yy'a kadar danı idi. Ancak bu yüzyılın sonlarından itibaren mısır yetiştirilmeye başlamıştır. Fasulye ise biraz daha erken yetiştirilmeye başlamıştır. Bu kültürlerin her ikisi de Transkafkasya'ya Osmanlı'dan gelmiştir. Bir küçük demir uçlu ağaç pulluk ve çapa... o dö-ne-min Abhaz çiftçisinin bütün envanteri bundan ibaretti. Toprağın işlenmesi için harcanan muazzam emek, feodaller tarafından sömürülen ataerkil ime-ce düzeninin muhafaza edilmesine imkan sağlamıştır. Abhazya'yı ziyaret eden seyyahlar, “buralarda bol miktarda şarap imal edildiğini” belirtirler. 1622 yılında 4.Mamia Dadiani tarafından Pitsunda tapınağına bağışlanan (İngur'un sağ kıyısındaki) Najaneuli köyünde yaşayan 58 aile Abhaz Kato-likosunun sofrasına 225 küp şarap sunmuştur.

Bu dönemde Abhazların tarihinde hayvan en önemli ve değerli bir zenginlik göstergesi idi. “Onların - diye vurgular Lamberty,- çok sayıda küçükbaş ve büyükbaş hayvanı var. Abhazların günlük yemekleri: peynir, süt ve yabani hayvan etidir. Nehir ve denizde kolayca ve bolca avlayabilecekleri halde, balığı sevmiyorlar. Midyeyi, yengeçi hiç yemiyorlar”. 18.yy sonuna kadar domuz da Abhazların hayatında önemli bir rol oynamıştır. Bir tanık şunları yazıyordu: “Bu bölgede, yükünü bırakarak geri dönen gemilere domuz yağı ve domuz sucuğu yükleyerek yapılacak ticaret, son derece karlı olur-du. Abhazya'da domuz çok ucuzdur...” Bir diğ er tanık ise, “Abhazya'daki domuzların eşek kadar iri olduklarını” yazar. Yukarıda bahsi geçen Na-janeuli köyünün fakir ailelerinin tümü kestikleri her ineğin etinin yarısını

ABHAZYA TARİHİ

Abhaz Katolikosuna verirlerdi. Lamberty, Megrelya'da ve Abhazya'da atın yaygın olduğundan bahseder ve şöyle der: "Herkes durumuna göre az veya çok sayıda at yetiştiriyor. Sıradan ailelerin dört veya beş atı var, ancak zenginlerin kiminin elli, kiminin de iki yüz kadar atı vardır..." Arıcılıkla ilgili olarak tanıklar: "Abhazya'dan çok uygun fiyatlarla temin edilen muazzam miktarda balmumu ihracatı olduğunu" yazarlar.

Bununla birlikte elbette ki o şartlar altında ziraat çeşitli tehlikelere de maruz kalıyordu. Feodaller arasındaki sonu gelmeyen çatışmalar ve istilacılara karşı verilen savaşlar yüzünden sık sık yağmalamalar, hasadların yakılması, köylülerin öldürülmesi vb. pekçok olay yaşanıyordu.

Kentlerin, özel pazarların yokluğu ve ticaretin gelişmemesi nedeniyle, her köylü hanesi hayatını idame ettirebilmek için ihtiyaç duyduğu birçok eşyanın üretimini bizzat kendisi yapmak zorunda kalıyordu. Vakantüvislerin yazdığına göre, dönemin Abhazya'sında zanaatçılar ev yapımı yamçı ve kalın çuha, pamuklu kumaş, çerkeska, başlık ve şalvar üretimiyle de uğraşıyorlardı. Reyneggs, "Abhaz kadınlarının çok güzel iplik eğirdiklerini ve bunları büyük partiler halinde İzmir ve Selanik'e ihraç ettiklerini" söyler. Najaneuli köyündeki her hane Pitsunda Katolikosuna 20 ile 80 endaze (65 cm'lik uzunluk ölçüsü) bez kumaş sunuyordu. Yerli halkın imal ettiği ahşap eşya, kap-kacak, araç-gereç, araba vb. da meşhur idi. Abhazya'da geleneksel yerel zanaat türü olan demir işleme sanatı ve çelik yapımı da oldukça yaygındı. Reyneggs, Abhazların "demir cevherini iyi işlediklerini, kılıç ve kama imal ettiklerini" söylemektedir.

Bu dönemde para henüz iç pazara girmemişti, alış verişler tamamen doğal ekonomi niteliği taşıyordu. Jean de Luk, 17.yy'da Abhazlar için " kölelerini bir mal karşılığında Türklere satmalarının normal olduğunu, çünkü burada paranın dolaşımında olmadığını " söyler. 2.Levan Dadiani, ticareti bir şekilde canlandırmak için, Abhazya'nın güneydoğu bölgelerine, prestijli kiliselerde (İlor ve Bedia vb) kurulan panayır pazarlara, buralarda parayı dolaşıma Ermenileri yerleştirmişti. Abhazya'da Ermeni kolonilerinin ortaya çıkışı hakkında 17.yy Ermeni kaynakları da bilgi vermektedir. Bunlardan birinde şöyle yazar: "... Ermeni halkı kıtlık ve açlık nedeniyle Persiya (İran), Suriye, Gürcistan'a dağıldı; Çorçen, Abhazya ve Kırım'a kadar ulaştı". Aynı dönemde Grigor Darnhtsi, Abhazya'da bir Pers kenti olan Cuga'dan gelen Ermeni tüccarların mevcudiyetinden bahseder.

Türk tüccarları aracılığıyla gerçekleştirilen kıyı ticareti geçmiş dönemle kıyaslandığında nispeten yüksek düzeyde bir gelişme kaydetmişti. Kodor

ABHAZYA TARİHİ

burnunun doğusunda bulunan İsgaur'daki ticaret 17-18.yüzyıllarda çok popülerdi. Fransız seyyahı Chardin bu olayı şu sözlerle ifade etmiştir:

“...Biz oralarda ev, az çok yiyecek ve yardım bulmayı umuyorduk... Ancak bunların hiçbirini bulamayıp, büyük bir hayal kırıklığına uğradık. İsgaur, meyilli bir deniz sahili olup, tamamen ağaçlarla örtülüdür. Kıydan yüz adım ileride uzunluğu iki yüz elli, eni ise elli adımlık bir alan bulunmaktadır... Ortada ise her iki tarafında, ağaç dallarından yapılan iki yüz barakanın bulunduğu bir sokak var. Her tüccar bir evde yaşar: onlar orada hem yatar, hem de iki veya üç gün içinde satılabilecek malını tutar. Satılan veya hemen satılmasını ummadıkları mallar güvenlik açısından gemilerde muhafaza edilir... Erzağımız bitiyordu, prangalı köleler ve etrafa korku salan bir düzine yarı çıplak, ok ve yay taşıyan yaygaracıdan başka bir şeye raslamayınca çok şaşırdım ve üzüldüm.” Sohum kalesi civarındaki ticaret de aşağı yukarı aynı durumda idi. Bambora burnu üzerindeki Gudauta yakınlarında bir kereste pazarı mevcuttu. “Abhazlar- diye nakleder tanıklar,- sahile şimşir getirirler. Orada onları tarttıktan sonra her kentalini otuz libre tuz üzerinden hesaplayarak, takas ederler, aynı şekilde demirle de takas ederler”.

Köle ticareti. Kıyı ticaretinin en önemli unsuru, Türk tüccarların ana hedefi olan insan ticareti idi. Konstantinopolis ve Akdeniz'in diğer merkezlerine getirilen genç erkekler önce Müslümanlaştırılır, ardından savaş sanatı konusunda eğitimden geçirilerek asker olarak kullanılırdı. Genç kızlar da çeşitli harelere dağıtılır veya hizmetçi yapılırdı. “Abhaz köleleri, diye yazar Lamberty-, Türkler arasında çok değerlidir, çünkü kadınlarının güzelliği muhteşemdir. Genç oğlanların tercih sebebi ise; Müslüman dinini kabul ettikten ve savaş sanatı eğitimi aldıktan sonra bu kölelerden mükemmel sivil memur ve subay çıkar”.

Pazarlardaki köle ticaretiyle genelde yerli feodaller uğraşırdı, köleler komşu köylere yapılan sayısız baskınların yanı sıra, feodallere ait köylerden de toplanırdı. 1664-1665 yılları arasında Megrelya'da bulunan Antakya Patriği Makariy, köle ticareti konusunda “ülkedeki tüm aristokrat sınıfını” suçluyordu. Makariy, köle ticaretinin hangi boyutlara ulaştığını şöyle yazmıştır; “Biz, din adamları da dâhil olmak üzere köle satışıyla uğraşanların çoğunu biliyorduk... Bazı piskoposların yakışıklı erkek çocukları, aynı şekilde bazı din adamlarının güzel kızları ve evli kadınları, karşılığında biraz fazla para teklif edilen herkesi tüccarlara nasıl sattıklarını kendi gözlerimizle gördük ve kendi kulaklarımızla duyduk. Çoğu zaman kocalarının gözü önünde kadınları ve kadınların gözü önünde kocaları satarlar. Biz bizzat Mokva piskoposu

ABHAZYA TARİHİ

Andrey'in sadece bir yıl içinde kendine bağlı 60 kişiyi sattığına şahit olduk..." Bu şartlarda elbette ki halkın kiliseye karşı herhangi bir saygı duyması söz konusu olamazdı.

17-18.yy'da Abhazya pazarlarında köleler için ödenen ortalama fiyatlar da ilginçtir: 25-40 arası erkekler 15 altın, daha büyükler 8-10 altın; 13-18 yaş arası kızlar 20 altın, kadınlar ise 12 altın; çocuklar ile erişkin yaşa gelenler 3-4 altına satılıyordu. Chardin'in vermiş olduğu bilgilere göre, Türklere satılmak üzere her yıl İsağura'dan sahil pazarlarına 12000'e yakın köle sevk edilirdi.

Bu insanlık dışı ticaret yerel halkın hayatının her alanına derinden nüfuz etmişti. "Abhazlar kentlerde ve kalelerde oturmaz- diye yazar Lamberty, -ancak (genel olarak) aynı aileye mensup fertler onar ve yirmişer kişilik gruplar halinde toplanır ve yüksek bir yer bularak, orada samandan birkaç alacak yapar ve her tarafı sağlam çitlerle ve derin hendeklerle çevirirler. Bunun nedeni, yağmalama geleneğidir. Erkekler, kadınlar ve çocuklar kaçınılarak Türklere köle olarak satılır."

17.yy sonu-18.yy başlarında Putu Şervaşidze köle ticareti konusunda haklı bir şöhrete sahipti. O zamanlar kılığı çekilen bu malın temini için muntazam olarak Abhaz köylerine saldırırdı. O, Abhaz katolikosuna ait köylüleri satmaktan da çekinmemiştir. Marşania prens soyu üyeleri de usta köle tüccarları olarak nam salmışlardır.

Türk bayraklı gemiler Karadeniz kıyılarına köle karşılığında satmak üzere çeşitli ülkelerden, aralarında halı, battaniye, keten bezi, deri, şal, kumaş, eyer, at koşumu, demir, bakır, kazan, tütün malzemeleri, sigara, tuzlu balık, havyar, buhurdanlık, tuz, çeşitli silahlar; tüfek, kılıç, hançer, bıçak, tabanca, barut gibi kalemlerin bulunduğu mallar getirirlerdi.

Bir tarafta, yönetici beyler, nüfuzlu dini ve sivil feodaller, kalabalık asiller, diğer tarafta da onlara çeşitli şekillerde bağımlı köylüler; 17-18.yy Abhazya tarihinin ana çekirdeği bu iki sosyal sınıfın birbirleriyle etkileşimi ve harici etnik yapılarla olan temasları üzerinde şekillenmiştir.

5.Bölüm

ESKİ VE ORTA ÇAĞ ABHAZYA'SININ KÜLTÜRÜ

§1. Abhazya'nın sanatı ve mimarisi

Kökler. Abhazya'da el sanatları ve anıtsal sanatın ortaya çıkışı taş devrine kadar uzanır. Arkeologlar bunun en eski izlerini üst paleolit dönemde

ABHAZYA TARİHİ

bulmaktadırlar. Bu izler, Holodniy (Hupinipşahva) mağarasında kaya parçalarından itina ile dizilerek oluşturulan taş duvar, Agtsa mağarasındaki (çizgiler grubu, kulübe şeklindeki çizimler) kaya resimleri, Holodniy mağarasından bulunan taş ve kemik eşyalar üzerindeki basit hatlı desen (“yönetici asası”, zıpkınlar vb.) unsurları, Apiançi mağarasındaki vücut dövmesi için kullanılan boya kalıntısıdır. Bu dönemde günlük hayatta taş, kemik ve salyangoz kabuğundan yapılan takılar olmak üzere çeşitli süs eşyaları kullanıma girmiştir.

Bronz çağında Abhazya nüfusunun günlük hayatında el sanatlarının farklı ürünleri ve unsurları yaygın olarak kullanılmaya başlar. Seramik kap kacak, çeşitli oyma ve baskı desenlerle süslenmektedir. Bakır ve bronzdan yapılan eşyalar; hançer, balta, çengelli iğne ve boncukların yüzeyi rölyefli düğümlerle ve “çam ağacı” şeklindeki kertiklerle dekore edilir. Kireçten yapılan ve Othara dolmenlerinden birinde bulunan kadın heykeli eşi benzeri olmayan bir eserdir. Anıtsal gömü mimarisi de işte bu devirde geniş bir yayılım gösterir. Bu anıtlar, yerli ustaların taş işlemede ulaştığı yüksek sanat düzeyini gösterir. Bir çeşit mezar olan dolmenler, hatlarının düzgünlüğü ve oranlarının mükemmelliğiyle dikkati çeker. Bunların karakteristik özellikleri şunlardır; bütünü oluşturan levhaların birleştirilmesindeki özen ve kusursuzluk, anıtsal cepheler, heykeltıraşlığa yakın bir düzeyde işlenmiş giriş delikleri, cephe ve çevre çitleri, insan biçimli uzun taş menhirler (büyük anıtsal taşlar). Dolmenlerin şekli, elbette ki yerli halkın günümüze ulaşmayan eski barınaklarının dış görünüşünü yansıtmaktadır.

Bronzdan demire geçiş döneminde yerli el sanatlarının en önemli özelliği, demir zimba yardımıyla bronz eşyalar üzerine işlenen gravür bezeklerdir. Balta ve hançer, mızrak uçları ve kemer, cımbız ve çengelli iğnelerin üzeri de işlenerek süslenir. Kadim ustalar kompozisyonlarda hem geleneksel erken tarım dönemi bezeme unsurlarını (dalga, gamalı haç, güneş kursu, file, meandr vb.) hem de çeşitli hayvan tasvirlerini (köpek, at, geyik, yılan, balık, kuş vb.) kullanıyorlardı. Daha ziyade küçük boyutlardaki zoomorf (dekoratif hayvan ve bitki figürleri) yontuları da önemli bir yer tutmaktadır. Bu eşyalardan, yerli ustaların o zamanki Önasya sanatını, özellikle de Pers, Urartu ve Küçük Asya sanatını yakından tanıdıkları anlaşılmaktadır. O zamana ait müstesna yerli sanat eserlerine örnek olarak keçi kafası kabartmalı, yılan, kuş, “köpek-at” ve diğer unsurların tasvirleri işlenmiş boynuzdan şarap kadehini, Bambora ritonunu (kadeh) göstermek mümkündür. Cantuh’tan çıkarılan heykelcikler de, çeşit zenginliği bakımından dikkat çeker.

ABHAZYA TARİHİ

Antik dönem sanatı. Abhaz sanatı Yunan kentlerinin (Dioskuria/Sohum, Gienos/Oçamçira vb.) kurulma ve gelişme döneminde kayda değer değişiklikler geçirmiştir. Küçük ebattaki heykelcikler gelişim kaydeder. Köpek, kuş, kurbağa ve diğer hayvanların tasvirlerinin yanı sıra, bronzdan insan heykelleri de ortaya çıkar. Bunlar arasından Bambora'dan çıkartılan şarap içen adamı, kadın-ana heykelini, stilizasyonu ve natüralizminin spesifik çizgileriyle göze çarpan savaşçıyı, köpek ve at tasvirli kuş tüyünden işlemeli "kültsel" tokaları özellikle belirtmek lazımdır. Aynı şekilde gravür sanatı ile yontma, bilezik, küpe, gerdanlık gibi kuyum ürünlerinde, keza kil çanak-çömlek dizaynında da kendini gösterir. Henioh kavimlerinin yaşamında yerli üretimin yanı sıra, ithal süs eşyaları da gittikçe daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Kartal tasvirli İonia bakır kalkanı (Krasny Mayak mezarlığı); çok süjeli (insanlar, atlar vb.); harika siyah bezemeli Panatina amforasını (Eşera); at koşumu süslemelerini, gravürlü zoomorf levhaları, kemik askıları ve Hienos'dan, Ahul-Abaa'dan, Eşera'dan bulunan diğer eşyalar; Yunan, Pers ve İskit kültür dünyasıyla ilişkiyi gösteren kuş alayı tasvirli gümüş kadehi (Ahul-Abaa) özellikle anmamız gerekmektedir. Siyah cilalı attik kap-kacak, rölyefli "Megara" hadehleri, çeşitli biçimlerdeki gerdanlık, bilezik, küpe, yüzük, şerit vs..gibi altın ve gümüş süs eşyası kentli ve köylü halkın hayatında geniş kullanım alanı bulmuştur.

Devrin mimarisi, erken dönemde öncelikle, bölgenin hem Henioh, hem de Grek yerleşimlerine has ahşap yapı kalıntılarıyla kendini gösterir. Konutlar geçme tomruk, çevre duvarları ise örme çittendir. En eski taş yapılar, Pat-skhir kalesinin (Tsabal) "kiklopik" suru ve kadim Eşera'nın geç Helenistik dönemine tarihlenen savunma, günlük yaşam ve kült yapılarından oluşan muhteşem yapı grubudur. Burada, M.Ö.2.yy sonu-1.yy başlarında duvar örmede kireç harcı kullanılmaya başlanmıştır. Bazı konutlar sıva üstü fresklerle süslenmiştir. Tapınaklar kireç taşından sütunlar ve oymalı kornişlerle donatılmıştır. Binaların estetik tasarımı, ahşap veya kagir duvarların kırmızı-kahverengi kiremit örtülerle uyumu üzerine kuruludur.

1-6.yüzyıllar arası. Bu dönem, Apsillerin, Abasgların ve diğer yerli halkların Roma ve Bizans kültür dünyasıyla (özellikle de birer kale kent olan Sebastopolis/Sohum ve Pitiunt/Pitsunda üzerinden) sıkı ilişkiler geliştirdiği bir dönemdir. Apsillerin seramik mutfak ve yemek kapları, sıra dışı özgünlüğü ve yüksek estetiğiyle dikkat çeker. Bu seramiğin karakteristik süslemesi, süjelerinin çeşitliliği ve "erken tarımcılık" sembolleriyle (bitki ve hayvan, gamalı haç, beş kenarlı yıldız ve rölyefli şeritler, güneş ve su tasvirleri, heykelimsi koyun ve keçi kafaları) göze çarpar. Ayrıca kültürel eşyalarla

ABHAZYA TARİHİ

alakalı olduğu tahmin edilen geyik ve boğa heykelciği formundaki kapları da belirtmek gerekir. Yerli ustalar kalıplama, oyma, baskı, kabartma gibi işleme tekniklerinin hepsine virtüözlük düzeyinde sahip idiler. Maden işleme sanatı yüksek bir seviyeye ulaşmıştı: yerli mezarlarda altın, gümüş, bronz ve demirden yapılan yüzlerce ziynet eşyası ortaya çıkarılmıştır. Bunların bazıları bu bölgede imal edilmiş, bir kısmı da uzaklardan getirilmiştir. Ancak bunlar, uzmanlarca “Apsillerin Tsabal kültürü” veya “Apsil ve Abasgların kültürü” ifadesi altında toplanan ortak bir özellikler bütünü oluşturmaktadır. Grekçe-İbranca gizemli yazılı levha (musk), Meduza Gorgon tasvirli ve Grekçe yazılı madalyon, oymalı dilli (hayvan kafası) ve gravürlü veya rozetleri çeşitli renklerde cam kakmalı kemer tokaları, bu grubun en nadide parçaları arasındadır. İnce bir zevkin ürünü olan muhteşem “Apsil” broşları ve altın, gümüş, bronzdan ve akikten mamul saç tokaları birer sanat şaheseridir. Bazı akiklerin üzerinde antik tanrı (Fortuna, Nika) at ve ağaç vb. tasvirleri mevcuttur. İskenderiye yapımı satranç tahtası desenli boyanmış ve dört kadın yüzü tasvirli minyatür macun boncuğun bir eşi daha yoktur. Birkaç kat büyütüldüğünde renkli camla resimlenen saçlar, göz bebekleri, kaşlar, dudaklar ve yanaktaki ben rahatlıkla görülmektedir. Zamanın en ileri cam üfleme tekniğiyle imal edilmiş ithal ürünler listesine, günlük hayatta kullanılan, çeşitli bezekli motiflerle süslenmiş (haçlar, bitki bantları, sızan su vb.) kase, fincan, bardak, kadeh, boynuz, amfora gibi cam eşyayı da dahil etmek gerekir.

Köy yerleşimi mimarisinde geleneksel ahşap binalar ağırlıkta olmaya devam etmektedir. Sahillerdeki kale kentlerde durum farklıydı. Sebastopolis ve Pitiunt, sağlam kireç harcı üzerine kesme taş, deniz kabuklu kum taşı ve tuğladan yapılan surlarıyla, ayrıca kuleleri ve karmaşık giriş-çıkış ve kapı sistemiyle gelişmiş savunma tesislerine sahipti. Bu surların içinde anıtsal konutlar, işyerleri ve kült binaları vardı. Binaların tabanı su geçirmez harçla sıvanmış, çatıları da kiremitle kaplanmıştı. Yapıların süslemesinde yaygın olarak yontulmuş kireçtaşı ve mermer kullanılmıştır. Pitiunt’taki evlerde ve erken Hristiyanlık dönemi tapınak yapılarında ortaya çıkarılan ve süjelelerinin karmaşıklığıyla göze çarpan mozaik tabanlar, sanat tarihçilerinin özel ilgisini çekmektedir.

Bölgedeki el sanatları ve anıtsal sanatın gelişmesinde Justinianus (Bizans İmparatoru, 527-565 arası) dönemi özel bir rol oynamıştır. 6.yy’ın ikinci çeyreğinde Doğu Karadeniz’de Perslerin ve Kuzey Kafkasyalı müttefiklerinin sahillere sızmasını önlemek amacıyla Traheya ve Tsebelde (Tsabal) kale kompleksinin de yer aldığı güçlü bir savunma sistemi inşa edilmiştir. İç dağlık bölgelerde “opus-mikstum” (tuğla ve taş karışımı), “opus kvadratum”

ABHAZYA TARİHİ

(düzgünce işlenmiş iri kireç taşından) ve “opus intsertum” (ek yerlerine harç sürülen kabaca işlenmiş kireç taşı bloklarıyla) denilen Roma-Bizans yöntemi yaygın olarak kullanılmıştır. Çok katlı anıtsal kulelerin üzeri alçak kubbe ve basık tonozlarla örtülmüş, mancınıklarla ve diğer fırlatıcı makinelerle teçhiz edilmiştir. Çıkıntılar ve merdivenlerle donatılan çift duvarların ardında kışla, hamam, sarnıç ve şarap mahzenleri, misafirhane ve müştemilat, tapınak binaları inşa edilmiş ve kalelere su hatları çekilmiş, kireç ve inşaat seramiği (tuğla, kiremit, boru vb.) yakmak için kullanılan fırınlara duman bacası yapılmıştır. Dağlık bölgenin avantajlarından yararlanmayı iyi bilen eski mimarlar burada sadece teknik bakımdan değil, aynı zamanda sanatsal anlamda da şaheser mimari yapılar serisi (Tsibilium, Şapka, Traheya vb) yaratmışlardır.

Bu dönemde sahildeki kale-kentlerde de büyük inşaat faaliyetleri yürütülüyordu. Bu konuyla alakalı olarak Bizans tarihçisi Caesarea’lı Prokopius şöyle yazar: “Günümüzde İmparator Justinianus bu Sebastopolis’i yeni baştan inşa etti, onu öyle bir sur ve kaleyle çevreledi ki artık o zaptedilmez oldu, sokaklarla ve diğer binalarla süsledi; böylece hem güzellik, hem de büyüklük bakımından onu muhteşem kentlerden biri yaptı”. Yapı detaylarında ve dekorasyonlarda kullanılan malzemeler üslup ve nitelik bakımından değişiyordu, seramik kullanımı artıyordu. Diğer yandan, yaygın olarak kendilerini bilezik, küpe ve yüzüklerin tipolojisinde ve dekorunda belli eden başkent mücevherat sanatı unsurları, yerel ustalar tarafından da benimsenmişti. Kadın yüzü, çiçek ve aslan tasvirli gümüş madalyon, tavuskuşu şeklindeki broş, allık sürme kaşığı, erken Hristiyanlık dönemine ait altın ve gümüş haçlar; genellikle bronzdan, bazen de gümüş ve altının kullanıldığı ve çerçevesi akikle süslü iri fibula-tokalar, kenarları rengârenk cam kakmalı ve çoğu durumda altın yaldızlı kemer tokalarını özellikle belirtmemiz gerekecektir.

Justinianus dönemi, yerli halkın yoğun olarak Hristiyanlaşması ve dolayısıyla tapınak inşaatının artmasıyla da bilinir. Bunlar arasında Dranda Katedrali, Tsandriş bazilikası, Alahadza, Tsebelda ve Gienos kiliseleri gibi muhteşem mimari eserleri vardır. Yapıların duvarları sağlam bir kireç harç üzerine taştan ve tuğladan inşa edilmiş, çatılar kiremitle örtülmüş, yerler su geçirmez çimentoyle sıvanmış, kornişler figürlü tuğladan işlenmiş, pencereler de binanın bol ışık alacağı genişlikte yapılmıştır. Yapıların önemi, içerisinin mermer, mozaik, fresk kaplamasının, taş oymasının, revaklarının, oturma yerlerinin, sunaklarının, türbelerinin, çitlerinin, vaftiz yerlerinin, ayin kaplarının (altın, gümüş, bakır, cam) ihtişamıyla taçlandırılmıştır.

ABHAZYA TARİHİ

Vadilerdeki geleneksel şarkılar, yerlerini artık beyaz taşlı ve kırmızı tuğladan inşa edilmiş binalardaki zarif Yunan- Hristiyan koro ilahilerine bırakıyordu. Bu dönemdeki Abhaz kilise mimarisi Tsaritsin Grad'tan (Yugoslavya) Antiohiya'ya (Suriye) kadar uzanan Bizans mimarisinin farklı ekollerinin belirgin özelliklerinin etkisini üzerinde taşır.

Voronovsk tapınağındaki (Tsebelda) taş ikonalar, erken Hristiyanlık dönemi sanatının benzersiz eserleridir. Bu "Taş üzerindeki Kutsal Kitap", Eski Ahit ve Yeni Ahit temalı onlarca kabartma sahneyi içerir. İkonada, mükemmel bir biçimde işlenen insan ve hayvan tasvirlerinin yanı sıra, bezekler de önemli bir yer tutar. Bu tasvirlerin tarzı, şekillerinin sadeliği ile ilahi temellere dayalı anlatı zenginliği, iyi düşünülmüş bir ahengi yansıtır. Tsebelda ikonaları Bizans, Suriye ve Sasani olmak üzere en az üç sanat ekolünün kuvvetli izlerini taşır. Söz konusu levhaların ana teması; kendini feda üzerinden zafere ulaşma, muzafferiyet. Levhalar, onları 6-7.yy'ın ikinci yarısında Hristiyanlığın Apsilya'da galip geldiğini kanıtlayan önemli bir belge olarak değerlendirmeye imkan vermektedir.

Feodalizm döneminde sanat. Erken ortaçağ Abhazya'sının savunma sisteminde, ana yapıları 7.yy' ın ikinci çeyreğinde inşa edilmiş olan Anakopia kalesi özel bir yer tutar. Anıtsal surlar ve kuleler, tuğla ve iri taneli harç kullanılarak kireçtaşı bloklarından inşa edilmiştir. Atış mazgalları, kat arası bölmeler, koridorlar, dişli bariyerler, huruç kapıları, ana kapıların yerleşimi, kulelerin biçimi... Bütün bunlar iyi düşünülerek yapılmış olup, yüksek düzeyde bir inşaat mühendisliğine işaret etmektedir. Anakopia mimarisi, Abhaz Krallığı'nın bu ve daha sonraki dönemlerinde, dağ geçitlerinin (Gerzeul, Kaldahvara, Bzip, Pshu, Klıç vb.) tahkimi işiyle uğraşan mimarların yaratıcılığı üzerinde büyük etki yaratmıştır.

Erken Ortaçağ döneminin sivil mimarisi, "atsanguara" ile karakterize edilir. "Atsanguara", taş kırıklarından harçsız olarak inşa edilen ve yüksek dağların subalpik bölgelerinde yaygın olarak bulunan dikdörtgen şeklindeki barınak, ağıl ve çitlerdir. Düzluklerdeki evlerin tamamı ahşap olup, köylüler ve feodallerin çiftliklerinden geriye ancak tarlalardaki humus tabakası kalmıştır. Lihnaşt'a'daki (Lihni yerleşkesi) eski sarayın inşaat tabakası 10.yy'a aittir. Saray, büyük kare taşlardan örülmüş duvarları, cephedeki zarif tuğla-taş sütuncukları, kemerleri ve tören salonunun güçlü kolonlarıyla göze çarpar. Antre tonozlarının tuğla örgüsünün ihtişamı ve kuzey cephedeki sembolizm (altı kenarlı yıldız, haç vb.), sarayı yakınındaki kilise külliyesiyle irtibatlandırmaktadır.

ABHAZYA TARİHİ

10.yy'daki Hristiyan mimarisi eserleri (Pitsunda, Alahadza, Bzıp, Lıhni, Msıghua, Psırtsha, Mokva vb.) güçlü ifade özellikleriyle göze çarparlar. Tapınakların duvarları tuğla, işlenmiş kireç ve kumtaşından inşa edilmiştir. Cepheler nadiren sade dekoratif oymalarla süslenmiş olup, tuğla kemerlerin, haç şeklindeki direklerin, ön mihrap sütunlarının yaygın bir şekilde kullanıldığı iç dekorasyona özellikle özen gösterilmiştir. Örneğin, Mokva katedralinde yerler ve mihrap bölümü mermerin yanı sıra mozaikle de süslenmiştir. Burada mermer sütunlar ve haç, güneş ve bitki tasvirli muhteşem oyma sütun başlıkları bulunmuştur. Tapınakların duvarlarında nadiren de olsa ziyaretçilerin grafitilerine (Hristiyanlık sembolleri olan haç, balık vb.) de raslanmaktadır.

“Abhaz ve Kartvel Krallığı” döneminin sanatı (10-13.yy), anıtsal eserlerle karakterize edilmektedir. Bunlara Anakopia'daki yapıları (sütunlu kule kapısının üst kısmı, dağ kilisesi vb.), “Bagrat Kalesi” külliyesini, Bediya Katedralini, İlor tapınağını (eski kısımları), 11-12.yy'a ait ünlü Beslet kemerli köprüsünü ve Anuhva kilisesinin mihrap parmaklığını (muhteşem oymalarla süslü levhaların üzerinde Aziz Georgiy'in tasviri vardır) örnek olarak göstermek mümkündür. Pitsunda, Lıhni ve Mokva vb. katedrallerin fresklerinin bir kısmı da bu döneme aittir.

Günlük hayatta Bizans, Kırım ve Yakın Doğu atölyelerinde imal edilen boyalı kil kaplar yaygınlaşmaya başlamıştır. Bediya tapınağında bulunan, azizlerin dekoratif tasvirleriyle süslü altın kâsenin özel bir yeri vardır. Minyatür sanat ürünleri de (Akapa'dan çıkartılan aziz Georgiy tasvirinin bulunduğu dökme haç, Lıhni'da bulunan aziz Gabriel tasvirli bronz ikona, Huapa'dan çıkartılan Meryem Ana tasvirli gümüş ikona, Sohum'dan çıkartılan aziz Georgiy tasvirli kalaylı madalyon vb.) yaygın olarak kullanılmaktaydı.

Geç Ortaçağ dönemi (14-17.yy) sanat eserleri, önceki dönemle kıyaslandığında daha çeşitlidir. Dağlık bölgelerde bulunan çok sayıdaki feodal şatosu ve sığınaklar (Cabna, Mçıştı, Durıpş, Abaahuatsa, Merheul, Şapki, Lata, Cgerda, Tsarçe vb.) bu döneme aittir. Eşzamanlı olarak sahillerdeki Ceneviz ticaret merkezlerinde (Psırtsha, Tamiş vb.) kaleler inşa edilmiştir. Ortaçağa ait yerli savunma yapıları mimarisinin gelişmesinde Kelasur Seddi (Büyük Abhaz Seddi) tamamlayıcı bir halka olmuştur. Sed, esas olarak kireçtaşı kırığı ve yuvarlak taştandır. Binaların iç dekorasyonunda ahşap geniş çapta kullanılmıştır.

13-14.yy sonunda çok sayıda mahalle kilisesi inşa edilmiştir. Eski manastırlar onarılmış ve birçok yenileri inşa edilmiştir. Tapınak duvarlarının dış kaplamasında yüzeyi dekoratif olarak şekil verilmiş zengin oymalı, titizlikle işlenmiş kireç taşı blokları kullanılmıştır; cephelerde çoğu zaman hayvan

ABHAZYA TARİHİ

kafası kabartmaları yer alır. İç duvarlar sıvalıdır ve rengârenk resimlerle kaplanmıştır. Bizans sanatı etkisini bir kez daha kanıtlayan Lıhni klisesinin muhteşem fresklerinin ana tabakası da 14.yy 'a aittir. İç donatımda oymalı mihrap parmaklıkları, kolonlar, mumluk, haç, ikona gibi bakır, gümüş ve altından kilise eşyaları yaygın olarak kullanılmıştır.

Mükemmel minyatürlerle süslü 1300 tarihli Mokva İncil'i, kitap sanatının parlak bir örneğidir. Sanatı eserleri daha çok madalyon, haç ve ikonalar vb. şeklindedir. Çeşitli minyatür kuyum eşyası günlük hayatta geniş olarak kullanılıyordu. Bunlar arasında; Tsebelda (Tsabal) tapınaklarından çıkarılan muhteşem altın ve gümüş küpeler, Akhul-Abaa'daki kuş kafalı çengelli iğneleri sayabiliriz... El sanatları seramik kapların biçim ve bezeklerinin çeşitliliğiyle göze çarpmaktadır.

18.yy sanatı şimdilik çok az araştırılmıştır. Anıtsal yapılar Sohum kalesindedir. Seyyahların bahsettiği ahşap camiler hiçbir yerde ayakta kalamamıştır. Bu dönemde sofistike oymaları ve yazıtlarıyla Müslüman mezar taşları yaygınlaşmaktadır. Tütün içme adeti, toprak kısmı zengin bir şekilde süslü Türk piposunu yerli halk nezdinde popüler hale getirmiştir. Güzellik arayışı, silah süslemeleri, sırmalı kumaş ve çeşitli oymalı ahşap ev eşyalarında ifadesini bulmuştur.

§2. Din

Putperestlik ve tanrılar. Dinin ortaya çıkışı, klan toplumunun ortaya çıkışı ve gelişimiyle alakalıdır. Abhazların, yakın zamana kadar sülale kutsal mahallerine atfettiği olağanüstü önem de bundan kaynaklanır. Klan kutsal mahalleri kültünün yankıları aile dualarında günümüze kadar ulaşmıştır. Abhazlar arasında her klanın Tanrıdan bir parça taşıdığına dair bir inanç mevcuttur. Ancak belli klanları himaye eden tanrıların net olarak teşekkülü yalnızca bazı klanlarda muhafaza edilmiştir. Bunlara örnek olarak Mgudzurha köyündeki Leyba (Leyar-nıha) ve Kaldahoara köyündeki Ampar'ı (Yet-nıha/Ar-nıha) göstermek mümkündür. Abhazya'da halk nezdinde saygı duyulan mabetler de klan kutsal alanı kültürüyle ilgilidir. İlır-nıha (İlor), Ldzaa-nıha (Pitsunda), Lıh-nıha (Lıhni), Pshu-nıha ve İnal-Kuba-nıha (Pshu), Dıdrıpş-nıha (Açandara), Laşkendar-nıha (Tkvarçal) vb... bunlara örnektir.

G.Çursin tarafından 1920'lerde aktarılan efsanelerden birinde, aziz Georgiy'in ölümünden sonra insanların onun kemiklerini aralarında pay-laştıkları söylenir. Bu azizin kemiklerinin bulunduğu yerler de "anıha" denilen işte bu kutsal alanlardır. Abhazlar arasında, bu kutsal alanların daha eski ve daha önemli başka bazı kutsal mahallerin (ve ritüellerin) devamı ve tamamlayıcısı

ABHAZYA TARİHİ

olduğu inancı yaygındır. Bu da, Abhazya kutsal mahallerinin birbiriyle ilişkili ve bir bütün olduklarına işaret etmektedir.

Bazı klanlar arasında günümüze kadar gelen inek adama geleneği, Abhaz kabilelerinin kutsal mahallere tapma geleneğinden kaynaklanır. Söz konusu gelenek, tören sırasında özel olarak seçilmiş düvenin kulağının bir parçasını delme (veya kesme) ayininden ibaretti. Kutsal alana adak sıfatıyla salıverilen düveye, ayin sonrasında da özel ilgi gösterilirdi. Erkek buzağı doğarsa, belli bir yaşa gelince kurban olarak kesilirdi. Dişi buzağı doğarsa onun yerine başka bir hayvan kurban edilir(örneğin koyun) veya ayin kansız bir adakla yapılırdı*.

İneği kutsamayla alakalı Abhaz geleneklerinin ve diğer folklorik verilerin incelenmesi, bu geleneğin temelinde ana tanrıçaya tapınmanın yattığına işaret etmektedir. Başlangıçta bu tanrı kavramı, bir dişi hayvan suretinde ortaya çıkmıştır.

Bu olgu, diğer dini sistemlerde de vardır. Mesela, Sümer mitolojisinde ana tanrıça Gutumdug, “kutsal inek” olarak adlandırılır. Böylelikle Abhazların ilk atalarının inanışında, klan koruyucuları dişi olarak ortaya çıkmışlardır, ki bu durum da onların yaşamlarının reel sosyo-ekonomik koşullarına uymaktadır. İlkel toplumun geçirdiği evrimin erken aşamasının nisbi kadın-erkek eşitliğiyle karakterize edildiğini belirtmek gerekir. Bu sebeple bundan 30 yıl önce, söz konusu aşamanın tanımlanmasında “anaerkil” teriminin vazgeçilmesi yönünde öneriler ortaya atılmıştı. Bu öneri etnografya uzmanlarının büyük kısmı tarafından destek bulmuştur. Ancak araştırmacılar ilkel toplumun geçirdiği evrimin erken aşamasının tanımlanması için kullanılan “anaerkil” teriminden vazgeçerken, klanın ortak ve evrensel bir olgu olduğuna ve klan teşkilatının gelişmesinin anaerkil ve ataerkil olmak üzere iki aşamadan geçtiğine dair görüşlerinden asla vazgeçmiş değillerdir.

Bütün bunlar, terminoloji de dahil olmak üzere, Abhazların dini sisteminin birçok olgusunu iyi izah etmektedir. Birçok dini terim gerekli bir öge sıfatıyla “an”-“anne” elementi içermektedir. Örneğin, an-ı-ha- “mukaddes şey” (ikona, mabet), an-ça –“en büyük Tanrı”, an-ı-höra –“dua etmek” (kelime kelimesine: “anneden rica etmek”). Bu veya diğer terimler anaerkil dönemin yadigâdır.

Abhazların klan koruyucuları hakkındaki inançları, av tanrıları, özellikle avcılar ve arıcıların koruyucusu olan Anana-Gunda, ve keza Ajveypşiaa ve Ayerg tanrılarıyla karışmakta ve kaynaşmaktadır. Birçok klan ve av

ABHAZYA TARİHİ

tanrısının bulunduğu mekânlar, bazı dağ zirveleri, kayalıklar ve kaynaklarla ilişkilendirilmiştir. Efsanelerde söz konusu mekânların büyük kısmı Anana-Gunda ismiyle ilişkilendirilmiştir. Örneğin Anana-Gunda'nın mekanı (Anana-Gunda yitüarta) olarak Hupın-İpşahva mağarasının karşısında ve Amtkel ile Kodor nehirlerinin birleştikleri yerin yakınında bulunan bir kayaya işaret edilmiştir. Pshu köyüne doğru uzanan Dou sıradağlarının zirvesi, ayrıca Gurmista nehrinde boğaz oluşturan bu sıradağların etekleri Anana-Gunda'nın bir diğer mekanı kabul ediliyordu.

Tanrı mekanları sayılan yerlerin büyük kısmı, gerçekten de eski zamanlarda av yeri, bitki ve yabani arı ballarının toplandığı kuytu yerler şeklindedir. Malum olduğu üzere, bunlar, pınar başlarındaki veya ırmak kıyısındaki orman açıklıkları, mağaralar, kayalar, ağaçlardır. Bu tür yerlerden biri de, Bzip nehrinin menbaında bulunan koni biçimli bir kayaya benzeyen ve yanından yedi temiz su pınarının aktığı Pshu-nıha mabedidir. Burada kurban kesilerek dua edilir ve arınma ayinleri gerçekleştirilirdi. Söz konusu mekânlarda avlanma yasaklanmıştı. Yasağa uymamanın, başta hayvan telefati olmak üzere, yoksulluk getireceğine inanılırdı.

Diğer mekânlarla birlikte Abhazya'nın putperest mabetleri, çok eski çağlarda totem ayinlerinin yapıldığı yerlerdi*.

Totemizmin karakteristik yönlerinden birisi, hayvan veya bitki sıfatındaki atalar ruhuna inanmaktır. Abhazlarda daha yakın zamanlara kadar bazı klanların hayvan veya bitkilerle, ve keza bazı doğa olaylarıyla bağlı olduğuna inanılırdı. Abhazya'da halen de kullanılan birçok stüle ismini bir zamanlar bir bitki veya hayvana tapmış ataların mevcudiyetiyle açıklamak mümkündür. Bu ilişkiyi, Ac-ba, C-an-ba, C-o-pua gibi soyadlarında görmek mümkündür. Kökteki “ac” (“c”) “meşe” anlamındadır. “ahatsa”-“gürgen” den Hetsiya, “aşe-“meşe”den Aşuba (Aşeba), “al-ş”-“beyaz kızılâğaç”dan Al-ş-ba, “ahaş”-“yaban armudu”ndan Haşba (Ahaşba) vb...

Abhazların dininde şimşek kültünün ayrı bir yeri vardı. Afı (hem yıldırım, hem de yıldırım tanrısı) olarak adlandırılan yıldırımın çarptığı her şey dokunulmaz sayılıyordu. Yıldırımın çarptığı nesneye göre (bina, ağaç, hayvan veya insan) ve bunun neticesinin ölüm veya yaralanma olmasına bağlı olarak geliştirilen çok yönlü bir tören sistemi vardı. Bu törenler, dini ayinlerin “bölünmez bir bütün olarak sinyal-sihir-dans-hareket kompleksi” (İ.Zemtsovsky) şeklinde icra edildiği eski dönemlerden kalan “arkaik görünüşünü” yakın zamana kadar muhafaza etmişti. Bu törenin en arkaik

ABHAZYA TARİHİ

varyantı, hayvana yıldırım çarpması halinde uygulanıyordu. Tören için toplananlar tarafından ağaç dalından el birliğiyle bir sal kurulur (1-1,5 m) ve ölü hayvan üzerine konularak kazıklarla yapılan kuleye kaldırılırdı. Bunu yaparken, iki koroya ayrılarak kulenin etrafında yaptıkları dairevi dans eşliğinde sırayla “voetla” ve “çaupar” kelimelerini telaffuz ederlerdi. Daha sonra kalabalık dağılır, hayvanın bedeni ise kemikleri çürüyene kadar kule üzerinde kalırdı.

Abhazların inancında aile ocağına tapma geleneğinin önemli bir yeri vardı. Bu tapınmanın temel uygulamaları şunlardı: a) düzenli aralıklarla ocağın yenilenmesi, b) yeni bir ateşin yakılması (bazı sülalelerde bu ateş, meşe odunu ve yongasıyla yakılırdı; c) dörtgen biçimli kutsal ekmeğin pişirilmesi (bazı sülalelerde ekmeğin üzeri fal bakmak için kullanılırdı). Ocak, hem aile hem de toplumsal hayatın en önemli hadiselerini konu alan ritüellerin yapıldığı yerdı. Örneğin, düğün, doğum, ölüyü anma ile ilgili birçok tören ocağın etrafında yapılırdı. Ayrıca, özellikle kadın ve çocukların hastalanması durumunda bazı üfürükçü törenleri de ocağın yanında yapılırdı.

Abhazlarda sadece genel anlamdaki ocak değil, aynı zamanda onun her parçası da kutsal sayılırdı; ocak yatağının baş tarafı (“ahı”-“kafa”), alt kısmı (“aş’apı”-bacak) ve özellikle zinciri (“arhnişna” ya da “arhnişga”)... Ocakbaşında zinciri tutarak suçlular lanetlenir ve masumiyetini kanıtlamak isteyen de aynı şekilde yemin ederdi. Bunu yaparken: “Ben bu (zincirin) lanetini alayım” (“Abri alah souaayt!”) derlerdi. Yıldırım çarpan aile fertlerine, özel olarak bu olayla ilgili düzenlenen tören sırasında zincir takılır, şarkılar eşliğinde onların etrafında dans edilirdi.

Abhazların dininde doğa olaylarının çeşitli şekillerde somutlaştırılması önemli bir rol oynuyordu. Bununla ilgili olarak birçok avcılık, çobanlık, doğum ve iyileştirme büyüsü yapılırdı.

Abhazlarda su dünyası çoğu zaman “Dızlan” diye adlandırdıkları bir kadın sıfatında ifadesini bulmuştur. Bu kadın çift kişiliğe sahip olarak tasavvur edilirdi. Bir taraftan o, uzun saçlı güzel bir kadın, diğer taraftan da topukları ters yöne bakan, insana cinnet geçirten kötü bir yaratıktır. Bu tasvirin iki farklı sıfat kazanması daha geç bir dönemde ortaya çıkmış, bu eğilim daha ileride gelişerek, bir taraftan su perisinin sular kraliçesine (Dızlandzakoe), diğer taraftan da yalnız gezen yolculara askıntı olan bir denizkızına dönüşmesiyle neticelenmiştir. Abhazların su dünyası şimdi unutulmuş olan Hayt ve Kodoş isimli ilahlarla da alakalıdır. Hayt, denizlere hükmeden bir

ABHAZYA TARİHİ

ilah olarak biliniyordu. O aynı zamanda Güneş'in doğuşunun ve batışının da ilahıdır. Kültü Abhazya'nın sahil bölgelerinde ve Şapsuglar gibi bazı komşu Adige boyları arasında yaygın olan Kodoş, bu ilahın kadın versiyonudur. Bu kült denize, nehirlerle, ormana ve bazı ağaç türlerine tapma şeklinde tezahür ederdi.

Abhazların atalarının çok eski devirlerde teşekkül eden inançları, ilkel toplumun tüm tarihi boyunca aynı kalmamış, emek faaliyetleri sürecinde biriken rasyonel gözlemlere dayananlar da dahil olmak üzere, yeni fikirlerle zenginleşmiş, gelişmiştir. Özellikle, çevre tasavvurundaki büyük değişiklikler, ilkel toplum düzeninin çözülüşünden sonra ve ataerkil ya da "savaşçı toplum" döneminde cereyan eder.

Bu dönemde eskiden kalan tasvirler ve tasavvurların yanında yenileri de ortaya çıkmaktadır. Çoğu zaman eski ilah tasvirleri yeni veçheler kazanıyor ve ilave fonksiyonlarla donatılıyordu. Mesela bazı yıldırım ve av ilahları, savaş, soygun ve yağma ilahı haline gelirler. Bu tür metamorfoz, örneğin Ayerg ilahında görülür. Daha yakın zamanlara kadar Ayerg tasavvuru Abhazya'nın bazı yerlerinde (özellikle Abjua'da) avcılıkla alakalandırılmaya devam edilirken, bazı yerlerinde (özellikle Bzıp'da) savaşçı veçhe öne çıkmıştır; buralar da yakın zamana kadar Ayerg'e yağma ve talan ilahı olarak tapılıyordu. 19.yy' da Abhaz etnografi S.T. Zvanba, bu ilahın savaş ve sefer koruyucusu rolünden bahsetmiştir. Aatsı köyündeki Ayerg kutsal alanı (Ayerg-Aatsı-niha) özellikle hırsızlar ve soyguncularca saygı görüyordu. İlahın bu askeri veçhesi, daha önceden mevcut olan şarkıların yanında (av, şimşek ve ateşin koruyucusu onuruna) kendisine adanan özel bir şarkı-marşın doğuşuna da ortam yaratmıştır. Atlı savaş tanrılarının ortaya çıkışı da bu dönemdedir. Bu tür tanrısal süvariler hakkındaki en belirgin tasavvurlar da gene Ayerg'le alakalıdır.

Abhazların "baş tanrısı" Ança ile ilgili tasavvurlar, çağlar boyu değişerek ve gelişerek bugünlere kadar ulaşmıştır. Kabile ortak kültürünün oluşumu aşamasında Ança, kabile reisi tarafından tesis edilen yapının nesnesidir. Ancak, bilindiği gibi dinde hiçbirsey sıfırdan başlamadığı için, kabile ortak kültürünün tesisi de, daha önceden mevcut olan klan kültürlerinin üzerine olmuştur.

Başta "baş tanrı" sıfatıyla Ança olmak üzere, Abhazların çoktanrılı panteonunun (tanrılar meclisi/tanrılar konseyi) kesin olarak teşekkül etmesi, dini sistemin gelişmesinin neticesidir. Bu panteona dahil olan tanrılar arasında,

ABHAZYA TARİHİ

insanların, hayvanların, avcılık ve bereketin, özellikle de zürriyetin koruyucusu Anana-Gunda, avın, yabani hayvanların ve ormanın koruyucusu Ajveipşaa, yıldırım, ateş, savaş ve talan tanrısı Ayerg, su tanrısı Dzızlan, güneşin doğuşu ve batışının ve keza denizin tanrısı Hayt, doğum, su ve ağaçların koruyucusu Kodos, ocak ve bereket tanrısı Ajakhara, dağ perileri Aşkha-Yinçeakhu, doğanın yenilenmesi, çoğalma ve hayvancılık tanrısı Aytar. Aytar yedi hissedenden oluşmaktadır. Bunlar, köpek tanrısı Alışkintır, ayın personifikasyonu Amza=Niha, güneşin personifikasyonu Amra=Niha, mahsul tanrısı Anapa=Naga, at tanrısı Açışaşana, büyükbaş hayvanların, özellikle de ineklerin tanrısı Jvabran, küçükbaş hayvanların, özellikle de keçilerin tanrısı Cabran'ı sayabiliriz. Oluşan bu Abhaz tanrıları panteonunda, demircilik zanaatının koruyucusu Şaşvı, tarım ve bereketin koruyucusu Caca, dokumacılık tanrısı Yeriş, un öğütme tanrıçası Saunan, dağ perisi Kikvin vb. de önemli bir yer tutar.

İlkel toplum yapısının dağıldığı ve ataerkil ilişkilerin güçlendiği dönemde, tarihi gelişimin bir önceki aşamasında oluşan ölümler kültü daha da gelişmeye başlamıştır. Çok eski zamanlarda Abhazlar ölümleri ağaçlara asarak veya ağaç gövdesi üzerinde açılan oyuklara yerleştirerek defnederlerdi. Ataerkil ilişkilerin güçlenmesiyle Abhazya ve onunla komşu olan Kuzey Kafkasya bölgelerinde, dayanıklı olması için taştan yapılan özel gömü yapıları yaygınlaşmaya başlar. Bunlar dolmenlerdir. Dolmenler, sadece Kafkasya'da değil, Avrupa, Asya ve Afrika'da da bilinmektedir. Kafkasya'da bu döneme ait (M.Ö.3.binyıl sonu) bütün arkeolojik kültür, bu anıtların adıyla anılır: Dolmen kültürü... Abhazya dolmenlerinde gömü adeti, cesedin ilk gömüden arta kalan kalıntılarının ikinci ve nihai olarak gömülüşü şeklinde olmuştur. Mağara ve kaplara defnetme gibi ikinci defin geleneğinin diğer türleri de bu döneme aittir.

Hristiyanlık ve İslam. 4.yy'ın ilk yarısında Abhazya'da Hristiyanlık yayılmaya başlamıştır. Abhazya'ya ve Kafkasya'nın diğer bölgelerine Hristiyanlığın yayılmasının dayanak noktalarından biri, o dönemlerde Pitiunt olarak bilinen Pitsunda'dır. 4.yüzyılda Bizans İmparatoru 1.Justinian döneminde Abhazya'da Hristiyanlık resmi din olarak kabul edilmiştir. Hristiyanlık Abhaz kültürünün gelişmesine olumlu etki yapmış ve burada Grek yazısının yayılması ve Abhaz alt etnik-feodal gruplarının birleşmesi için bir temel hazırlamıştır.

8.yy sonlarında Abhazya'nın Bizans'tan ayrılıp bağımsız olmasından sonra, o topraklarda Hristiyanlığın yayılma hızı azalmamış, aksine Abhaz

ABHAZYA TARİHİ

hükümdarları ülke sınırları içerisinde kendi hâkimiyetlerini ve sınır ötesinde nüfuzlarını güçlendirmek için Hristiyanlık ideolojisinden yararlanmışlardır.

Hristiyanlık Abhaz topraklarında feodal ilişkilerin güçlenmesine yardımcı olmuş, ancak halk kitleleri arasında kök salamamıştır. Kilise otoritesi, Abhazya'nın farklı bölgelerinde feodal iktidarın otoritesine bağlı olup, bu iktidar güç kaybedince kilisenin etkisi de azalıyordu. Ayrıca 15-16.yy'da Abhazya ve Kafkasya'da oluşan siyasi durum, Hristiyanlık ideolojinin halk üzerindeki pozisyonunun zayıflamasına neden olmuştur.

Örneğin, Grek Patriği Mihail, 15.yy'ın ikinci yarısında "Abhazya'nın Hristiyanlıktan tamamen koptuğunu" ifade etmiştir. Aynı tarihlerde Türklerin Abhazya'yı müteaddit işgal teşebbüsleri de başlamıştı. Bu teşebbüsler, ilk resmi Osmanlı İmparatorluğu temsilcisinin Sohum'a yerleştiği 1578 yılında, Abhazya'nın sahil kesiminde geçici olarak tutunmalarıyla sonuçlanmıştır.

Abhazya bu tarihten itibaren Osmanlı'nın himayesi altına girmiş ve Abhaz hükümdarları onun tebası haline gelmiştir. İslam o dönemlerde henüz yaygınlaşmamış olmasına rağmen, yine de Abhazya'da kilisenin gücünü ciddi olarak yitirmesine neden olmuştur. Panayu sıradağlarındaki (1200 rakımlı) Çegem adlı mahalde (Cgerda köyü) bulunan Hristiyan mabedinde 20.yy'ın ilk yarısında arkeolog İ.Adzınba'nın yaptığı araştırma, Abhazya'da, özellikle de Abjua'da Hristiyan kilisesinin çöküşünde İslamın rolüyle ilgili enteresan bilgiler vermiştir. Araştırmacı, bu mabedin Osmanlı'nın Abhazya'ya gelmesinden önce çok popüler ve çok ziyaret edilen bir mabed olduğunu, daha sonra tamamen terk edildiğini yazar.

Osmanlı'nın yaklaşık 300 yıl süren nüfuzu, daha ziyade üst tabakadan olmak üzere Abhazların bir kısmı arasında, Müslümanlığı belli bir ölçüde yaygınlaştırmayı başarmıştır. Bununla birlikte, Abhaz halkının geniş kitlesi mabedlere olan saygısını-ilgisini yitirmemiş ve Hristiyanlığa atfedilen bazı gelenekleri uygulamışlar. Güldenstaedt, yaşadığı dönemde (yani 1770'li yıllarında) Abhazların hemen hepsinin (Hristiyanlık dini gereği) pazar günleri ayin yaptıklarını naklediyordu. Abhazlar arasında Hristiyanlık inancıyla ilgili geleneklerin muhafaza edildiğine 19.yy'ın ilk yarısında yaşayan birçok yazar da tanıklık etmektedir.

Abhazya'nın 1810 yılında Rusya'ya ilhakından sonra Çarlık yönetimi burada Hristiyanlığın yeniden canlanması için önlemler aldı. Rus Ortodoks kilisesi temsilcileri birçok yöntemle, örneğin bazı ayrıcalıklar tanıma yoluyla Abhazya nüfusunu Hristiyanlaştırmak için çaba gösterdi. Bu kapsamda

ABHAZYA TARİHİ

“Kafkasya’da Ortodoks Hristiyanlığı Yeniden Canlandırma Derneği”nin çalışmaları dikkat çekicidir. Derneğin çalışmaları, Hristiyanlığın burada yeniden canlandırılmasıyla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda Abhaz halkının kültürü üzerinde de dönüştürücü rol oynamıştır.

19.yy aynı zamanda Abhazların (kardeş Adige halkıyla birlikte) dalgalar halinde Osmanlı’ya göç etmek zorunda olduğu (sürgün edildiği) bir yüzyıl olmuştur. Yüzyıl boyunca, nüfusun büyük çoğunluğu Abhazya’dan uzaklara sürüklenmiş, Osmanlı coğrafyasına dağılmıştır. Ancak bu göçte (sürgünde) din tayin edici bir rol oynamamış, hem karar vericiler (Rus ve Osmanlı yönetimleri) hem de gidenler (gönderilenler) ve kalanlar bakımından hangi dine mensup olduğu öncelik teşkil etmemiştir.

§3. Abhaz Folkloru

Folklorun halkın manevi hayatındaki rolü. Abhaz halkı gerek müzik-dans, gerekse şiir-anlatı olsun, zengin bir folklor mirasının yaratıcısı ve taşıyıcısıdır. Geçmişte yazılı edebiyat olmadığı için, Abhaz halkının ataları, kendi duygu ve düşüncelerini sözlü şiir ve anlatı eserlerinde ifade etmişlerdir.

Abhaz halkının bütün tarihi boyunca konu ve ifade tarzı bakımından çeşitli folklor eserleri oluşturulmaya devam etmiştir. Abhaz folkloru geniştir, derin ilgi uyandırmaktadır. Abhaz tarihi ile etnografyasının karmaşık ve muğlak meselelerine ışık tutabilir.

Halkın asırlar boyunca oluşturduğu estetik ve etik görüşleri folklorla yansımıştır. Folklor, yazının ortaya çıkmasından önce edebiyatın rolünü oynuyordu. Yazının ve yazılı edebi eserlerin ortaya çıkmasından sonra da sözlü edebiyat yaşamaya ve gelişmeye devam etmiştir. Kadim çalışma ve tören şarkıları, masallar ve masal dışı nesir (mitler, hikayeler, destanlar, efsaneler), lirik destanlar, günlük yaşamı konu alan lirik şiirler, tarihi ve kahramanlık destanları, kısa janrlar (bilmece, bulmaca ve atasözleri), çocuk folkloru vb. pekçok geleneksel folklor türleri burada geniş şekilde yer alır. Bu eserlerin hepsi farklı dönemlerde ortaya çıkmış olup, kendilerini doğuran zamanın izlerini taşırlar.

Çalışma ve tören şarkıları. Abhaz folklor eserlerinin büyük çoğunluğu eski çağlardan süzülüp gelmiş (arkaik) eserlerdir. Örneğin, çalışma konulu şarkıların kökeni insanlık tarihinin en erken aşamalarına kadar inmektedir (“Değirmen Taşının Şarkısı”, “Yamçı Çırpanların Şarkısı” ve “Çapacılar Şarkısı” vb).

ABHAZYA TARİHİ

Tören manzumeleri arasında, av tanrısı Ajveypş'a, daha geniş anlamda da avcılığa adananlar öne çıkmaktadır. Bu durum, Abhazların ataları arasında bu kültürün ne kadar yaygın ve önemli olduğuna işaret etmektedir.

Kahramanlık destanları. Abhaz folklorunun her türü/teması önemli ve anlamlıdır, ama yine de başta kahramanlar kültürü ile destanları olmak üzere, genel olarak kahramanlık ön plana çıkmaktadır. Kahramanlık konusu, folklorun epik olmayan türlerine bile sızmaktadır. Abhazlarda epik türün en önemli anıtı (yapıtı), Nartlar'la ve Tanrıya karşı gelen kahraman, Abrskil ile ilgili arkaik söylencelerdir. Nart destanları Kafkasya'nın birçok halkları, bilhassa Abhaz-Adige grubu (Abhaz/Abaza, Adige/Kabartay ve Ubıhlar), Osetler, Karaçaylar ve Balkarlar arasında iyi bilinmekte, ayrıca kendine has şekliyle Vaynahların (Çeçen ve İnguşlar) sözlü edebiyatında da yer almakta olup, onun izlerine bazı dağlı Gürcü etnik gruplarında (Svanlar ve Raçinlerde) da raslanmaktadır. Söz konusu eser, tema ve konu bakımından son derece zengin olup, ilkel toplum çağından başlayarak erken sınıfsal oluşumlar dönemindeki halkın ideallerini yansıtmaktadır.

Nart destanlarının Abhaz versiyonu, Nart uzmanlarının hemen tamamı tarafından en arkaik varyantlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu destan da ne kocası, ne de anne-babası olan, daima genç, yaşlanmayan, bilge ve mütehakim Sataney-Guaşa'nın dünyaya getirdiği ve yönettiği, bir anneden doğan yüz kardeş ve onların tek ablaları güzel Gunda'dan oluşan bir epik toplumdaki bahsedilmektedir. Sataney Guaşa, olağanüstü bir şekilde dünyaya gelen ve destanın esas kahramanı olan en küçük oğlu Sasrıkv'a (Sasruka) karşı özel bir sevgi beslemektedir. Onun sonsuz kahramanlıklarından bahsedilen hikâyeler zinciri, destanın ana temasını teşkil etmektedir. Abhazlara ait Nart destanının tasvir sisteminde, ilkel toplumun gelişim aşamalarının nispeten geç dönemlerini yansıtan epik kahramanlar, Tsitsv, Narcheu, Hvacarpis, Ketuan, Zihla vb. geniş bir yer tutar. Kafkas halklarının Nart destanları, halkın dilinde canlı olarak günümüze kadar gelebilen en ilginç arkaik hatıralardan biridir. Dolayısıyla, onun araştırılmasına büyük önem verilmektedir. Birçok soru cevaplanmıştır, ancak henüz cevaplanmamış sorular da az değildir. Özellikle, destanın "başlangıç" çekirdeği bugüne kadar tartışmalı bir mesele olarak kalmaktadır. Destanın "başlangıç" çekirdeği nerede, ne zaman ve hangi etnik dünya tarafından yaratılmıştır?.. Bilimsel tartışmanın sonucu ne olursa olsun, tartışılmayacak olan husus şudur: hemen tüm Kafkas halkları için bu destan, kendi özünün bir parçası olup, bu destan onu taşıyan halkları birbirine yaklaştıran, bütünleştiren değerli bir hazinedir.

ABHAZYA TARİHİ

Dağlara hapsedilen veya mağaraya kapatılan kahraman tiplerinden biri olan Abrskil hakkındaki destana gelirsek, onun kökü hiç şüphesiz ki eski mitolojik motiflere dayanır, ancak Abhazya şartlarında, anlaşılan, epik bir destan olarak Nart destanlarından bir hayli sonra, artık kadim Abhaz kabilelerinin birleştikleri ve bir Abhaz milliyeti oluştukları dönemde üretilmiştir, zira destanda Abrskil'in temel kaygısı Abhazya'yı yabancı işgalcilerden korumaktır. O kanatlı atı "Araşa"ya binerek, bu kutsal topraklara düşman ayağı basmasın diye sürekli olarak ülke sınırlarını dolaşır. "Baş tanrı"ya itaat etmemeye ve karşı gelmeye başlayınca, baş tanrı onu hileyle ele geçirir ve Çlou mağarasına hapseder. Ancak kahraman teslim olmaz, cesaretini yitirmez, yalnızca zindandan kurtulmayı ve öz yurdunun düşmanlarıyla hesaplaşmayı hayal eder.

Abhaz tanrı-kralı Apshe hakkındaki ilk söylencelerin ortaya çıkışını ise, kadim Abhaz kabilelerinin nihai olarak birleştikleri ve erken feodal Abhaz Krallığı'nın oluştuğu dönemle ilişkilendirmek gerekir. Kendine has bir masal-efsane biçiminde olan bu söylence, Abhazya'da bir üst yönetimin doğduğu ve güçlendiği o uzak çağda cereyan eden toplumsal ve politik mücadeleden bahseder.

Daha sonraları, yağma ve soygunların, özellikle de başta Kuzey Kafkasya ve Kuzey Karadeniz dağlıları olmak üzere çeşitli komşu kabilelerin Abhazya'ya ani akınlarının sıklaştığı geç ortaçağ döneminde, halkını koruyan ve insanları yabancı diyarlara kaçırılmaktan kurtaran kahramanlar hakkındaki şarkı ve efsaneler çok popüler olmuştur.

Abjua ve Bzip Abhazyası'nda halkın şarkılarla ve efsanelerle yücelttiği bu tür ortak halk kahramanları listesinin ön sıralarına Pşkyaç-İpa Mança'yı, İnapha Kyagua'yı, Şarithua-İpa Msoust'u, Acıraa'ları (Acır kardeşler) vb. dâhil etmek gerekir. Destan kahramanları arasında, savaşmaları için eşlerine ve kardeşlerine cesaret vermekle sınırlı kalmayıp, sırası geldiğinde eline silah alıp düşmanla kanlı çatışmalara katılan, zafere katkıda bulunan kadınlara da (Baalou-pha Madina, İatır vb.) rastlandığını özellikle belirtmek gerekir.

Bu döngünün (yani, geç dönem tarihsel-kahramanlık folklorünün) birçok şarkı ve efsanesi yerel kahramanlara adanmıştır. Bunlar yalnızca belirli, dar çevrelerde, sıklıkla bir bölgede ve hatta köyde tanınan kahramanlardır (mesela Abag-İpa Para, Adleyba Kun, Gogua Kimiş vb.).

Ayba Hvit, Kyahba Hacarat, Bgajba Saluman gibi kahramanlara adanan şarkı ve destanların, daha geç dönemlere ait olduğunu kabul etmek gerekir.

ABHAZYA TARİHİ

Lirik hicivler. Abhaz folklorunda epik destanlarla kıyaslandığında, bariz bir şekilde geri planda olmasına rağmen, lirik hiciv sanatı da belli bir ölçüde gelişmiştir. Halk arasında özellikle iki bölgenin veya iki köyün ünlü hiciv ozanlarının atışması popüler idi (günümüzde de örneklerine raslanır). Hiciv veya mizahın ana konusu gelin, damat, kaynana, kayınbaba vs.dir. Bazen de komşu köyün kızları veya gençleriyle alay edilir, kendi köyünden olanlar ise övülürdü...

Masallar. Abhaz folklorunda masalın tüm çeşitleri mevcuttur; hayvanlar eposu, peri masalları, günlük hayat anlatıları... Masal repertuarında ilkel toplum çağından başlayarak, bariz bir şekilde zıt çıkarları olan sınıflı topluma kadar olan toplumsal gelişimin bütün evrelerinin yansıtıldığını belirtmek gerekir.

Daha erken dönemlerde halkın mitolojik dünya görüşü, eski insanın çevresi ile ilgili tasavvurları (ejderhayla, devle, cinle düello, öbür dünya ile ilgili tasavvurlar vb...) parlak bir şekilde yansıtılmıştır. Tabii, zamanla mitolojik elemanlar başlangıçtaki önemini yitirir ve sadece edebi fonksiyonlar edinir, kahramanı idealize eden araçlara dönüşür.

Peri masalları ve günlük hayat konulu masalların tema, tasvir ve motifleri çok çeşitlidir. Başkahramanlar artık sosyal bakımdan ezilenlerdir (genellikle bir köylü kız veya oğlan). Masal dünyası ne kadar çeşitli olursa olsun, değişmeyen tek şey, iyi ile kötünün, aydınlık ile karanlığın mücadelesidir. Masallardaki eğilim de her zaman iyinin galip gelmesi yönündedir. Masal kahramanları iç (aile içi, kabile içi) ve dış düşmanlarla savaşır halde sunulmuştur. Bu mücadelelerde sahip oldukları kahramanlık vasıflarını ve keza akıl, cesaret, dayanıklılık ve çeviklik özelliklerini parlak bir şekilde sergilerler.

Abhaz folklorunun çok önemli bir tarihi kaynak olmakla sınırlı kalmadığını da belirtmek gerekir. Folklor eserleri, aynı zamanda Abhaz edebiyatı ile profesyonel sanatın ortaya çıkması, oluşumu ve gelişiminde de büyük bir rol oynamıştır.

§4. Müzik folkloru

Kadim büyü şarkıları ve dansları. Abhazların müzik folkloru, kendi stili ve parlak milli karakterinin kaynağı olan özgünlüğünü ve özelliklerini korumuş ve asırlar ötesinden günümüze ulaştırmıştır. Abhaz halk şarkılarının şakiyan ve su gibi akan melodisi, tumturaklı bir belagata dönüşmektedir. Genellikle bir cümleden ibaret veciz sözlerin eşlik ettiği vurgular ve nidalar sırayla yer değiştirir. Şarkının ayrıntılı içeriği, masalcı-anlatıcının sözlerinde ortaya çıkar. Abhazların müzik folkloru, “awow”, “azar”, “dziwow”, “at-sunukh”, “atlatçopa” gibi putperestlik döneminden kalma kadim şarkıları/ağıtları ihtiva eder. Şarkıların tarz özellikleri ve isimleri, Abhazların müzik folklorunda Hristiyanlık öncesi döneme ait gelişmiş şarkı formlarının mevcut olduğunu göstermektedir. Daha geç dönemlere ait şarkılara gelirsek, onlar, karmaşık bütünselliğe ve mükemmelliğe ulaşmış olmalarıyla dikkat çekerler. Osip Mandelschtam, Abhaz şarkılarının emsalsiz güzelliğini şöyle anlatıyor: “Abhaz şarkıları şaşırtıcı bir biçimde at üstünde yürüyüşü canlandırıyor. İşte zirveler at toynaklarının altında çiğneniyor; titreşimli, sözsüz ve sadece uzun bir a-a-a’dan oluşan koro melodisi dağın altından girip, zirveye ulaşıyor, adeta bitmez bir yol gibi kıvrılıp doğruluyor ve kalabalık at toynaklarının çıkardığı bu dümdüz seslerin içinden afacan bir melodi veya kederli bir savaş melodisi çıkıyor...Yaşasın kurnaz putperest tazeliği ve yaşasın hışırtılı avcı dili!”

Halkın kahramanlık konularına olan hevesi, onun tarihsel kaderiyle, Abhazların çetin hayatıyla, halkın milli karakterini ve parlak, özgün müzik sanatını belirleyen yüksek moral düzeyiyle açıklanabilir.

Abhazya coğrafi konumu ve elverişli iklimiyle eskiden beri çok sayıdaki istilacıyı (Grekleri, Romalıları, Bizanslıları, Arapları, Türkleri ve başkalarını) cezbetmiştir. Yabancı işgalcilerle yapılan bitmez-tükenmez savaşlar Abhazlardaki vatanseverlik duygularını beslemiş ve halkın bilincinde “afırhatsa” denilen, en iyi vasıflarla donatılmış, yiğitler yiğidi bir halk kahramanı tipinin doğuşuna zemin hazırlamıştır.

Abhazların en karakteristik yönlerinden biri “alamıs”tır (ahlak/vicdan). “Genç bir sülüne halkımızın gücünü versek ve onunla güreşecek olsak, kim yener? Belki sülün galip gelir. Ancak eğer bir Abhazın kalbinde alamıs mevcut ise, onu iki yüz manda bile yerinden oynatamaz” (M.Lakırba). “Abhazlarda ahlak her şeyin üstündedir, anne babaya ve yaşlılara çok saygı gösterirler” (K.Gan). Vazife duygusu ve geleneklere sadakat buradan

ABHAZYA TARİHİ

kaynaklanır. Örneğin, adet gereği, Abhaz kadını insanların yanında duygularını dışa vuramaz, oğlunun ve eşinin ardından gözyaşı dökemez. Abhazların müzik folklorunda ninni ve ağıtlar dışında kadın şarkılarının yer almamasının çok ilginç bir olgu olduğunu belirtmek lazımdır. Bütün bu saydıklarımız, Abhazların müzik folklorunda kahramanlık türkülerinin baskın olması ve bu şarkıların karakteristik özelliği olan melodilerdeki sertlik sonucunu doğurmuştur.

Abhazların müzik folklorundaki en eski kahramanlık temalı örnekler arasında, kahramanlık destanlarını sayabiliriz. Bunlardaki ana fikir, halkın hürriyet ve bağımsızlık mücadelesidir.

Nart destanları, kahramanlık destanlarının arkaik bir örneğidir. Asırlar boyu oluşturulan destanlar, Abhaz halkının tarihinin bir nevi hikâyesi şeklindedir.

Hayatını halkına adayan cesur Nart Sasıkva, bir destan kahramanıdır. Destanda, onun doksan dokuz kardeşinin kahramanlık dolu savaşları da anlatılır. Nartların evleri ortaktır. Aile reisi, anneleri Sataney'dir. Sataney daima genç ve güzel olup, çıplak teni ile beyaz kollarından muhteşem bir ışık çıkmaktadır. Bu ışıktan etkilenen çobanlar sürülerini kaybeder, kayıkçılar ise su altındaki taşlara çarparlar. Destanda Sataney dokumacılığın koruyucusu sıfatıyla ortaya çıkar. Çobanları güzelliğiyle baştan çıkaran Sataney hakkındaki şarkılar, koyun kırkarken ve kumaş dokurken iş türküsü olarak icra edilirdi. Nart destanları genelde nesir şeklinde olup, onun bazı epizodları ise manzume türündedir. Hikâyenin bazı bölümleri aphartsı eşliğinde icra edilir. Bu bölümlerin melodileri halk arasında Nart melodisi olarak bilinmektedir.

Halk müziğinde, insanlara mutluluk taşıyan kahraman destanlarının en güzel parçası Abrskil'le ilgili şarkıdır. Abhazların Prometheus'u olan Abrskil, mantığın ve adaletin sembolüdür. Abrskil vatan ve halk sevdalıdır. O, hakikat ve adalet için mücadele ederken, kutsal amacına ulaşmak için karşısına çıkan engellerin hepsini aşar. Abrskil tanrıdan ateş kıvılcımını çalar, ardından güçlü ve özgür olmak için ateşe sahip olsunlar diye onu insanlara verir.

Abhazların müzik folklorunda kahramanlık temasının oluşumunun bir sonraki aşaması, tarihi olayların kahramanlarıyla ilgilidir. Pşkyaç-ipa Mança, Danakas Aşuba, İnapha Kyagua, Mastife Çolokua, Kuc Kapıta, Hacarat Kyahba gibi halk kahramanları üstüne yakılmış şarkılar buna örnekler...

ABHAZYA TARİHİ

Muhaceret (göç/zorunlu göç/sürgün) şarkıları ve ağıtları da Abhaz müziğinde önemli bir yer tutar. 19.yy'daki savaşların ve baskıların en ağır sonuçlarından biri, Abhazların Osmanlı'ya zorunlu göçü/sürgünüdür. Tarihin trajik sayfaları, Abhazların halk sanatında derin bir iz bırakmış, muhacerete ilişkin şarkı/ağıt ve efsaneler zincirinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Halkın derin acısı ve özlemleri, acıklı anlatılar ve seslenişlerle ifadesini bulmuştur.

“Ahura” (yaralanma) teması üzerine pekçok şarkı/ağıt vardır. Bunlar genellikle yiğitler yiğidi “afırhatsa”nın hayatını anlatır. “Ahuraaşöa” (yaralının şarkısı) ağır yaralananlar tarafından savaş meydanında söylenir. Kutsal vatan görevini hakkıyla yerine getiren “afırhatsa”lar çoğu zaman dudaklarında bu şarkıyla/ağıtla hayattan ayrılırlardı. Yaralanma teması sadece savaşta fiziki yaralanmalara dair değildir, vatanından uzak kalanların kalben ve ruhen yaralanmalarını da şarkıların/ağıtların konusu olmuştur.

Abhaz müzik folklorunun en eski katmanı, ortaya çıkış tarihi ilkel -komünal toplum çağına kadar giden avcılıkla ilgili şarkılardır. Abhazların tanrı panteonunda orman ve av tanrıları Ajvejpşaa ve Ayerg çok önemli bir yere sahiptirler. Ava çıkmadan önce avın başarılı geçmesi ricasıyla, Ajveypşaa ile oğlu İuanu'ya ithaf edilen şarkılar söylerlerdi. Av iyi geçerse, avcılar Ajveypşaa'a şükran şarkısını söyleyerek dönerlerdi. “Ajveypşaa şarkısı” öldürülen av hayvanının üzerine çıkılarak, diğer avcılara bunu duyurmak ve onların hayvanı taşıma işine yardım etmelerini istemek amacıyla icra edilirdi. “Ayerg şarkısı” ise genellikle gök gürlediğinde, salgın hastalık halinde, eski ateşler söndürülüp yerine yeni kutsal ateş yakıldığı zamanlar icra edilirdi.

Şu veya bu yabani hayvanı hatırlatan totem danslarının doğuşu da avın başarılı olması meselesiyle ilgilidir. Aynı ismi taşıyan şarkı eşliğinde icra edilen “Ayı dansı” da Abhazların çok eski bir seyirliğidir.

Müzik folklorunda çobanlıkla ilgili temalar da yaygın bir biçimde yer alır. Efsaneye göre, “Açarpın” isimli Abhaz kavalını, bu kavak eşliğinde “Sürü yemleme şarkısı” icra edildiğinde hayvanların daha iyi yediğini ve daha bol süt verdiğini iddia eden çobanlar icat etmiştir. Bu efsanenin ortaya çıkışı, müziğin koruyucu gücüne dair inançla ilgilidir, zira Açarpın melodisi, hastalanan avcının üzerindeki kötü ruhları kovmak amacıyla da kullanılıyordu.

Kuraklık zamanlarında genç kızlar ve delikanlılar nehre yürürlerdi. Yürüyüş sırasında bir atın üzerine Dziwow'un kuklası yerleştirilirdi. Dziwow bir su tanrıçası olup, ekin için gerekli yağmuru yağdırma işi ondan sorulurdu.

ABHAZYA TARİHİ

Yağmur çağırma şarkısı “dziwowa”yı söyleyerek nehre yürürler ve karşılığında yağmur yağdırsın diye, Dziwow’a (kuklasını) hayat veren nehre ulaştırırlar ve akıntıya bırakırlardı.

Müziğin çok eski zamanlardan beri ruhu ve bedeni iyileştirdiğine inanıldığı bilinir. İncil’de Davut’un arp çalarak Saul’un ağrılarını hafifletmeye çalıştığından bahsedilir. Hastalık tedavisinde müziğin uygulandığına ilişkin ilk bilgilerden birine bir vakayinamede rastlanır. Söz konusu vakayinamede antik Yunan’da tabip Asklepios’un Epidauros tapınağında akıl hastalarını müzikle tedavi ettiği anlatılır, Pisagor da hastaların müziğin tedavi edici özelliklerine başvurmalarını tavsiye etmiştir. Müziğin sözünü ettiğimiz tedavi edici özellikleri Abhazların ataları tarafından kadim zamanlardan beri bilinmekte olup, hastalıklarla ilgili eski şarkılar o dönemlerde ortaya çıkmıştır. Halk efsanelerine göre, her hastalığın özel bir tanrısı var ve hastalıklar bu tanrının gazabının neticesidir. Hastalık nedeninin ortaya çıkartılması için, geceyi hasta yatağının başında geçirmek üzere “açapşara” denilen bir ayini uygulayacak olan bir sorgucu kadın davet edilirdi.

Çiçek hastalığında, çiçek tanrıçası Ahi Zoshan’a ithaf edilen bir şarkı söylenirdi. Şarkıda Ahi Zoshan, bazen da eşi Ak Haniya’ya övgüler düzülürdü.

Eskiden dansın da iyileştirici özelliği vardı. Örneğin, aynı ismi taşıyan bir şarkı eşliğinde icra edilen “Atlarçopa” isimli Abhaz dansının kökeni de tedavi ile alakalıdır. “Atlarçopa”, halk arasında “arşıra” olarak bilinen “St. Vitus” hastalığının tedavisinde icra edilirdi. Bu hastalık genç kızlar arasında görülürdü. Hastalanan genç kız da dansa katılırdı. Genç kız kendine bir delikanlı seçerek, dans eder. Katılımcılar yüksek bir tempoyla oynarlar ve hasta kız da bu tempoya ayak uyduramaz ve bayılırdı. İnançlara göre, hasta kız bu halde birkaç saat yattıktan sonra hastalık onu terk ederdi. Ortaçağda Avrupa’da, bilhassa İtalya ve Almanya’da “St. Vitus” hastalığı müzikle tedavi edilirdi.

Ninniler, Abhaz müzik folklorunda çocuklar arasında görülen bulaşıcı hastalıklar ve zor doğumlarda icra edilen bir tür olarak günümüze gelmiştir. “Yaralanma” şarkılarının birçok varyantı da tedaviyle ilgilidir.

Düğün geleneği, birkaç gün devam eden özgün bir tiyatro gösterisidir. Abhazların geleneksel düğünleri, şarkı, dans, at yarışları ve atıcılık müsabakaları eşliğinde icra edilen bir dizi sahneden oluşur. Gelin baba ocağından çıkarken ve damat evine ayak bastığı zaman söylenen “Oure-

ABHAZYA TARİHİ

dada” (Gudauta Abhazya’sında “Radede” olarak bilinmektedir) isimli düğün şarkısının sembolik bir anlamı vardır. Gelin ile damadın kutsal kılıçlar altından geçme geleneği gibi, bu şarkı da gençlere mutluluk dileme ve aynı zamanda onları kem gözlerden koruma amacıyla icra edilirdi.

Abhaz ağıtları “Awow” ve “Azar” da arkaikliğiyle ve seslerinin sertliğiyle bilinir. “Awow”, bir sülalenin veya ailenin çok saygın son temsilcisi öldüğünde, cenaze merasiminde icra edilir, “Azar” ise ölümden bir yıl sonra, geniş katılımlı ölü anma şöleni sırasında icra edilirdi. Atlar önce “Azar” eşliğinde mezarın etrafında üç defa dolaştırılır ve ardından yarışlar başlardı. Bu yarışlara ölen kimsenin atı da katılırdı. Atların genelde “Azar”a çok hassas tepki vermeleri de çok enteresandır. Atlar bu ağıt sırasında adeta inlemeye başlarlar. Abhazlar boşuna, “atda insan kanı var” demezler.

Kökeni güneş tanrısına kadar inen ve Abhazların milli koreografisinin temelini oluşturan “Şaratın”, “Aybarkra” ve “Awraşa” gibi koroyla icra edilen şarkılar, halkın eski dönemlerdeki yaşamının renkli sahnelerini canlandırır. Abhaz halk koreografisinde savaşçıların gruplar halinde ve ayak parmakları üzerinde icra ettikleri danslar çok yaygındır. “Belden kemerle sıkılmış bol Çerkeska giymiş, topuksuz yumuşak çizmeli, yukarıya doğru genişleyen yüksek papaklı birkaç Abhaz genci, elde kılıç müthiş güzellikte çılgın Abhaz dansları oynadılar. Şarkıcılar bir koro oluşturuyorlar. Köy kavalı, davul ve el çarpma, dansı hareketlendiriyor”, diye yazmıştır Roman Rolland.

Abhaz Halk Çalgıları. “Açarpın”, “Apharsta”, “Ayumaa”, “Ahımaa” ve “Aphiarça” gibi üflemeli, yaylı ve çekmeli enstrümanlardan oluşan Abhaz halk çalgı takımı özgünlükleriyle dikkat çeker. Bunların arasında Aphartsa en çok sevilen halk çalgısı olup, iğ biçimli gövdesi olan iki telli bir enstrümandır. Ucu, boynu ve gövdesi aynı ağaçtan yapılır. Gövdesi delikli olup, dibi dışbükey, döşü akçamdan yapılır, düz olur. Döş üzerinde rezonatör (titreşim) delikleri açılır. Gövdenin arka kısmındaki boyna geçiş bölgesinde bir delik bulunur ve yay kutuya konur gibi buraya yerleştirilir. Telleri kirışten olup, lata tahtası şeklindeki tel tutturucusuna alttan bağlanır. Tellerin köprüsü yüksek ve kavislidir. Yaylar düz ve at kılındandır. Çalmadan önce gövdenin arkasına tesbit edilmiş olan reçineyle yağlanır. Aphartsa gövdesinin ucu dizlerin arasına alınmak suretiyle oturarak çalınır. Aphartsa ile genel olarak tarihi ve kahramanlık şarkıları icra edilir. Geçmişte her savaşçı birliğin kendi Aphartsa çalgıcısı olurdu. Savaşa giderken ordunun önünde yürürlerdi. “Aphartsa” ismi halkın savaş yaşamıyla alakalıdır ve kökü “ilerlemek için teşvik eden şey” anlamına gelen “apaiartsaga” keli-

ABHAZYA TARİHİ

mesine dayanır. Abhazlar Aphartsa eşliğinde icra ettikleri şarkıları tedavi amaçlı da kullanırlar.

Açarpın, bitki saplarından yapılan açık bir flüt türüdür. Alt tarafında üç ve nadir olarak da altı deliklidir. Açarpın, tamamen bir çoban enstrümanıdır. Ayumaa, at kılından yapılan ve çerçeveye gerilen 14 telli köşeli bir arptır. Ahımaa'nın üzerinde 14 adet metal yayın gerildiği trapez şeklinde bir çerçeve mevcuttur.

6. BÖLÜM

ÇİFT BAŞLI KARTAL VE GELENEKLER ÜLKESİ ABHAZYA

§1. Abhazya hükümranı Keleşbey Çaçba

İktidara geliş. 1780'lerin başında Abhazya'da iktidara hükümrان prens Keleşbey Çaçba-Şervaşidze geldi. Otuz yıl boyunca Osmanlı ile Rusya'nın çıkarları arasında ustaca manevra yaparak bağımsız bir politika yürüttü. Bilgisi, zekası ve kararlılığıyla ünlenen Prens, Kafkasya dışında da geniş ölçüde tanınıyordu. Uzun boyu, alev rengi saçları ve keskin yüz hatlarıyla hemen göze çarpıyordu ve çağdaşı asker, diplomat ve seyyahların dikkatini üzerine çekmişti.

Keleşbey, küçük asiller ve her biri tüfek, tabanca ve kılıç taşıyan “özgür” köylülere (anhayu) dayanarak feodal eşrafı kısa sürede kendine tabi kıldı. Keleşbey'in özel muhafız birliği 500 seçkin savaşçıdan oluşuyordu, savaş tehlikesi halinde ise, birkaç saat içinde, iyi silahlı 25 bin kişilik bir orduyu hazır edebiliyordu. Topçusu, süvarisi ve güçlü bir filosu vardı. Batum'dan Anapa'ya kadar olan Karadeniz sahil şeridi boyunca 600 kadar galyot'u (gulet tipi küçük savaş gemisi) devriye gezerdi, Poti ve Batum kalelerinin kumandanları da onun baba tarafından yeğenleri idi.

İcraatının ilk yıllarında Keleşbey, Abhazya'yı himayesi altında bulunduran Osmanlı'nın askeri-politik desteğinden yararlandı. Keleşbey, iyi ilişkilerin nişanesi olarak, Sohum'da 70 toplu bir gemi inşa edip Osmanlı Sultanı'na hediye etmişti.

Bağımsızlık düşü. Tüm bunlara rağmen Keleşbey, 18.yy ortalarında, kardeşleri Şirvan ve Zurab'la birlikte Osmanlı'ya sürgün edilen babası hükümrان Mança (Manuçer) gibi, Abhaz devletinin tam bağımsızlığının kutsal hayalini kuruyordu.

ABHAZYA TARİHİ

Keleşbey, Osmanlı makamlarının ailesini nasıl cezalandırdığını unutmamıştı. Sadece amcası Zurab Abhazya'ya dönebilmiş ve hükümrân olmuştu. Çaçba prensleri sürgünde iken Sohum-Kale'de üslenmiş olan Eşera prensleri Dzapş-İpa'lar Abhazya'da güçlenmişlerdi. Dzapş-İpa prensleriyle mücadele gücüne sahip olmayan Zurab, bunlarla dostluk ilişkilerini muhafaza etmeye çalıştı ve hatta kendi yeğeni Keleşbey'i bir Dzapş-İpa prensesiyle evlendirdi. Bu nüfuzlu kabilenin desteğini arkasına alan Zurab 1771 yılında Osmanlı'lara karşı bir halk ayaklanması başlattı ve Sohum-Kale'yi ele geçirdi. Lakin bu uzun sürmedi, Çaçba'lardan birinin ihaneti sonucunda Osmanlı'lar Sohum-Kale'yi geri aldılar ve Zurab'ı bertaraf edip Keleşbey'i Abhazya hükümrânı olarak tanıdılar.

Keleşbey, Rusya'nın 1801 yılında Kartvel-Kahet Krallığı'nın yıkıldığı Doğu Gürcistan'daki hareketlerini dikkatle takip ediyordu. Hükümrân, Rusya'nın Transkafkasya'daki mevcudiyetinin geçici bir durum olmasını umut ediyordu. Bu bağlamda, yardımından yararlanıp Osmanlı himayesinden kurtulmak niyetiyle, Rusya ile yakınlaşma yolunda ilk resmi adımı 1803 yılında attı. Bu umut, Osmanlı filosunun (3 savaş gemisi ve 8 adet kürekli tekne) 25 Temmuz 1806 tarihinde Abhazya kıyılarına yaptığı başarısız seferden sonra filizlenmişti. Keleşbey, bu olayda zamanında davranarak Sohum kalesi önünde binlerce kişilik Abhaz-Adige ordusu toplamıştı. Osmanlı filosu geri dönüp uzaklaşmak zorunda kalmıştı.

Keleşbey'in Megrelya ve İmeretya'ya askeri seferleri. Abhazya hükümrânı komşu Megrelya ve İmeretya sınırlarını defalarca geçti, askerleri Kutaisi'ye kadar ulaştı. İngur'un sol yakasında nehir ağzındaki Anakliya kalesini mülkiyetine aldı. 1802 yılında Keleşbey Megrelya hükümrânı Grigoriy Dadiani'ye karşı 3 topla birlikte 20 bin kişilik bir ordu çıkardı ve tahtın varisi oğlu Levan'ı rehine olarak aldı. Bir taraftan İmeretya kralı 2.Solomon'un, diğer taraftan da Abhaz hükümrânı Keleşbey'in baskısına dayanamayan Grigoriy Dadiani 1803 yılı Aralık ayında Batı Gürcistan'da ilk defa olarak Rusya'nın askeri yardımını istemek ve onun himayesine girmek zorunda kaldı.

Bu andan itibaren Megrelya Rus politikasının koçbaşı haline geldi, lakin zayıf karakterli Grigoriy Dadiani bu role uymuyordu, Rus yönetim ve askeri makamları onun genç, enerjik ve iktidar hırsına sahip karısı Nina'ya daha fazla ilgi göstermeye başladılar.

Nina Dadiani, General Rıkhof ve Anakliya kalesi. 24 Ekim 1804 tarihinde Grigoriy Dadiani aniden ölür. Katolik rahip Nikolay'a göre, Megrelya hükümrânı ağulu kızarmış tavuktan zehirlenmiş ve kendini fena hissettiğinde afyonlu tablet içirilmiştir. Rahip Nikolay, her şeyi Nina Dadiani'nin yaptığını söyler.

ABHAZYA TARİHİ

Bu olaydan sonra Rusya ve Abhazya ilişkileri hızla kötüye gider. Zehirlenen Megrelya hükümrânının oğlu Levan, Keleşbey'in rehinesi idi. Çarlık makamları Levan Dadiani'nin hemen iadesini talep ederler ve Keleşbey'in cüretkar reddine askeri hareketla karşılık verirler. 1805 Martında Rus generali Rıkhof Anakliya kalesini Keleşbey'in elinden alır... Uzun müzakereler sonucunda, 2 Nisan 1805 tarihinde, Keleşbey rehine Levan'ı iade eder. Levan Megrelya'ya şeklen hükümrân olduysa da annesi Nina Dadiani oğlu reşit olana kadar Megrelya'nın gerçek hakimi olmayı sürdürdü. Levan'ın iadesine karşılık Keleşbey, İngur nehri ağzındaki stratejik Anakliya kalesini tekrar elde etti.

Keleşbey Rusya'nın gözünden düşüyor. Bu dönemde Keleşbey, Napolyon Fransa'sıyla siyasi ilişki kurmaya çalışır ve hatta meşhur dışişleri bakanı Talleyran'la yazışır.

1806-1812 yıllarında patlayan Rus-Osmanlı savaşında Çarlık Keleşbey'i kendi çıkarı için kullanmaya çalışır, zaten, Rusya'nın yardımını istediğinden beri Ruslar Osmanlı'ya bağlılığından şüphe etmektedirler. Çarlığın üst düzey bürokratlarından biri 1806 Temmuz'unda şöyle yazar: "Keleşbey'in Rusya'ya ne kadar sadık olduğundan emin olmak lazım".

1807 yılında Rus makamları 60 yaşındaki Abhazya hükümrânından Poti kalesini Osmanlı'ların elinden almasını istediler ama o, herhangi bir askeri harekate girmekten kaçındı. Abhaz hükümrânının tescilli bir düşmanı haline gelen General Rıkhof, Rusya'nın Kafkasya orduları kumandanı Kont Gudoviç'i açıkça Keleşbey'e karşı kışkırtıyordu. 8 Haziran 1807 tarihli raporunda Rıkhof şöyle yazar: "Keleş-bek Rusya'ya zahiren dostluk gösteriyor". Kısa süre sonra ise, 14 Temmuz 1807 tarihinde, kont Gudoviç bizzat Keleşbey'i hiddetle suçlar: "Türklere karşı askeri olarak bize yardım etmediniz, hem sizin el altından Türklere yardım etmekte olduğunuzdan şüphe ediliyor"

Rıkhof ve Gudoviç'in bu önemli raporlarından sonra hemen hemen bir yıl süreyle Keleşbey'den hiçbir şekilde bahsedilmez.

Nina Dadiani'nin entrikaları ve Keleşbey'in bertaraf edilmesi.

Megrelya hükümrânı Nina Dadiani'nin kışkırttığı Çarlık makamları dikbaşlı Keleşbey'i bertaraf etmeye ve Osmanlı ile imzalanan ateşkesten faydalanarak Abhaz Prensiği'nin başına hükümrânın oğullarından biri olan Seferbey'i getirmeye karar verdiler. Seferbey veraset hakkından mahrumdu (Seferbey'in annesi Leiba sülalesinden bir köylü kızı idi), ama Dadiani'nin damadı idi.

ABHAZYA TARİHİ

Abhaz tahtının asıl talibi Keleşbey'in en büyük oğlu (ilk karısı Dzaps-ıpa'dan) Aslanbey idi. Özellikle onu karalamaya karar verdiler. Bu amaçla Seferbey, Nina Dadiani'nin desteği ve General Rıkhof'un şahsında Rus yönetiminin de katkısıyla Keleşbey'e karşı bir komplo kurdu. 2 Mayıs 1808 tarihinde bir silahlı saldırı sonucunda Keleşbey Sohum kalesinde öldürüldü.

Hemen bu cinayetin ertesinde, Kafkasya'daki Çarlık yönetimi temsilcilerinin Keleşbey'in icraatı ile ilgili tonu değişir. Bir yıl kadar önce Kont Gudoviç, hükümrani Osmanlı yanlısı olmakla suçlarken, 20 Mayıs 1808'de Rusya dışişleri bakanı kont N.P.Rumyantsev'i "Rusya'ya sadık Abhaz hükümrani Keleşbey'in ölümünden..." haberdar etmektedir. İşte bu andan itibaren daha çok yakın zamanlara kadar ortalıkta dolaşan Keleşbey Çaçba'nın Çarlık tahtına olan sözümona sadakati efsanesi doğmuş oldu.

İftiraya uğrayan Aslanbey. Keleşbey cinayetinin bütün suçu, resmi Çarlık belgelerinde "baba katili" olarak adlandırılan Aslanbey'in üzerine yıkılır. Kont Gudoviç'in bu hadise ile ilgili ilk bilgileri, bu işten menfaati olan kimselerden, Seferbey ve General Rıkhof'tan almış olması ilginçtir. Diğer taraftan, bizzat Aslanbey'in durumu açıklığa kavuşturma çabaları Rus kumandanlığınca dikkate alınmaz. General Rıkhof, Kont Gudoviç'e yolladığı raporda Aslanbey'den şöyle bahseder: "Keleşbey'e kurulan komplo'nun başkalarının işi olduğunu iddia ederek hiçbir şekilde suçu kabul etmiyor. Bu iddalara şimdiye kadar hiçbir şekilde cevap vermiş değilim..."

Generalin bu garip reaksiyonu, kendisinin ve Gudoviç'in olayların içyüzünü iyi bildikleri konusundaki şüpheleri daha da artırmaktadır. Anlaşılan onların görevi, başına buyruk Keleşbey'i bertaraf edip Seferbey'i tahta çıkarmak idi. Lakin bu plan ancak kısmen uygulanabildi. Komplocular Seferbey'in Abhazya'da nüfuz sahibi olmadığını, halkın ve Keleşbey'in yakınlarının teveccühünün Abhazya hükümranlılığına geçen Aslanbey'den yana olduğunu büyük bir şaşkınlıkla fark ettiler. Aslanbey'i "baba katilliğiyle" karalama çabası başarılı olamamıştı. Abhazlar Aslanbey'i bir halk kahramanı sayıyorlardı.

Seferbey ve Aslanbey karşı karşıya. Olayların bu mecraaya girmesi Çarlık makamlarının, özellikle de Nina Dadiani'nin hiç işine gelmiyordu. 8 Haziran 1808 tarihinde Nina, Rus Çarı 1.Aleksandr'a "damadımız Seferbey"i'nin (Grigoriy'in kızkardeşi Tamara Dadiani ile evli idi) Zugdidi'ye, yanına geldiğini, onun evinde Rusya'ya sadakat andı içtiğini ve ağabeyi yeni hükümrani Aslanbey'le yaptığı mücadelede Rus ordularının desteğini istediğini bildiriyordu. Megrelya hükümrani, Seferbey'in tanınması ve Abhazya'nın Rusya'ya bağlanması halinde imparatorluk sınırlarının Kırım'a

ABHAZYA TARİHİ

kadar genişleyeceğini, “çünkü Abhazların nüfusunun hiç de az olmadığını” yazar. Gerçekte Abhazya’nın stratejik ve ticari önemini iyi kavrayan Nina Dadiani (elbette) Rusya’nın değil kendi şahsi menfaatinin peşindeydi.

1808 yılı Ağustos başlarında Kont Gudoviç’in emriyle General Rıkhof, Megrelya hükumranı Dadiani ve onun iki damadının (Seferbey Çaçba ve Samurzakan’lı Manuçar’ın) birleşik kuvvetleriyle Sohum-Kale üzerine yürüdü. Ama, Aslanbey’in kuzeni, Poti kalesi kumandanı Kuçukbey Çaçba (Keleşbey’in yeğeni) 3 gemi dolusu askerle Aslanbey’in yardımına yetişti. Karadan da 300 kadar Adige geldi. Rıkhof’un hazırladığı askeri hareket başarıya ulaşamadı. Sohum kalesi zaptedilememiş ve Seferbey başarısız olmuş bir halde Megrelya’ya geri dönmüştü.

Aslanbey’in otoritesi daha da artmıştı. Halkın, elit kesimin, hanedanlığın (özellikle de Keleşbey’in oğlu Hasanbey başta olmak üzere hükümrانlık varislerinin) muazzam desteğine sahipti ki, Abhazların gelenek ve mantalitesi hesaba katıldığında, Aslanbey gerçekten babasını öldürmüş olsaydı bu durum kesinlikle mümkün olmazdı. Bundan başka, Geç sülalesinden bir Sadz (Ciget) prensesiyle evli olan Aslanbey, bir batı Abhaz toplumu olan Sadz’lar ve keza Ubıhlar ve Adigeler arasında da büyük saygı görüyordu.

Böylelikle, Aslanbey’i “baba katliyle” suçlayıp karalamaya çabalayan resmi Rus bakışı kağıt üzerinde kalmış ve Abhazya halkını yasal hükümdarından koparamamıştı.

“Baba katlinin” siyasi içyüzü. 1808-1810 yıllarında Rus askeri ve idari makamlarınca muhtemelen yalnızca siyasi amaçlarla uydurulmuş olan “baba katli” teması, neredeyse iki asır boyunca gündemde kaldı.

Diğer taraftan, Çarlık makamları gerçekten de kendi kocasını zehirlemiş olan Nina Dadiani’yi, sadece Rusya çıkarlarına hizmet ettiği için her şekilde desteklemekte ve korumakta idiler. Bundan başka, Aslanbey’in güya babasını öldürdüğü yolundaki dedikoduları Nina’nın da yardımıyla her tarafa yayıyorlardı.

Lakin gözden düşürme politikası başarısız oldu. Çünkü Aslanbey’in ülkedeki otoritesi tartışılmazdı ve Megrelya’da Rus süngülerinin koruması altında bulunan Seferbey devamlı olarak “Sohum kalesinin zaptı için asker istiyordu, çünkü neredeyse tamamen güçsüz kalmış ve hatta kovulmuş durumdaydı”

§2. Seferbey ve Sohum-Kale'ye saldırı

“Davet dilekçesi”nin yasadışılığı. İşte iktidarı tamamen kaybettiği bu atmosferde Seferbey'in (vaftiz adı Georgiy) 12 Ağustos 1808 tarihinde Rus Çarı 1.Aleksandr'a hitaben yazdığı, Abhazya'nın Rusya'ya tabi kılınmasını (ilhak edilmesini) dileyen malum “davet dilekçesi” ortaya çıkar. Bu dilekçe Gürcü dilinde Nina Dadiani ve onun şahsi rahibi başpapaz Yoselyani'nin dikte etmesiyle Megrelya'da yazılmıştır. Bir samimiyet patlaması anında Seferbey, Abhazya'nın Rusya'ya dahil edilmesi müracaatını yazanın, “kendimi Çarlık tahtına sunmamı bütün samimiyetiyle bana tavsiye eden Yoan Yoselyani” diye ifade eder.

Çar 1.Aleksandr 17 Şubat 1810 tarihli fermanında, işte bu yasadışı “istihdam dilekçesine” dayanarak Georgiy'i (Seferbey) “Rus İmparatorluğunun yüksek himayesi altındaki Abhazya mülkünün yasal prensi olarak” tanıyacaktı. Lakin burada çok önemli bir duruma dikkat çekmek gerekiyor. Bu ferman ortaya çıktığı sırada ve hatta bu tarihten sonra daha uzun bir süre, yasal hükumranı Aslanbey Çaçba tarafından neredeyse iki yıldır (1808 Mayıs'ından beri) idare edilen Abhazya'da hiçbir nüfuzu olmayan Seferbey, hiçbir yere ayrılmadan Rus Megrelya'sında ikamet etti.

“Hem yüksek fermanın uygulanmasını, hem de Sohum Kale'nin teslim alınması için Kırım'dan gelecek çıkarma kuvvetini” sabırsızlıkla bekleyen Seferbey, rahip İ.Yoselyani vasıtasıyla defalarca Petersburg'a (Rusya İmparatorluğu'nun başkenti) başvurmuştur.

Seferbey'in korkusu. Fakat hiç beklenmeyen bir şey oldu. Haziran 1810 tarihinde Kutaisi'de bulunan Rus komutanı Albay Simonoviç, Megrelya hükumranı Nina'nın huzurunda Seferbey'e fermanın ve diğer madalyaların gönderildiğini haber verip, “hemen Abhazya'ya giderek törenle bunları teslim almasını” söylediği zaman, Seferbey bunu kesinlikle reddetti. “Rakibi (kardeşi), Sohum'u ve dolayısıyla hemen bütün Abhazya'yı elinde tutarken, zaten kendisi Bab-ı Ali (Osmanlı yönetimi) tarafından atanmış olduğu için Türk ordularıyla hemen üzerine saldıracağı ve Abhazya'dan kovacağı için, şu sıralar fermanı teslim almak için Abhazya'ya gitmesinin kendisi için çok tehlikeli olacağını” söyledi. Tamamen güçsüz durumdaki Seferbey, törenin “Rus orduları Sohum önlerine gelene kadar” ertelenmesini istiyordu.

Rus General Tormasov olayların bu şekilde gelişeceğini “hiç beklemiyordu” ve burnundan soluyordu. Seferbey'in, ağabeyi Aslanbey'in gazabından korkarak Çarın onay fermanını almaktan bile çekineceğini beklemiyordu. Sefer-

ABHAZYA TARİHİ

bey, General Tormasov'a bir mektupla şahsen başvurarak Rus ordularının yardımını istedi. Aksi halde Megrelya'dan çıkıp "kendi mülküne gitmeye bile cesaret edemiyor"du. Rus askeri yönetimi güç durumda kalmıştı ama artık 1.Aleksandr'ın fermanı imzalanmış olduğu için Seferbey'in himaye talebini reddemezlerdi. General Tormasov, Albay Simonoviç'e 15 Haziran 1810 tarihinde verdiği talimatta, Sohum'un Rus askeri gücüyle zaptedilip Seferbey'in Abhazya hükümranlılığına getirilmesini emretti.

Sohum-Kale'nin zaptı ve Rusya'nın stratejik hedefleri. Böylelikle Aslan-bey'in ve Sohum-Kale'nin kaderi tayin edilmiş oluyordu. Rus planında, Sohum'a denizden çıkarma ve Tümgeneral D.Orbelyani kumandasında Megrelya'dan gelecek bir kara harekatı öngörülmüştü. Bu tarihte Osmanlı kalesi Poti artık Rusya'nın elindeydi. Rusların Karadeniz'in doğu kıyısına hakim olmaları için geriye Türklerin "Eski İstanbul" adını verdikleri Sohum'un ele geçirilmesi kalmıştı. Tümamiral Yazıkov, 10 Haziran 1810 tarihinde Sivastopol'dan Sohum'a bir savaş filosu sevk edilmesi talimatını verdi. Bu filonun kapsamına 60 toplu "Varahiil" gemisi, "Voin", "Nazaret", "Konstantin" fırkateynleri ve Yüzbaşı Dodt komutasında 4. Deniz alayının 640 mevcutlu bir taburunu taşıyan iki adet gambot giriyordu. Savaş filosu 8 Temmuz 1810 günü saat 4 de Sohum limanına girdi. Kalede filoya top ve tüfek ateşi açıldı. Ertesi gün filo kıyıya yaklaşp toplarının bütün gücüyle kaleye ateş yağdırdı. Akşama doğru kale toplarının hemen tamamı tahrip edilmiş, şehirdeki binalar yıkılmıştı. Koyda bekleyen 7 adet Osmanlı gemisi batırılmıştı. 10 Temmuz 1810 tarihinde Yüzbaşı Dodt iki topla birlikte deniz piyadeleriyle kıyıya çıkarma yaptı. Kale kapıları yıkıldı ve Rus kuvvetleri kaleyi zaptetti. General D.Orbelyani kumandasındaki bir tabur, Kodor ırmağı tarafından, Rusların kuklası haline gelen Seferbey de yanlarında olarak gelip şehre girdi.

Aslanbey geri çekilmek zorunda kaldı ve bir Abhaz kabilesi olan Sazen'deki (Sadz) akrabalarına sığındı. Kalede 300 Abhaz ve Türk öldürülmüş ve 76 kişi esir alınmıştı. Rus güçleri subay ve erlerden ölü ve yaralı olarak 109 kayıp vermişlerdi. Yüzbaşı Dodt 62 adet top, 108 pud (1 pud; yaklaşık 16.4 kg) barut ve çok sayıda gülle ele geçirmişti.

Aynı yıl 5 bin civarında Abhaz Osmanlı'ya sürüldü. Bu, 19.yy'ın ilk muhaceret dalgası idi.

Rusya'nın yönetim çevreleri, Abhazya'ya hakim olmak suretiyle ileride nüfuzlarını kuzeyde Kafkasya'nın tamamına, güneyde ise Osmanlı'nın Asya vilayetlerine kadar yayabileceklerinin pekala farkındaydılar.

ABHAZYA TARİHİ

Rusya'nın Kafkasya'ya yerleşmesiyle birlikte, İngiltere'de, Hindistan'a yönelik tehditten daha yüksek sesle bahsedilir oldu. Rusya'nın Yakınoğu ve Hindistan'la ilgili stratejik planlarıyla ilgili şüpheler 19.yy boyunca Rus-İngiliz ilişkilerini zehirlemeye devam etti.

Abhazya'da hakimiyet mücadelesi: Seferbey'in kukla yönetimi. 10 Temmuz 1810'da olan şeyin Abhazya'nın gönüllü olarak Rusya ile birleşmesi olarak adlandırılması hiçbir şekilde mümkün değildir. Sohum-Kale'nin kuvvet yoluyla ele geçirilmesi, Çarlığın Abhazya'daki fetih politikasının yalnızca ilk adımı idi. Yeni yönetimin buraya tam olarak hakim olabilmesi için Rusya'nın Abhaz halkıyla daha yarım asır boyunca savaşması gerekti. Seferbey'le Aslanbey'in mücadelesi her şeyden önce iki büyük güç olan Rusya ile Osmanlı arasındaki nüfuz mücadelesi idi, dolayısıyla Sohum-Kale'nin zaptı Seferbey'in Aslanbey'e galip gelmesi değil, Abhazya'ya hakimiyet mücadelesinde Rusya'nın Osmanlı karşısında kazandığı bir zaferdi.

Rus süngülerinin desteğindeki Seferbey, her ne kadar Abhazya'da kendisini emniyette hissedebildiği yegane yer olan Sohum kalesine taşınmışsa da, halk tarafından saygı görmemişti. Daha önce Poti kalesinde muhafaza edilen 1.Aleksandr'ın fermanı ve diğer madalyalar, Tormasov'un talimatıyla 1801sonbaharında 100'den fazla Rus subay ve askeri koruması altında Sohum'a getirildi. Seferbey bunları aldı ve halkın huzurunda Rusya imparatoruna ebedi bağlılık andı içti.

Lakin askeri makamlar Seferbey'in Aslanbey karşısında zayıf kaldığının pekala farkındaydılar. Aslanbey'in adamları bin Rus askerinin Sohum'daki mevcudiyetine rağmen şehrin çevresini kontrol etmeye devam ediyorlardı.

Mart 1811 tarihli bir belgede, Seferbey "taftatlarının çok az" olduğu ve hükümrân Nina Dadiani'nin "çoğunluğu Aslanbey taftatı olan Abhaz ve dağlıların" Megrelya'ya saldırmasından korktuğundan bahsedilmektedir.

Sohum'un zaptından sonra gerçek iktidar, Seferbey'i kontrol eden ve yönlendiren Yüzbaşı Agarkov'un (Sohum kalesinin Rus kumandanı) eline geçti. Amirlerine yazdığı Ocak 1811 tarihli raporda yeni hükümrândan hakaretimiz bir dille bahseder. Seferbey korku içindeydi ve sık sık Sohum kalesine yaklaşıp askerlere ateş eden Aslanbey'in adamlarına karşı hiçbir şey yapamıyordu. "Öyle ki, kaleden 100 adım uzaklaşmak tehlikeli oluyor" diye rapor ediyordu, Agarkov.

ABHAZYA TARİHİ

Abhazya'nın tamamında halk ayaktaydı. Kafkasya'daki Rus orduları kumandanı General Tormasov 15 Mart 1811 tarihinde Seferbey'e gönderdiği mektubunda, son derece öfkeli bir tarzda, onun Aslanbey'e karşı hiçbir şey yapmadığını yazıyordu. Yeni hükümrani "Abhaz halkı üzerindeki hakimiyetini güçlendirmeye" davet ediyordu. General, Seferbey'e hatırlatıyordu: "Siz, silah gücü ve himaye ile yasal hükümrani olarak tayin edildiniz ve yetkilendirildiniz; muzaffer Rus orduları tarafından destekleniyorsunuz."

Osmanlı'nın askeri yenilgisi. Savaşın sonuna doğru (1806-1812), Osmanlı İmparatorluğu Kafkasya'nın Karadeniz kıyısındaki bütün üslerini yitirmişti: Anapa, Sohum-Kale, Anakliya, Poti... Uluslararası durum, Rusya'ya, Osmanlı ile en kısa zamanda barış anlaşması yapmayı dayatıyordu. Rusya'ya saldırmaya hazırlanan Fransa İmparatoru Napolyon'un milyonluk ordusu Visla'da toplanıyordu.

Mayıs 1812 'de Bükreş anlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre, Rusya, Abhazya ve Megrelya kıyılarına tamamen sahip oluyordu. Böylelikle Batı Gürcistan'ın (Megrelya, İmeretia, Guriya) ve Abhazya sahilinin Rusya'yla birleşmesi sağlanmış ve Kırım'ın güvenliği pekiştirilmiş oluyordu. Osmanlı ile savaşın bitirilmesi, İran (Pers) ile yapılan savaşın da (1804-1813) bitişini hızlandırmıştı. Aynı zamanda Rusya, ana stratejik meselesini de çözmüş, güney sınırlarında barışı sağlayarak Napolyon'u Türklerle ittifak kurmaktan mahrum etmişti.

§3. Samurzakan düğümü

"Kafkasya'nın Yönetimine Dair Tarih Notları" adlı eserinde (Tiflis, 1907) Semen Esadze şöyle yazıyordu: "Samurzakan, Abhazya'nın bir parçasını oluşturuyor ve Abhaz Şeravaşidze'lerin ayrı bir kolu tarafından yönetiliyordu". 18.yy ortalarında Abhazya'da büyük karışıklıklar yaşanmış ve hükümrani Şeravaşidzeler Osmanlı İmparatorunun fermanıyla Türkiye'ye sürülmüşlerdi. Bu karışıklıklar, adını kurucusu Murzakan'dan alan ve Şeravaşidzelerin kolu olan Samurzakan bölgesi feodalleri için özerklik şansı sağlamıştı. Bununla birlikte, Keleşbey döneminde Samurzakan bölgesi Abhaz hükümraniinin iktidarını tanımakta idi. Murzakan'ın halefleri sırasıyla Hutunia, Levan ve Manuçar'dır (Mança).

Sondan bir evvelki Samurzakan hükümrani Levan Şeravaşidze artık yaşlanmıştı, yeğeni Manuçar yönetimi ele geçirmek için onunla mücadeleye başladı. Megrelya hükümrani Dadiani, kızkardeşiyle evli olan Manuçar'ı mütemadiyen tahrik etmekte idi. 1805 Temmuzunda Megrelya'nın doğ-

ABHAZYA TARİHİ

rudan aracılığıyla Rusya'nın himayesi altına giren Levan ve Manuçar Şervaşidze içtikleri bağlılık andında "Samurzakan hükümdarı Abhaz prensleri" olarak takdim edilmişlerdi. Onları Megrelya'ya ant içmeye Çkondid metropoliti Vissarion getirmiştir. Bunun nedeni, Megrel prensliğinin, Batı Gürcistan'da Rusya'dan yardım isteyen ve onun himayesi altına giren ilk ülke (Haziran 1803) olmasıdır. Bu tarihten itibaren onun yöneticileri, Rus politikalarının bölgedeki en aktif savunucuları olmuşlardır.

Dadiani Samurzakan'ı Rusya ile birleştirerek aynı zamanda bu bölgede kendi iktidarını da güçlendirmişti. Ancak Manuçar Şervaşidze de çok geçmeden Megrelya hükümdarlarına ayak bağı olmaya başlamış ve 1813 yılında öldürülmüştür. Manuçar'ın çocuklarının acı kaderi hakkında bir kaynakta şöyle denir: "Manuçar'ın, isimleri Aleksandr ve Dmitriy olan iki oğlu vardı. Küçük yaştaki çocukları, annelerinin öz kardeşi, dayıları olarak Levan Dadiani kendi himayesi altına aldı, aynı zamanda kendi gücünden ve nüfuzundan yararlanarak Manuçar'ın veliahtı olan Aleksandr adına Samurzakan bölgesini de kendi hakimiyeti altına aldı. Manuçar'ın oğlu Aleksandr ergenlik yaşına gelince (1829'da) Levan Dadiani'nin isteğiyle bölgenin Rus başkumandanı Paskeviç tarafından Sibirya'ya sürüldü, ancak yolda öldü. Aleksandr'ın ağabeyi Dmitriy ise, Dadiani'nin adamlarıyla savaşırken 1832 yılında öldürüldü. O tarihten itibaren Levan Dadiani Samurzakan'ı kendi adıyla, bu ülkenin hükümdarı gibi yönetmeye başladı".

Böylece Samurzakan (günümüz Gal bölgesi), M.Seleznov'un belirttiği gibi, Rus tahtına sadakatının karşılığı olarak 1847 yılında Dadiani'ye verilmiştir. Samurzakanlılar ise 1832 yılında kendilerine Megrel yönetiminin dayatılması girişimlerine direnç göstermişlerdir. Dadiani'nin yolladığı memurları şu sözlerle kovmuşlardır: "Bizler, Megrel değil, Abhazız, başımıza tanımadığımız ve tanımak istemediğimiz bir yönetimi getirmeye ne gerek var? Dadiani'nin yasaları onun kendi tebaasını mutsuz etsin". Samurzakanlılar Dadiani'ye karşı savaş ilan etmişler ve onun mülküne baskınlar düzenlemişlerdi. Gerginlik zamanla artmış ve Megrelya hükümdarı Rus Ordusundan yardım istemiştir. 1834 yılında General Ahlestışev Samurzakan'a girmiş ve İlor savunma hattını inşa etti. 1840 yılında ise Abhazya hükümdarı Mihail bu bölge üzerinde hakkı olduğunu kabul ettirmiş ve bu tarihten itibaren Samurzakan ayrı bir komiserlik (idari yapı) olmuştur...

1864 yılında Gürcü papazı D.Maçavariani ve Rus Generali İ.Bartolomey şunları belirtmişler: "Samurzakan'ı Megrelya'dan, çoğu zaman geçit vermez İngur ayırır, oysa Abhazya yönünde böyle bir engel yoktur. Bu keyfiyet, geçmiş dönemlerde Samurzakan üzerinde, Megrelya'ninkinden baskın

ABHAZYA TARİHİ

olan Abhazya etkisini ve eskiden Abhazya ile Samurzakan'ın bölünmez bir bütün olduğu yönündeki halk söylencesini açıklayabilir.”

Antik dönemlerde İngur'a kadar uzanan bu topraklarda Apsiller, Abhaz Krallığı döneminde ve 11-13.yy'a kadar ise Abhazlar yaşamıştır. Ardından burada farklı bir etnik durum oluşmaya başlamıştır. 16.yüzyıla kadar söz konusu bölge feodal Megrelya'nın hâkimiyeti altında bulunmuştur. 17.yy sonlarından itibaren, Abhazya'nın tarihi sınırlarını İngur nehrine kadar yeniden genişleten Abhaz hükümler prenslerinin kudreti artar. Bu nehir, son üç yüzyıl boyunca ve bugüne kadar Abhazya'yı Megrelya ve Gürcistan'dan ayıran siyasi ve resmi sınırdır.

§4. Abhazların yaşamı nasıldı?

Rusya'yla birleşme arefesinde Abhazya, Kuzey-Batı Kafkasya dağlarının demokratik özgür toplumları ile Gürcistan'ın feodal sistemi arasında bir geçiş aşamasında idi. Ancak sosyal yapısının özelliği dolayısıyla, Ubıh ve Adige dünyasına daha yakındı. Gözlemciler, Abhazya'da feodal mülkiyetin olmadığını, “anhayu” denilen özgür köylülerin ülke nüfusunun üçte ikisini oluşturduğunu özellikle belirtmişlerdir. Bir diğer ifadeyle burada kölelik hukuku mevcut olmamıştır. Oysa, komşu Megrelya'da kölelik en aşırı şekliyle yaşanmış, Gürcistan'ın iç bölgelerinde de kölelik sistemi daha 13 ile 14.yy'larda teşekkülünü tamamlamıştı. Abhazya'da bütün köylü kategorileri, toprak sahibi idi. Gürcü tarihçi ve toplum önderi K.Maçavariani 1913 yılında, “Aslında, Abhazya'da yerli halkın bütün sınıfları toprak mülkiyeti konusunda eşit haklara sahip idiler. Toprak mülkiyeti hukuku, alt sınıfı üst sınıfa bağlı kılmıyordu” diye yazmıştır.

Abhazya'nın “dağlı feodalizmi” (terim Ord. Prof.Dr. G.Melikişvili tarafından önerilmiştir) olarak adlandırılan sistemine, klan/kabile düzenine ait unsurlar derin şekilde nüfuz etmişti. Bununla alakalı olarak, Abhazya'nın toplumsal düzeninin, bir çeşit “temelin temeli” diyebileceğimiz köy cemaatinin (akıta) karakteri iyi bir örnektir. Birincisi, bu cemaat, alt ve üst olmak üzere nüfusun bütün sınıflarını birleştiriyordu; ikincisi, feodallerle köylüler süt akrabalığı (süt kardeşliği) yoluyla yakınlaşıyorlardı. Küçük yaşta yetiştirilmek üzere köylü ailesine emanet edilen asilzade ve bey çocukları, anne babaları gibi bu köylülerle yakın akraba olurlardı. Bununla sınıflararası çelişkiler de yumuşatılırdı. K.Maçavariani bu gelenekle ilgili olarak şöyle diyordu: “Yani, Abhazya'da üst ve alt tabakalar arasında, Guriya, İmeretiya ve Gürcistan'daki o yabancılaşma yoktu”. 1922 yılında A.Nestor Lakoba şunları belirtmeyi gerekli görmüştür: “Tarih, Abhazların hayatında çeşitli sınıf gruplarının hakları arasında büyük farklılıklar olduğuna şahit olmamıştır.”

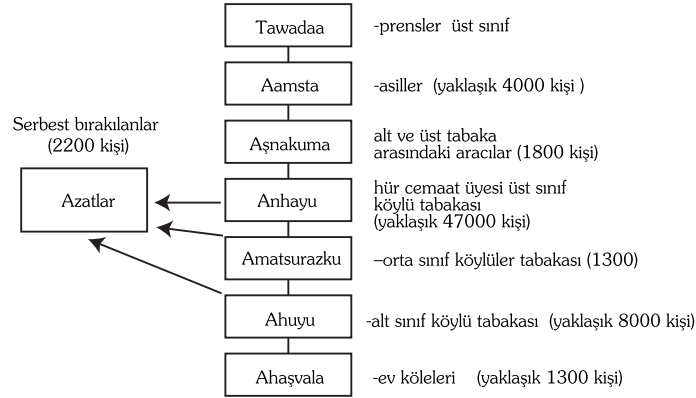
ABHAZYA TARİHİ

Seyehat, göç ve yer değiştirme hürriyeti, “hür insan” kavramıyla sıkı sıkıya ilişkiliydi. Abhazlarda bu özgürlükler misafirliğin geniş tanımı olan “asasra” ya da “asısra” ile karşılığını bulur. “Asas” ya da “asıs” (misafir) hem bir feodal, hem de bir köylü olabilirdi. Bir köylü, örneğin, toplumla ilişkisinin bozulduğu durumlarda (kan davası, halk mahkemesinin adaletsizliği, feodalle anlaşmazlık vb.), hiçbir engele ve yasağa takılmadan bir başka köye/bölgeye gidebilir, “akhalapşyuyu” denilen yeni bir reisin himayesine geçebilir ve hatta terk ettiği cemaatte kalan toprakları üzerindeki hakkını koruyabilirdi.

Mezra tipi toprak mülkiyeti ortamında, ekilebilir topraklar cemaatin mülkü sayılmazdı, aksine Abhaz ailesinin veya hanesinin mülkiyeti olarak değerlendirilirdi. Sadece otlak yerleri ve ormanlar, herkesin ortaklaşa kullanabileceği ve herkese açık bir mülkiyet türüydü. “Alamis” yasası gereği karşılıklı ekonomik yardımlaşma ve dayanışma, refah atmosferinin doğuşuna yardım ediyor ve gerekli bereketi sağlıyordu. Abhazlar arasında hiç dilenci yoktu, bu keyfiyet, onların toplumsal düzenlerinin nisbi adaletine işaret eder.

ABHAZYA’DA SINIF HİYERARŞİSİNİN ŞEMASI

(1869 yılındaki Sohum sınıf ve toprak komisyonunun materyallerine istinaden tanzim edilmiştir)

1869 yılında “Sohum şubesinin” (Abhazya) nüfusu 65 bin kişi idi.

Gerçekten de, Abhazya’da genellikle baskınlar neticesinde Kuzey Kafkasya’dan ve Batı Gürcistan’dan esir alınan az sayıda ev kölesi (“ahaşvala”) mevcuttu. Lakin, 2 veya 3 yıl sonra kölenin evlenmesine müsaade edilirdi; ister feodal, ister köylü olsun, sahibi ona toprak ve ev eşyası verir ve köle bu şekilde şeklen bağımlı köylü kategorisine (“ahuyu”) terfi etmiş olurdu.

ABHAZYA TARİHİ

Çeşitli köylü tabakalarından ayrılmış olup, hiçbir mükellefiyeti olmayan “a-zatlar” da çok dikkate değer. Onlar Abhaz toplumunda sınıflar üstü bir toplumda idiler. Muhtemelen Abhazların tasavvurunda, halkın belli bir kesimi mümkün olduğu kadar özgür ve manevi bakımdan kendini geliştirme çabası içerisinde olmalı idi. “Azatlar” Abhazya’da rahiplik, feodallerin çocuklarına eğitmenlik yapar, dini ayinleri icra ederlerdi. 1869 yılında burada sayıları 2220 kişiyi buluyordu.

Tarımla uğraşırken Abhazlar, topraktan sadece gerekli olduğu kadarını alırlardı. Ormana ve ağaca, ırmağa ve su kaynaklarına, kuşlara ve hayvanlara saygı duyarak, aslında doğa ile bir arada yaşarlardı. Doğaya dönük böyle bir yaklaşımın oluşmasında, Abhazların “milli” dini olan putperestliğin de önemli ölçüde katkısı olmuştur. Ama, ne tarım, ne hayvancılık ve ne de zanaat, aksine, savaş sanatı ve avcılık en saygın uğraş sayılıyordu. Cemaat, bir nevi “savaş halinde” yaşardı. Cemaatin bütün üyelerini birbiriyle sıkıca kaynaştıran asıl sebep dış tehditti (komşu halkların akınları, köle ticareti, cemaatlar ve imtiyazlı aileler arasındaki gergin ilişkiler, hayvan hırsızlığı vb.). Bu tehdit, ittifak içindeki üst sınıflarla alt sınıfları birbirine daha da sıkı bağlıyordu. “Bu sonu gelmeyen dış tehditler,- denilmiştir 19. yy’a ait bir belgede,- cemaatin iç ilişkilerinin düzelmesine olumlu etki yapmış ve genelde cemaat fertlerinin her birinin ve özelde de imtiyazlı aile fertlerinin haklarının dokunulmazlığının daha da güçlenmesine zemin hazırlamıştır”.

Abhaz toplumunun ana ahlaki eksenini oluşturan “Anhayu” sınıfı köylüler, toplumun üst tabakası tarafından gelecek baskılara karşı halk geleneklerini büyük bir titizlikle korumuşlardır. “Anhayu” özgür insanın sembolüdür. Bazı “anhayu”ların asilzadelere verilen ünvanlardan vazgeçtikleri ve “safkan” köylü olmalarıyla gurur duydukları da müşahede edilmiştir.

Abhazların bu dönemdeki ekonomisi doğal- tüketici nitelikte idi. Abhazlar maden, deri, ağaç işleme, dülgerlik, saraciye, dokumacılık ve barut üretme işleriyle uğraşırlardı. Ancak ev yapımı ve köylü zanaatkarların ürettiği bu mallar satılmayıp, takas edilirdi.

Zanaat burada henüz tarım ve hayvancılıktan ayrılarak müstakil bir şekil almamıştı. Abhazların her türlü para-mal ilişkisine derin bir antipati duyduklarını özellikle belirtmek gerekir. K.Çernişev 1854 yılında şu gözlemini ifade ediyordu: “Abhaz, herhangi bir ticari ilişkiye girmeye utanır.” Genel olarak Sohum’da, Gudauta, Oçamçıra, Kelasur, Gudava gibi sahil mevkilerinde ticaretle uğraşanlar, hariçten gelen Türkler, Ermeniler ve Megrellerdi. Bunlar, bu faaliyetleri karşılığında Abhazya hükümrânına ve diğer feodallere belli bir vergi öderlerdi.

ABHAZYA TARİHİ

Rusya himayesine geçişten sonra bazı sosyal değişimler olmuşsa da, Abhazya, 19.yy'ın ilk yarısı boyunca tıpkı 18.yy'da olduğu gibi feodal bir prenslik olarak kalmaya devam etmiştir.

§5. Fetret Devri ve Aslanbey'in isyanı

Seferbey'in ölümü ve Rusya'nın baskıları. Hükümrان Seferbey Çaçba zamanında (1810-1821) Abhazya'da merkezi yönetim çok zayıflamıştı. Kardeş kavgası eski şiddetiyle yeniden alevlendi. Her türlü hükümet yetkisiyle donatılmış olan Seferbey şeklen hükümrان olup, ülke içindeki siyasi duruma ciddi bir etkisi olamıyordu. Pshu, Aibga, Dal, Tsabal vb. "Rusya'ya ve hükümrان Seferbey'e "tabi olmayı kabul etmeyen"dağlı Abhaz kabileleri, eskiden olduğu gibi hala başlarına buyruktular.

Halk, Abhazya'nın gerçek hükümrانı olarak eskiden olduğu gibi Aslanbey'i tanıyor ve sık sık isyan çıkarıyordu. Aslanbey 1813 yılında Seferbey'e karşı hareket başlattı, ama bir Rus taburu ve Megrelya hükümrانı Levan Dadiani'nin milislerinin saldırısına uğradı. Seferbey işte bu destek sayesinde iktidarını muhafaza edebildi. Seferbey, hükümrانlığı boyunca Rus askerlerinin koruması altında olarak ya Sohum kalesinde veya hükümrانlarının Aslanbey'e karşı mücadelesinde kendisini desteklediği Megrelya'da ikamet etti.

Hükümrان Seferbey'in 7 Şubat 1821 tarihinde ölmesinden sonra Abhazya'da "huzursuzluk ve isyan" patlak verdi. Abhazların büyük çoğunluğu hükümrان olarak Aslanbey'i veya kardeşi Hasanbey'i (babadan kardeşi) görmek istiyordu. Lakin, o sırada General Yermolov'un yerine göreve gelen General Velyaminov, Megrelya hükümrانı Nina Dadiani'nin tavsiyesiyle Seferbey'in dul karısı prenses Tamara Dadiani'yi (Levan Dadiani'nin halası) "Abhazya hükümrانı " ilan etti. General Velyaminov, Tamara'nın güvenliğini temin etmek için Hasanbey Çaçba'nın tutuklanıp Sibirya'ya sürgün edilmesini emretti (1821-1828). Abhazlar ayaklandılar, Tamara'yı Abhazya hükümrانı olarak tanımayı reddettiler.

General Yermolov 29 Mayıs 1821 tarihinde Kont Nesselrod'a, Hasanbey'in kardeşleri Batalbey, Rostombey ve Tairbey'in Tamara Dadiani'ye karşı açıkça isyan ettiklerini" yazıyordu. Üstelik Tairbey, Sohum-Kale'nin zaptı için yardım istemek ve Aslanbey'e "Abhazya hükümrانı ünvanı" verilmesini talep etmek üzere İstanbul'a gönderilmişti.

Aslanbey'in isyanı. 1821 yazında Aslanbey yurduna döndü. Ubıhların, Sadzların ve Pshuların yardımıyla bir isyan başlattı ve "bütün Abhazya'yı ele geçirdi" ve Sohum kalesini ablukaya aldı. Kuvvetleriyle yardıma koşan

ABHAZYA TARİHİ

Prens Gorçakov 1821 Kasımında isyancıları bozguna uğrattı. O, yeni bir hükümrân getirmişti: Seferbey ve Tamara Dadiani'nin oğulları Dmitriy (Omarbey). Gorçakov'un emriyle Sohum-Kale'nin etrafı boşaltıldı ve Abhaz köyleri yakıldı, Lıhni'da (Soğuksu) Dmitriy'i korumak için Megrel alayının iki taburu bırakıldı.

Dmitriy Çaçba çocukluğundan beri Peterburg'da rehine olarak tutuluyordu. Anadilini, gelenekleri unutmamıştı, babası Seferbey kadar bile otorite sahibi olamadı. Aslanbey taraftarlarından çekinen Dmitriy bir yıl kadar Lıhni'da esir gibi yaşadı. 16 Ekim 1822 tarihinde, annesi Tamara Dadiani'ye bakılırsa Aslanbey'in adamı Urus Lakoba (Lakvari) tarafından zehirlendi. Dmitriy'in devamlı olarak görüştüğü Rus subaylarının ifadesine göre ise genç adam son üç aydır hummaya yakalanmıştı ve hastalıktan ölmüştü.

Hükümrân Mihail, Prens Gorçakov ve Aslanbey. Dmitriy'in ölümünden hemen sonra Rusya İmparatoru 14 Şubat 1823 tarihinde kardeşi Mihail'e (Hamudbey) Abhazya hükümrânı ünvanını ihsan etti (1864'e kadar iktidar-da kaldı). Henüz reşit olmayan Mihail'in iktidarının çok zayıf kaldığı görüldü. 1824 yılında Aslanbey liderliğinde bütün Abhazya'yı kaplayan yeni bir isyan daha patladı. 12 binden fazla Abhaz Sohum kalesindeki ve Lıhni savunma hattındaki Rus garnizonlarını ablukaya aldı. Prens Pyotr Gorçakov Sohum kumandanı Yarbay Mihin'e düzeni sağlaması talimatını verdi.

Yarbay Mihin, 1824 Mayısında 225 kişilik bir müfreze ile Abhaz köyünden birine gece hücumu yaparak köyü yaktı, pekçok kişiyi katletti. Bu vahşetten infiale kapılan Abhazlar müfrezeyi kuşatıp bozguna uğrattılar ve Mihin'i öldürdüler. İsyan ateşi yeniden parladı. Aslanbey bir Türk gemisiyle Anapa'dan tekrar geldi. Rus askerleri hükümrân Mihail'in ikamet ettiği Lıhni'yi birbuçuk ay boyunca savundular.

Bu gelişmeler Yermolov'u endişelendiriyordu. 1824 Haziran'ında Abhazya'ya büyük bir askeri kuvvet sevk edildi: Karadeniz donanmasından bir filo, 2000 Rus askeri ve Megrel milislerinden 1300 süvari. "Speşniy" fırkateyni toplanıyla denizden destek veriyordu. Bundan başka, "Orfei", "Merkuriy", "Ganimed" brikleri, "Yevstafiy" fırkateyni ve "Gonets" gemisi de harekate iştirak ediyordu. Cezalandırma seferine, Aslanbey'in 1824 Ağustosundaki başkaldırısını 800 kadar asker ve subay kayıp vererek bastırmış olan Gorçakov kumanda ediyordu.

Aslanbey Abhazya'ya son defa 1830 yılında geldi ve yeğeni, hükümrân Mihail'e karşı bir ayaklanma başlatmak istedi ama artık o tarihlerde Rusya'nın bölgedeki mevcudiyeti pekişmişti ve Aslanbey yurdunu ebediyen terk etmek zorunda kaldı. Ölünceye kadar İstanbul'da ikamet etti.

ABHAZYA TARİHİ

Aslanbey Çaçba gerçekten de Abhazya'nın yasal hükümrani ve Keleşbey politikasının varisi idi. Temmuz 1810 tarihindeki Rus müdahalesi neticesinde Abhaz tahtını kaybetmiş, lakin daha 20 yıl boyunca tahtını yeniden elde etme çabasıyla birçok defa isyan çıkartmıştı.

General Hesse. Kont Paskyeviç tarafından hazırlanan ve Çar 1. Nikolay'ın da onayladığı "Abhaz seferi"nin nihai hedefi, Poti ile Anapa arasında karadan irtibat sağlamaktır. Öncelikle Bambora (Gudauta yakınında), Pitsunda ve Gagra'da sahil kaleleri tesis edilmesi ve kalelere Rus garnizonlarının yerleştirilmesi öngörülmüştü.

1830 Temmuz'unda General Hesse 2 bin mevcutlu tüfekli ve kılıçlı bir birlikle Sohum'a çıkarma yaptı, ama belirlenen hedefe ulaşmanın mümkün olmadığı görüldü. Hesse Gagra ile Anapa arasında bir yol yapamadı ama "Kafkas Termopilleri" denen dar boğazlarda kurulan Gagra savunma hattı, Abhazya'ya sızacak savaşçı Sadzların (Cigetler) ve Ubıhların yolunda bir engel oluşturdu.

1830 Ağustos'unda Hacı Berzek Dagomuko (Adagua-ipa) kumandasındaki Ubıhlar ve Sadzlar, daha yeni tesis edilmiş olan Gagra kalesine şiddetli bir saldırıda bulundular. Bunun üzerine General Hesse daha kuzeye ilerlemekten vazgeçti. Böylelikle Gagra ile Anapa arasındaki sahil şeridi Çarlık ordularının eline geçmemiş oldu.

Daha sonraları, Abhazya'da kurulan Gagra, Pitsunda, Bambora, Mramba (Tsebelda'da) savunma mevzileri ve Sohum kalesi, Dranda, Kvitaul (Kutol), İlor askeri karakolları Karadeniz sahil kordonunun üçüncü hattını teşkil edecekti.

Rozen ve Muravyev Tsbelda ve Dal'da. Çarlığın askeri mevcudiyetinin güçlenmesiyle birlikte sağlam bir şekilde Lıhni'da üslenmiş bulunan hükümrani Mihail Çaçba-Şervaşidze iktidarı da güçlendi. Abhazya'daki nüfuzunu daha da artırmak isteyen Çarlık idaresi, hükümrani otoritesini tesis etmek için yeni adımlar atıyordu. Bu meyanda, 1837 yılında General Rozen, boyun eğmeyen dağlılara karşı ilk seferini Tsebelda'ya yaptı (8 bin tüfekli asker) ve buradaki bazı Marşaniya prenslerine "sadakat andı içirmeyi" başardı. Dal tepesine (Lata köyü) ilerlemeye cesaret edemedi. Dallılar Ubıhlardan yardım bekliyor ve Şeyh Şamil ile irtibat kurmaya çalışıyorlardı. Rus imparatoru, Rozen seferinin görece yumuşaklığından memnun kalmamıştı.

1840 yılında Karadeniz sahilinde güçlü bir isyan patlak verdi. Ubıhlar, Şapsuğlar ve Sadzlar tarafından başlatılan isyan Abhazya'nın dağlı ka-

ABHAZYA TARİHİ

bilelerine, Dal ve Tsabal'a da sıçramıştı. Ubıhların etkisiyle isyan hareketi yazın abrek (savaşçı lider) İsmail Capua liderliğindeki Kodor Abhazlarına yayılmaya başladı.

Ekim 1840'da Karadeniz Rus sahil kordonu kumandanı Rayevsky şöyle diyordu: "Tsebeldalılar Ubıhlar tarafından tahrik ediliyor... Abhazya'da halkın bir kısmı hükümrana karşı ayaklanıp Ubıhlarla birleşmeye hazır". İşte o günlerde Hacı Berzek liderliğinde 2500 Sadz ve Ubıh Bzıp kıyılarına geldiler ve Kodor boğazına Dallılara ulak yolladılar. Bunun üzerine Rayevsky, Moskova'ya yardım çağrısı yaptı.

Aralık 1840-Ocak 1841 arasında, bu kez Albay Muravyev'un komutasındaki Rus birlikleri Tsebelda'ya cezalandırma seferi düzenlediler ve özellikle Dal'a yüklendiler. Dallılar, şiddetli direnişe boyun eğmek zorunda kaldılar ve Tsebelda'ya sürüldüler, evleri ve kışlık erzakları "ateşe verildi".

Dağlıların ittifakı. Dal ve Tsebelda'da yapılanlara misilleme amacıyla, Kerantuk Berzek (Hacı Berzek'in yeğeni) liderliğinde bin mevcutlu bir Ubıh birliği 1841 Şubat'ında hükümrana Mihail'e ait olan Othara köyüne saldırdı, dönüş yolunda da Gagra kalesine yüklendi, burada top ateşiyle karşılandı. Prens Mihail Çaçba Rus ordularıyla birlikte Dağlılara karşı yapılan mücadeleye katıldı. 1843 yılında Pshu tepelerine Prens'in başında bulunduğu bir cezalandırma seferi tertiplendi.

Bu dönemde Kafkasya istiklal mücadelesinde Şeyh Şamil büyük başarılar kazanıyordu (bu hareket 1834'ten 1859'a kadar sürdü). 1845-1856 yıllarında Dağıstan ve Çeçenistan'ı Çarlık kuvvetlerinden tamamen temizliyor (Kafkasya başkumandanı Kont Vorontsov'u neredeyse esir alıyordu) ve Kabarda'ya akınlar düzenliyordu. Şamil, Batı Kafkasya halklarını harekate dahil etmeyi deniyordu. Bu amaçla onun en yakın naiplerinden (vekil) biri olan Muhammed Emin 1848 yılında Sadzlar, Ubıhlar arasında büyük bir propaganda faaliyeti yürütüyor ve Tsebelda ve Dal abreklerinin lideri olan Eşsou Marşaniya ile irtibata geçiyordu.

İsyan dalgası Abhazya'da daha uzun süre devam etti. 1857 yazında Ubıhlar ve Sadzlar, Gagra savumna mevzilerine defalarca saldırdılar. Muhammed Emin tekrar o civarda görüldü. Ubıhların etkisiyle dağlık Abhazya'da da isyan ateşi parladı. Ocak 1859'da General M.Loris-Melikov'un kumandasında bir sefer birliği Pshu'ya yöneldi. Abhazya Prensi Mihail de 2 bin kişilik bir milis gücüyle bu sefere katıldı.

Çarlık kumandanlığı, Şamil'in (6 Eylül 1859'da) Gunib'de teslim alınmasından sonra Bzıp ırmağının menbaındaki dağlı Abhaz kabilelerine karşı

ABHAZYA TARİHİ

saldırılarını artırdı. Ağustos 1860'da General Kurganov'un kumandasında büyük bir kuvvet (askerler, Kazak milisleri ve topçu birlikleri) Pshu'ya sevk edildi. Dağların askeri ittifakı (Aibga, Ahçipsu, Pshu, Tsebelda) bunlara şiddetli bir direniş gösterdi.

§6. Süper devletlerin rekabeti

İngiltere Rusya'ya karşı. Doğu Savaşı da denen Kırım Savaşı sırasında (1853-1856) Osmanlı, İngiltere, Fransa ve Sardunya ile müttefik olarak Rusya'nın karşısında oldu.

İngiltere'nin esas hedeflerinden biri, bütün eski Osmanlı topraklarının Rusya'dan geri alınmasıydı; Rusya'nın giderek büyüyen ve genişleyen gücü İngiltere'nin çıkarları bakımından büyük tehditti ve geriletilmeliydi... Ancak İngiltere bunun Osmanlı ordusu, Kafkas dağlı halkları ve Kafkasya'daki savaflara (1830-1831 ve 1848-1849 isyanlarına) katılmış olan Polonyalı ve Macar gönüllüler eliyle başarılmasını istiyordu. Diğer bir deyişle, İngiltere Kafkasya'da başkasının eliyle savaşmaya niyetliydi. Polonyalı ve Macar gönüllüler, safça, İngiltere'nin Polonya ve Macaristan'ın bağımsızlığını ihya edeceğini umuyorlardı. İşin aslı ise, İngiltere bu umutla onları Rusya'ya karşı savaşta ustaca kullanmıştır.

Kırım Savaşı'nın hemen başlarında Rus kumandanlığı çok büyük bir hata yaptı. Askerlerini Abhazya'dan çekmekle kalmadı, Pitsunda, Gagra, Bam-bora ve Tsebelda'daki savunma mevzilerini de tahrip etti. Karadeniz sahil kordonu lağvedilmişti.

Ömer Paşa'nın Sohum çıkartması, Muravyev ve Şamil. Uzun süren bir kuşatmanın ardından Sivastopol'un müttefik birliklerce zaptının ardından, Osmanlı kumandanı Ömer Paşa binlerce kişilik ordusuyla Ekim 1855'de Sohum'a çıktı ve İngur nehrine yürüdü. Burada 25 Aralık'ta büyük bir savaş oldu. Ömer Paşa, gerçek emellerini "bağımsız Çerkesya" kurma fikrinin arkasına gizleyerek kendi stratejik, politik ve ekonomik çıkarlarının hesabını yapan İngiltere'nin direktifi altında hareket ediyordu.

Savaşı kazanan Osmanlı'lar, geri çekilmiş olan Guriya müfrezesini geri leterek Megrelya'ya girdiler. Ömer Paşa, bu akını Kars'ı kuşatan Rus ordusunun dikkatini bu yöne çekmeyi umarak yapıyordu, ama Rus Çarının Kafkasya'daki naibi (vekili) N.Muravyev (1840-1841 yıllarındaki Dal'ı işgal seferine de kumanda etmişti) bu hamleyi gördü ve karşı hamlesini yaptı.

Abhazya'dan Kars'a kadar bütün bölgede yoğunlaşan Rusya-Osmanlı savaşı sırasında Kuzeyde Şeyh Şamil ve ona bağlı kuvvetler pasif kalmışlardı; Şamil

ABHAZYA TARİHİ

yüz yüze eşit şartlarda olmayan uzun bir mücadeleyi sürdürdüğü düşmanına arkadan saldırmayı kendine yedirememişti. General N.Muravyev, Şamil'in bu dönemdeki "hareketsizliği"ne özellikle dikkat çekiyordu. Günlüğüne şu notu düşmüştü: "Kafkasya'da bulunduğum süre içerisinde Şamil ve ona bağlı Dağlı güçlerin hiçbir girişimde bulunmamalarına pek çok kimse hayret ediyor ve bunu benim şanslı olmama yoruyordu. Bunun sebepleri iyi araştırılmazsa, bu keyfiyet gerçekten garip gözükür. Şamil ve Dağlılar bize tabi olmayı istemedikleri kadar Osmanlı Sultanı'na tabi olmayı da istemiyorlardı; onların hedefi yalnızca özgürlüktür, kendilerini bir yere tabi olmaya zorlayacak müttefik devletlerle yakınlaşma fikri onlara cazip gelmemişti, nitekim böyle bir ittifak da kurmadılar".

Kuzeyden herhangi bir saldırı görmeyen Muravyev'in komutasındaki Rus ordusu Osmanlı ordusuna peş peşe darbeler vurdu ve neticede Osmanlı ordusu 1856 ilkbaharında Abhazya'yı terk etti. 10 Temmuz'da Rus ordusu Sohum'a girdi. Hükümrân Mihail Çaçba da geri döndü. Abhazya topraklarında 1855-1856'daki savaş hareketleri yeni bir göç/sürgün dalgası doğurdu.

Paris Anlaşması ve Rusya. 1856 yılında Paris'de barış anlaşmasının imzalanmasından sonra Osmanlı orduları Karadeniz sahilini terk ettiler, bu Osmanlıların kaybıydı. Rusya'nın kaybıysa, Karadeniz'de savaş filosu ve deniz üssü bulundurmasının yasaklanmış olmasıydı. İngilizler, Rusların kısa sürede kendine gelemeyeceğini ve Kafkasya savaşının kendi lehlerine sonuçlanacağını umuyorlardı. Lakin, Ruslar daha 1856 yazında Karadeniz sahilindeki mevzilerini güçlendirmeye başladılar, 1857 yazında da Gagra mevzilerine yeniden yerleştiler.

İngiliz hükümeti dağlı Kafkas halklarını savaşa devam etmeleri için teşvik ederken aslında onları desteklemek için hiçbir ciddi adım atmıyordu. Rusya elçisi Lord Nepir ise "Kafkasyalıların başına gelen belaların asıl sebebinin kendi inatçı vatanseverlikleri ve gaddarlıkları olduğunu" ilan ediyordu.

Abhaz Prensligi'ni ilga çabaları. Rusya'nın Kırım Savaşı'nda yenilmesinden sonra Çarlık idaresi Abhazya hükümrânı Mihail'i Ömer Paşa komutasındaki Osmanlı ordusunu desteklemekle suçlamaya başladı. Kafkasya'daki Çar naibi de Abhaz Prensligi'nin ilgası konusunu gündeme getirdi, ancak Çar, zamanı gelene kadar bu teklifi dikkate almadı.

Abhaz Prensligi'nin otonomisi (özerkliği) Kafkasya'daki diğer prensliklerden daha uzun ömürlü oldu. Bu, Rusya'nın dikkatinden kaçmıyordu. 1850'lerde Rus General Uslar şu sonuca varıyordu: "Kafkasya genel askeri politikasında Abhazya çok önemli bir rol oynuyor. Tsebelda'ya ka-

ABHAZYA TARİHİ

dar uzanan bu ülkenin uzun sınır kesimi Kafkasya'nın en geçit vermez kısımlarını oluşturuyor. Burası tüm Kafkas halkları için bir direniş kalesi oldu. Rusya'nın Kafkasya'daki nüfuzu bakımından Abhazya bir kılavuz görevi görmelidir.”

Kırım Savaşı'ndan ve Doğu Kafkasya'ya boyun eğdirilmesinden sonra bütün dikkatler Abhazya'ya dönmüştü. Şeyh Şamil'in teslimi, Batı Kafkasya'daki dağlıların durumunu çok güçleştirmişti. Karadeniz sahili ve dağlar istikametinden Rus orduları tarafından kısıpaca alınmışlardı. Bu kuşatmaya rağmen, Adigeler, Ubıhlar ve batı Abhaz kabilesi olan Sadzlar Çarlıkla yaptıkları bu eşit olmayan mücadeleye daha beş yıl boyunca devam ettiler. Dağlılar, İngiltere, Fransa ve Osmanlı'nın aktif askeri-politik desteğine güveniyorlardı, ama bu ülkelerin hükümetleri artık Kafkasya'dan tamamen umut kesmişlerdi.

Kafkas halkları toparlanmaya ve Avrupa'dan destek almaya çabaladılar. 1861 Temmuz'unda Ubıhların insiyatifiyle bir meclis kuruldu ve Soçi'de “yüce ve bağımsız celse” toplandı. İsmail Barakai-ipa Dzapş başkanlığındaki bir özel delegasyon, destek almak umuduyla Avrupa ülkelerini ziyarete etti. Ancak tüm çabalar Kafkasya'nın kaderini değiştirmeye yetmedi...

Batı Kafkasya'daki kurtuluş mücadelesinde, eşzamanlı olarak bir Polonya isyanı çıkarmayı planlayan Polonyalı ihtilalciler aktif bir şekilde rol aldılar. Onlar, ünlü İtalyan devrimci Monetti Garibaldi'nin (General Giuseppe Garibaldi'nin büyük oğlu) de desteği ile Avrupalı gönüllüleri ve dağlı savaşıları kendi taraflarına çekerek hızlı bir hamleyle Odesa şehrini ele geçirmeyi ve burada “Polonya kartallarının yuvasını kurmayı” hayal ediyorlardı.

Teofil Lapinsky. Mesela, bu hayale kendini kaptırmış olanlardan birisi de parlak ve çelişkili bir şahsiyet olan Teofil Lapinsky'di (1827-1886). 1848-1849 yıllarında Macar ihtilalinin en ön saflarında bulundu, Kırım savaşında Osmanlı safında çarpıştı, Kafkasya'da Rusya'ya karşı savaştı (1857-1858), 1863 yılında ise Rus anarşisti M.Bakunin ile birlikte Polonya isyanına yardım etmek için Jmud'a (Litvanya) giden deniz sefer grubuna başkanlık etti... Aynı sene “Kafkasya'nın Dağlı Halkları ve Rus Ordularına Karşı Savaşları” adlı iki ciltlik kitabı Almanca olarak Hamburg'da yayımlandı.

Macar ihtilalinin lideri L.Koşut, D.Matstini ve A.Ledryu-Rollen gibi önde gelen Avrupalı politikacılar, Rus ihtilalci demokratları Gertsen ve Ogaryov da Lapinsky'yi yakından tanıyorlardı. Gertsen Lapisnkiy'i şöyle tarif ediyordu: “ O uzun süre Kafkasya'da Çerkeslerin safında bulundu, dağ savaşını o

ABHAZYA TARİHİ

kadar iyi biliyordu ki, deniz ona vız gelirdi... Tam anlamıyla bir paralı ask-
erdi. Hiçbir sağlam siyasi görüşü yoktu. Beyazlarla da olabilirdi, kızılarlada,
temizlerle de olabilirdi, kirlilerle de, köken olarak Galiçya asillerinden geli-
yordu, eğitimini Avusturya ordusunda almıştı, Viyana hastası idi. Rusya'dan
ve Rus olan her şeyden, şiddetle, çılgınca, iflah olmaz bir şekilde nefret
ediyordu. Herhalde mesleğini iyi biliyordu, uzun süre savaştı ve Kafkasya
üzerine harika bir kitap yazdı.”

8 Mart 1863 tarihinde Gertsen'in Londra'daki dairesinde Teofil Lapinsky
Karl Marks'la tanışmıştı. Eylül'de Marks, Friedrich Engels'e şöyle yazıyordu:
“Burada tanıştığım en enteresan insan Albay Lapinsky'dir”.

Abhaz-Adige-Ubıh delegasyonu Londra'da. 1862 yılı sonunda
T.Lapinsky, bir Abhaz-Adige-Ubıh delegasyonunun başında Londra'ya
gitti. Heyeti İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Palmerston kabul etti. Lapin-
sky huzurda kısa bir konuşma yaptı. “Abhazlar, halihazırda Kafkasya'da
Rusya'ya karşı güçlü bir direniş gösteren yegane kabiledir –diyordu-. Ama,
onlar da bu eşitsiz mücadeleden bitap düştüler, bu şartlarda en fazla üç
yıl dayanabilirler, ondan sonra kaçınılmaz olarak diğer Kafkas kabilelerinin
izinden gidip, Osmanlı topraklarının yolunu tutacaklar. Avrupa'nın, kuzey-
deki devi zayıflatmak ve karşı yönden ciddi bir darbe vurulurken ordularını
güneyde bir şeylerle meşgul etmek maksadıyla yiğit Abhazları destekleme-
si, öz yuvalarını terk etmelerini önleyerek belki de oradaki bütün dağlıları
kurtarması elzemdir. Dünyanın en büyük deniz gücü olarak bu alicenap ve
stratejik inisiyatif İngiltere'ye ait olsa gerektir.”

Palmerston herhangi bir yardımda bulunmayı reddetti: “Kafkasya'ya çok
doğru bakıyorsunuz, Albay. Gerçekten de orada kabileler Rusya'nın ener-
jik tazyikine birbiri ardına boyun eğdiler. Doğudaki bütün elçilerimiz ve
konsoloslarımız tam kırk yıl boyunca bu konuları bana rapor ettiler. Eğer
Abhazlar da aynı şeyi yaparlarsa çok akıllılık etmiş olurlar!”

Böylece heyet, İngiltere kıyılarından eli boş olarak ayrıldı.

Lapinsky Abhaz Prensiği'nin kısa süre sonra ilga edileceğini önceden
görmüştü. O tarihlerde artık Megrelya ve Svanetya prenslikleri ortadan
kaldırılmış, İmeretya ve Gurya krallıkları ise çok daha önceden ilga edilmişti.

Krasnaya Polyana: Kafkas savaşının sonu. Çarlık ordularına en
son direnişi dağlı Sadzlar, Pshular (Bzıp nehrinin menbaı) ve Aibgalar (Pshu
ve Bzıp ırmakları arasında, Haşupse ırmağının menbaı) toplulukları göster-
di. Bu direnişin de kınılmasıyla, 1864'ün 21 Mayıs'ında Rusya, Mzimta

ABHAZYA TARİHİ

nehirinin menbaında bulunan Krasnaya Polyana'da ordusuyla yaptığı zafer resm-i geçidiyle, Kafkas savaşının (ya da Rus-Kafkas savaşının) sona erdiğini ilan etti.

Son direnişin bastırılması hareketına Gürcü milisleri de katılmış ve Rus ordusuyla birlikte 21 Mayıs'da Krasnaya Polyana'da zaferi kutlamışlardı.

Ş7. Abhaz Prenslığı'nın lağvedilmesi ve hükümrân Mihail'in akıbeti

Kafkasya Savaşının sona ermesinden tam bir ay sonra, Rus Çarlığı Haziran 1864 tarihinde Abhaz Prenslığı'ni lağvetti ve bir geçici "askeri - halk yönetimi" ihdas etti. O tarihten itibaren Abhazya'nın ismi Rus İmparatorluğu Sohum Askeri Şubesi olarak değiştirilmiştir. Şube Müdürü olarak 12 Temmuz'da General P.Şatilov tayin edildi.

Abhaz Prenslığı'nın lağvedilmesi arefesinde, Kafkasya Genel Valisi Mihail Romanov, Rus Çarına Karadeniz'in doğu sahillerinin kolonizasyonu planını sundu. Çar 2.Aleksandr, Kuban nehri ağzından İngur'a kadar olan topraklara, Kazakların yerleştirilmesini öneren bu planı onayladı.

Ubıhlar ve dağlı Abhazlar zor durumda kalmışlardı. Çarlık iktidarı onların derhal atayurtlarını terk etmelerini talep ediyordu. Ubıhların (45.000 kişi) ve Sadzlar (20.000 kişi) hepsi Osmanlı'ya sürgün edildi. Bzıp nehri menbaındaki Pshular'dan yaklaşık 5000 kişi aynı akibete uğradı.

Abhaz Prenslığı'nın özerkliğinin bu kadar uzun bir süre ayakta kalabilmesi, Prens Mihail Çaçba'nın son yıllarda Kuzey-Batı Kafkasya dağlıları olan Sadz, Ubıh, Şapsug ve Abzehler üzerinde büyük bir nüfuz sahibi olmasıyla açıklanıyordu. Örneğin, o Ubıhların Rus Ordusuna karşı mücadelesini elinden geldiği kadar desteklemiş, Ubıhlara yardım amacıyla Abhazya'da herkesten zorunlu erzak vergisi toplamıştı. Yönetimin başına geçtiği ilk yıllarda prens, Rusya'nın müttefiki olmuş, ancak 50'li yıllardan itibaren Osmanlı taraftarı olma eğilimi göstermeye başlamıştı. Rus General Loris-Melikov, 1858 yılında Çarlığın Abhazya'daki durumu hakkında, "Biz buraya sahip değiliz, sadece işgal ediyoruz" diyerek çok doğru bir tespitte bulunmuştur.

Abhazya'daki özyönetimin karakteristiğinden, prestijli "Kafkas Dağlılarına Dair Bilgi Külliyyatında" da (1872, Tiflis) söz edilmektedir. "Bu ülke, 1810 yılından itibaren Rusya'ya ilhak edilmiş sayılıyorsa da, -denilmiştir kaynaktan,- 1865 yılına kadar bizim ilişkilerimiz, yönetimin hükümrânla kurduğu temasla sınırlı kaldı. Ülke içindeki yaşam tarzına her türlü müdahale, Çar

ABHAZYA TARİHİ

1.Aleksandr'ın Abhaz hükümrânına dahili yönetim hakkı bağışladığı ferman uyarınca, sıkı bir şekilde yasaklanmıştı. Buna dayanarak, yönetimimizin bu ülkenin herhangi bir alanda iç işlerine müdahalesi, hükümrânların, bizi tedricen askeri polis düzeyine indiren şikayet ve protestolarıyla karşılanıyordu. Rus yönetiminin taahhütleri, ihtiyaç halinde hükümrânlık idaresini gereğinde silah gücüyle de olsa desteklemeye ve hükümrânın uygun görmediği şahısların bölgeden sürgün edilmesi veya hapis cezalarının yerine getirilmesi üzerine yoğunlaşmıştı”.

1810-1864 yılları arasındaki “Abhazya'nın Özerkliği” ve “Özerk hükümrân yönetimi”nden birçok belgede bahsedilir. Ekim devrimi öncesi dönemin Kafkasya uzmanı Gürcü tarihçi S. Esadze şunları belirtmiştir: “1810 yılından itibaren hükümet her ne kadar Abhazya'nın kaderinde söz sahibi olmuşsa da, Abhazya 1865 yılına kadar bağımsız bir hükümrânlık olarak kalmıştır... Abhazya'nın Rus tabiiyetine özerk olarak ilhakından sonra, iktidar eskiden olduğu gibi kayıtsız şartsız olarak hükümrânların elinde kalmıştır... Abhazya, ekonomik bakımdan da Rusya'ya bağlı değildi, ülkenin hazinesi hükümrânın elindeydi.”

Eylül 1855'te hükümrân Mihail Osmanlı Başkumandanı Ömer Paşa ile bir sohbet esnasında şunları söylemiştir: “Ruslar hükümdarlığımın iç işlerine karışmadılar; umarım bundan sonra da buna ihtiyaç duymazlar”. Abhazya hükümrânı iç işlerinde bağımsızdı ve yalnızca Petersburg'a ve imparatorun iradesine bağlı idi. Sadece Kutaisi general - valisi değil, Kafkasya genel valisi bile, Çar'ın onayı olmaksızın kendi başlarına onunla ilgili bir karar alamıyordu. Hatta Çar'la samimi ilişkileri olan genel vali N.Muravyev bile, tüm çabasına rağmen, Abhaz hükümrânı Mihail'i tahtından indirmeyi başaramamıştı. Çar 2.Aleksandr Haziran 1856 tarihinde genel valinin dilekçesini reddetmiştir. İmparator red kararını, 1.Aleksandr tarafından 17 Şubat 1810 tarihinde Georgiy Şervaşidze'ye verilen yetki beratına dayanarak almıştır. Söz konusu beratta Şervaşidze'yi “Abhazya hükümrânlığının varisi” olarak tanımış ve ona yerel yasalarla gelenekler temelinde Abhaz topraklarında yaşamakta olan “halkı yönetme” yetkisi vermişti.

Çarlığa yaptığı hizmetlerinden dolayı son hükümrân prens Mihail tümgeneral rütbesi almış ve yaver general ünvanına layık görülmüştür. O, 1823-1864 tarihleri arasında iktidarda kalmış, ancak iktidarını 1840 yılında güçlendirebilmiştir. Her şey özellikle General N.Rayevsky döneminde değişmiştir. Bir görgü tanığı şöyle diyordu: “O Mihail'i Abhazya'nın gerçek hükümrânı yaptı”

ABHAZYA TARİHİ

Mihail, Çarlık süngüleri yardımıyla ülkedeki muhalif feodalleri kendine itaat ettirmeyi başarmış ve dağlılara karşı tedip seferlerine katılmıştır. 1844 yılında Rusya Savunma Bakanının izniyle, siyasi rakipleri başta olmak üzere, istemediği kişilerin hepsini süreli veya süresiz olarak Rusya'ya sürgün etme konusunda sınırsız yetki sahibi olmuştur.

Prens Mihail Kasım 1864'te ağır hasta olduğu halde tutuklandı ve önce Stavropol'e, ardından Rostov'a sürüldü; 17 Ağustos 1865 tarihinde kesin ikamet şartıyla Voronej'e gönderildi ve kısa süre sonra burada (16 Nisan 1866) öldü. Son hükümrânın naaşı Abhazya'ya getirildi ve törenle Mokva katedraline defnedildi.

Rusya'ya ilhakın ilk yıllarındaki ile 1850'li-60'lı yıllarındaki Abhaz hükümrânlarının iktidarının aynı olmadığını belirtmemiz lazım. İlhak, hükümrânın dahili iktidarını güçlendirmiş ve diğer Abhaz feodalleri üzerinde hakim bir pozisyona gelmesine imkan tanımıştır.

Abhaz Prensligi'nin ayırt edici özelliklerinden birisi, 19.yy'da Doğu ve Batı Gürcü krallıkları ve prensliklerinden bağımsız olması ve Rusya'ya ilhaktan sonra da (1810) kendi devlet yapısını yitirmeden, 1864 yılına kadar özerk yönetim şeklinde devam ettirmesidir.

Aynı zamanda, Doğu Gürcistan'daki Kartli-Kaheti Krallığı'nın tasfiyesi sonucunda Gürcü devleti de 1801 yılında ortadan kaldırılmış, bölgeye Rus askeri yönetimi yerleşmiştir. Bu olaylar sonucunda Rusya İmparatorluğu'na Megrel prensliği (1803), İmeret prensliği (1804), Guriya prensliği (1810) de ilhak edilmiştir. Belli bir zaman sonra Batı Gürcistan'daki siyasi yapı dağıtılmış ve onun yerine 1801 yılında İmeretya'da, 1828 yılında Guriya'da, 1857 yılında da Megrelya'da Çarlık yönetimi ihdas edilmiştir...

§ 8. 1866 yılındaki “tuhaf” ayaklanma ve Prens Georgiy

Eski hükümrân prens ve siyasi sürgün Mihail Çaçba-Şervaşidze'nin üçra bir Rus şehrinde trajik bir biçimde ölümünden sonra, Abhazya'da bir isyan patlak verdi. Ayaklanma 26 Temmuz 1866 tarihinde yedi bin nüfuslu Lıhni köyünde yapılan bir halk toplantısında başladı. Aynı gün isyancı Abhazlar tarafından Sohüm Askeri Daire Başkanı Albay Konyar, bürokratlar Çerepov ve İzmailov, 4 subay ve 54 kazak öldürüldü. Ayaklanma, Kaldohara köyünden Tsabal, Dal ve Sohüm'a kadar hızlı bir biçimde yayıldı. Ayaklanmaya 20.000 kadar insan katılmıştı.

İsyana, köylülere ilişkin bir reform (kanuni düzenleme) çalışması neden olmuştur. İsyancılardan Mihail Çaçba-Şervaşidze'nin oğlu Prens Georgiy Mi-

ABHAZYA TARİHİ

hailoviç, ayaklanmayla ilgili olarak şunları yazmıştır: “Bünyesinde köleliğin hiç mevcut olmamış olduğu bu halka, kendilerine uygulanamayacak bir manifesto ilan etmek, idarenin memurları açısından affedilmez bir hataydı”. Ve ilave ediyordu: “Reformu uygulama görevi verilen memur ve en yakın amirleri, ülkenin sınıfsal ilişkilerinin koşullarını tetkik etme zahmetine bile katlanmamışlardı. Mesele şu ki, Abhazya’da fiili olarak kölelik bağımlılığı mevcut değildi... Halk, kendisini kimden ve neden kurtarmak istediklerini bir türlü anlayamamıştı” .

İdareciler Abhazların sosyal yaşam tarzı ve sınıfsal özelliklerinden bihaber-diler ve kaba davranışlarıyla (bilhassa Çerepov ve İzmailov) halkı ayaklanmaya tahrik ettiler. Yönetimin esas hatası, Rusya ile Gürcistan’dan farklı olarak, yaşamlarında kölelik ilişkisinin mevcut olmadığı bu küçük ülkenin yerel özelliklerini göz ardı etmesinden kaynaklanıyordu.

Çarlık hükümeti temsilcileri Lıhni’daki halk toplantısında belirli bir fidye karşılığında köylülerin efendilerinden azat edileceğini çok kaba bir biçimde duyurmuşlardı. Kendilerini serbest olarak bilen köylüler-“anhayu”lar (halkın aslını oluşturan çekirdek kısım) buna karşı çıkmış, beyler ve asiller de “sahip oldukları” insanların, süt kardeşliği bağıyla bağlı oldukları hür fertler değil de, köle telakki edilmelerinden dolayı kendilerini aşağılanmış hissetmişlerdi.

1866 yılında yaşanan bu halk ayaklanmasının ahlaki, yani “etik” yönü, üzerinde özellikle durmayı gerektiren bir konudur.

Abhazların gururlarına dokunan ve karşı çıkmaya iten başlıca sebep: “kendilerine kaba davranılmasıdır”. Prens Georgiy Çaçba-Şervaşidze, bununla ilgili olarak şunları yazıyordu: “Abhazlar dalkavukluktan hiç hoşlanmazlar, kendilerine kibirli ve aşağılayıcı bir biçimde davrananlardan nefret ederler. Bölge Başkanı İzmailov, bir halk toplantısında, karşısındakilerden şapkalarını çıkartarak cevap vermelerini talep etti. Katılımcılardan Mikamba soyadlı biri, “biz şapkamızı sadece kilisede çıkartırız, İzmailov adında bir azizi henüz tanımıyoruz” şeklinde cevap verdi. Bu cüretkar cevap üzerine hemen tutuklandı ve birkaç ay boyunca Sohum kalesinde tutuklu kaldı”

Bu tür çatışmalar, halk arasında içten içe homurdanmalar doğurmuş ve ardından 1866 yılında sömürgecilik karşıtı bir milli mücadele niteliği taşıyan Abhaz (Lıhni) isyanına dönüşmüştür.

Bu isyan hakkındaki haberler tüm Kafkasya’ya yayılmıştı. Kuban’daki duruma ilişkin bir belgede: “Maalesef, 1866 yılı Temmuz ayının sonlarında vuku bulan karışıklıklar, dağlılar arasında hoşnutsuzluğu besleyen yeni bir malzeme olmuştur” denilmektedir. Örneğin, Kabartaylar yöneticilere “kendilerinin de Abhazlaşacaklarını”, yani isyan edeceklerini ilan ediyorlardı.

ABHAZYA TARİHİ

İsyancılar ayaklanmanın doruk nokasında, 29 Temmuz 1866 tarihinde yirmi yaşındaki Georgiy Çaçba-Şervaşidze'yi Abhazya'nın hükümrân prensi ilan ettiler. Ancak prensliğin (devlet yapısının) ihyası teşebbüsü başarıya ulaşamadı. Ayaklanma, Kutaisi general valisi Svyatopolk-Mirski'nin komuta ettiği Çarlık Ordusunun gücüyle hızlı bir şekilde bastırıldı, Prens Georgiy de "Orenburg Askeri Bölgesi'ne" sürgün edildi.

§ 9. İsyancılara karşı uygulanan takibat ve toplu muhaceret

1866 ayaklanmasıyla ilgili araştırma yapan ünlü tarihçi G.Dzidzaria, "ayaklanmanın en olumsuz sonuçlarından birinin her şeyden önce Abhaz halkının bir kısmının 1867 yılında Osmanlı'ya göç etmesi" olduğunu söyler. Ancak göç edemeyen isyancılar acımasız bir şekilde takibata maruz kalmışlardır. Kamalar da dahil olmak üzere toplu silahsızlandırma operasyonu yapılmıştır. Kaynaklara göre, silahsızlandırma olayı Abhazlar üzerinde son derece olumsuz bir etki yarattı: "Silahı alınanlar ağlıyordu... dağlı silahıyla gurur duyar ve ona tıpkı çocuğu gibi bakar".

Tiflis'te çıkan "Kavkaz" gazetesinin 5 Nisan 1867 tarihli sayısında, divan-ı harb'in, ayaklanma katılan sanıklar Hanaşva Kalgi, Kakuçal-ıpa ve Kızılбек Marganiya'yı "kurşuna dizilerek idama" mahkum ettiğini haber veriyordu.

Bağımsızlık yolundaki hareketler güçlendikçe, Çarlığın cezalandırma politikası da sertleşiyordu. Sürgün ve kürek cezası, bu politikanın en mühim araçları olarak öne çıkıyordu. Sürgün fiziksel ve manevi bağlamda yıpratıcı idi ama, diğer taraftan da siyasi mücadeleleri eğitiyor ve daha da güçlendirecek şekilde örgütlüyordu. Sürgün yerleri, her milletten insanların biraraya geldiği, bir nevi siyasi eğitim kampları gibiydi. "Burada olmayan millet yoktu,- diye yazar, F.Dostoevsky (Dostoyevski).- Rusya'nın her vilayeti ve bölgesinden insanların mevcut olduğu kanaatindeyim. Yabancılar da vardı, hatta sürgün edilen birçok Kafkasya dağlısı da buradaydı".

19.yy'da Kafkasya'dan sürgün edilen siyasi mahkumların oranı birhayli yüksek olup, Polonyalı isyancılardan sonra geliyordu. Grup halinde sürgün edilen Kafkasyalılar arasında Dağıstan, Çeçenistan, Abhazya ve Çerkesyalıların sayısı daha yüksekti.

1866 yılındaki isyan sonucunda otuz Abhaz isyancı Sibirya'ya sürüldü. Ne yazık ki onların tamamının ismi henüz tespit edilememiştir. Bu olaylara iştirak ettikleri için ilk sürülenler Pshu beyi Zaushan Celakan-ıpa Marşania, "yakalanmaları sırasında silahla karşılık veren" Dal'li isyancılar Talah ve Eshak Kuazba idi. Onlar Tambov üzerinden Sibirya'ya sürülmüşlerdir.

ABHAZYA TARİHİ

Abhaz siyasi mahkûmlar muhafız askerlerin gözetiminde etaplar halinde Novorossiysk, Stavropol, Harkov, Kursk, Orel üzerinden, Orta Rusya'dan da kuzeye, Vologda ve Arhangelsk vilayetlerine, veya Tambov, Saratov üzerinden Sibiry'a, önce Tobolsk'a, sonra da İrtiş nehri üzerinden Omsk'a ve daha doğuya yürümüşlerdir.

Örneğin, Orel arşivinde "1866 yılında Abhazya'da cereyan eden isyan olaylarından dolayı yönetimin emriyle Rusya'nın Avrupa bölgesine sürülen Sohum Abhazlarının listesi" başlıklı bir belge muhafaza edilmiştir. Polis şubesinin bu sirkülerinde yedi kişinin ismi yer almaktadır. Bunlar: Şmaf Margania, Tıga Emuhvari, Tapagu Çezbuk-ipa, Zafas Çanba -bu dört kişi Cırhva köyündendir-, ayrıca Eşera'dan Zaurbek Dzapş-ipa, Duripş'dan Smel Lakerba ve Anuhva'dan Tapagu Mikanba'dır.

Şimdilik bu listede yer alanlardan sadece ikisinin Sibiryadaki bulundukları yer tespit edilebilmiştir. Smel Lakerba ve Tıga Emuhvari Stavropol ve Tambov üzerinden Batı Sibiry'a sürülmüşlerdir. Bununla ilgili belgeler Omsk ve Tobolsk arşivlerinde ortaya çıkmıştır. Örneğin, 1873 yılındaki bir raporda T. Emuhvari hakkında: "Sohum ilinde yaşıyor. İçişleri Bakanı, polis gözetimi altında ömür boyu mecburi ikamet etmek üzere Tobolsk'a, Batı Sibiry general-valisinin emrine yollanmasını rica etti" diye yazılmıştır. Sürgün edilen Emuhvari hakkındaki emrin Ek'inde şöyle yazılmıştır: "Kazaklara, Lıhni köyünde bir eve, Sohum'a saldırı olaylarına karıştığı ve Emhas grubuna elebaşılık ettiği için sürgün edilmiştir." Smel Lakerba hakkında şunlar yazılmıştır; "köylüleri kışkırtması, yönetime karşı çıkması ve Sohum'a saldırıya katılması nedeniyle sürülmüştür." Onlar ömür boyu sürgün cezasını Tobolsk vilayeti Tarsk bölgesi Bergamak beldesinde sürgünde geçirdiler.

Ocak 1867 tarihinde Stavropol'deki transit hapisanesinde "13 tutuklu Abhaz" bulunuyordu. İsyanıcılarla ilgili sevk belgesinde "cezalarının infazının ağır şartlar altında olacağı" yazılmıştı. "5", "8" ve "12" numaraları altında, silah sıkmak suretiyle Konyar'a ve Kazaklara yapılan saldırıya başlama sinyali veren Şpagu Dzafan-ipa, Kaynagu Maçiç-ipa (Kobahiya) ve Maf Ams-ipa'nın isimleri vardır. "6" ve "7" numaraları altında gösterilen Kobzaç Tsahtır-ipa ve Gıd Dbar da isyan çağrısı yapanlardandır. Mamsır ve Macici Otırba, Gatey Ladaria, Tıg Margania ve Murzakan Lakeıba gibi Bzıp Abhazya'sının diğer önde gelen isyancıları da Stavropol kalesinde hapsedilmişlerdi. Kasım 1866 tarihinde Abhaz isyanının en cüretkar katılımcıları olan Tsebelde'li süvari yüzbaşısı Şirinbey Marşaniya ve 100 yaşındaki Kyagua Kucba Stavropol kalesine getirildiler. Sözü edilen bu Kucba, 1849 yılında Prens Mihail Çaçba-Şervaşidze'nin 1.Nikolay'ı ziyaret

ABHAZYA TARİHİ

amacıyla yaptığı Peterburg seyahatinde ona eşlik eden asteğmen Kucba'dan başkası değildi. O zaman bunlar ihsan ve iltifata boğulmuşlardı. Şimdi ise, hapse atılmış, ailesi de Stavropol şehrinde polis gözetimi altında yaşıyordu.

Yaşlı adamın ricası üzerine, hapishane hayatının zorluklarına dayanmasına yardımcı olsunlar diye, sırayla dört oğlu da "tutuklanmışlardır". Ailesinin durumu da daha az trajik değildi. Nisan 1867 tarihli bir belgede şunlar yazılıdır: "Polis gözetimi altında özel bir evde yaşayan Abhaz Kyagua Kuçba'nın ailesinden, büyük oğlu Hasan şu an vilayet yönetimine gelerek, 8 kişiden oluşan ailesinin kaldığı evin yaşamak için uygun olmadığını, çocuklarla kadınların hepsinin hastalandıklarını, Kvacca isimli küçük yaştaki çocuğun bugün öldüğünü beyan etmiştir". Bu nedenle, hem ölünün defni için ve hem de aile reisleri Kyagua'nun mahpus tutulduğu hapishaneye yakın ve yaşamaya elverişli bir eve taşınmaları için yardım istedikleri" yazılıdır. Kyagua Kucba'nın mahkûmiyeti sırasında Abhazların Osmanlı'ya göç etmeye başladığı haberi duyulmuştu. 1867'daki muhaceret dalgası yaşlı adamı sarsmıştı. Hapishane idaresine "Abhazların Osmanlı'ya göç haberlerinin doğru olup olmadığını" soruyordu.

Rus Çarının Kafkasya naibi Mihail Nikolaeviç, mahkûmun yüz yaşında olmasını, çocuklarından birinin ölümünü ve aile fertlerinin hastalığını göz önüne bulundurarak, Ağustos 1867 tarihinde, Kucba'nın ailesiyle birlikte vatani Abhazya'ya dönmesine izin vermiştir.

1866 Temmuz-Ağustos olaylarına karıştıkları gerekçesiyle Seydik Adleyba, Pitsunda bölgesinden Urus Trapş ve Daut Kamliya vb. Orel vilayetine sürüldüler. 1860'lı-1870'li yıllarda Orel'da kalabalık bir Abhaz siyasi sürgün gurubu bulunuyordu. Bunlardan biri Kamış Kapba idi. 1867 yılında Kulnurha köyünde 15 yaşında iken "evinde ateşli silah saklamak ve yönetime karşı gelmekle" suçlanarak tutuklanmıştı. Orel, Bolhov ve Yelts'de polis gözetimi altında 14 yıl boyunca sürgünde kalmıştır. Sürgüneyken Rusça öğrenmiş, vaftiz edilmiş ve Hristiyan ismi olan Evdokiy Mihailoviç Kapbov ismini almıştır. 1880 yılında Abhazya'ya geri dönmesine izin verilmiştir. (*)

Daha önce belirtildiği üzere, 1866 yılındaki Abhaz isyanının en acı sonucu, Abhazların Osmanlı'ya zorla göç ettirilmeleridir. Nisan ve Haziran 1867 tarihleri arasında yaklaşık 20.000 kişi göç etmiştir. Dal ve Tsabal bölgesi tamamen boşalmıştır. Çarlığın asi Abhazların olmadığı bir Abhazya'ya, Osmanlı'nın ise savaşçı bir halka ihtiyacı vardı.

* Rusya'nın farklı bölgelerine sürülen Abhazlar bir nevi "iç muhacir"dır ve sayıları yüzlerle sınırlıdır. Yine de, Osmanlı'ya toplu göçe zorlananların büyük trajedisiyle birlikte, bu "iç muhacir"ların acılarını da unutmamak gerekir.-Türkçe Yayın Editörü

ABHAZYA TARİHİ

Söz konusu muhacirlik dalgasını tetikleyen durum, Eylül 1866 tarihinde Çarın Kafkasya naibi ile Savunma Bakanı tarafından alınan “Abhazya’dan 1000 ailenin Rusya’nın iç bölgelerine sürülmesine” ilişkin karar olmuştur. Uygulanması beklenen bu cebri tedbire karşı olan halk, Osmanlı’ya göç etmeyi tercih etmiştir. İçişleri Bakanlığı Kasım 1866 tarihinde Abhazları Novorossiysk vilayetine yerleştirme işlemlerinin durdurulduğunu ve “bu sene içinde de uygulanmayacağını” açıklamıştır. Gelecekte de böyle bir ihtiyaç doğmayacaktı, zira binlerce Abhaz yurtlarını terkedip Osmanlı ülkesine gitmişti.

§10. Reform öncesi dönemdeki Abhazya’nın idari ve bölgesel yapısı

Abhazya’nın Rusya’yla birleşmesinden önce 1810 yılında Abhaz Prensliği’ne dahil olan yerler şunlardı: Bzıp (günümüzdeki Gudauta bölgesi), Guma (Şitskuara ve Kodor nehirleri arasındaki bölge), Abjua (günümüzdeki Oçamçira bölgesi) ve Samurzakan (günümüzdeki Gal bölgesi). Tsabal’ın (Tsebelda), Dal’in (Kodor nehri menbái) ve Pshu’nun (Bzıp nehri menbái) bağımsız dağlı toplulukları da fiiliyatta buraya dahildi.

Abhaz Prensliği’nin kuzey-batıdaki siyasi sınırı Gagra değil, Bzıp nehri idi. Abhazya’nın etnik sınırı, siyasi sınırlarına göre daha da genişti. Örneğin, Host nehrinden Gagra’ya kadar olan topraklar, Abhaz boylarından biri olan Sadz-Cigetlere aitti.

Daha önce de bahsedildiği gibi, 1810-1864 tarihleri arasında Abhaz Prensliği özerklik temelinde doğrudan Rusya İmparatorluğuna dahil olmuş ve diğer prensliklere göre Kafkasya’da varlığını daha uzun bir süre devam ettirebilmiştir. Çarlık, Abhazya’da askeri garnizon bulunduruyor ve iç işlerine ancak prensin izniyle müdahale ediyordu. 1840 yılında örneğin Pitsunda, Bambora, Sohum, Dranda, İlor ve Mramba’da bulunan Rus subay ve asker sayısı 4000 civarında idi. Çarlık askeri yönetimi önce Bambora’da idi, 1851 yılından itibaren Sohum’a yerleşmiştir. Kilise teşkilatı ve piskoposluk kürsüsü de aynı tarihte ihdas edilmiştir. Daha 1832 tarihinde Abhaz hükümranı Mihail zamanında bir başpiskopos tayin edilmişti.

Rus yönetimi Abhazya topraklarındaki varlığını yavaş yavaş artırdı. Örneğin 1837 yılında, başında bir Rus subayının bulunduğu Tsabal vilayet polis komiserliği açıldı. 1840 yılında, aynı zamanda Pshu’da ve sahil boyundaki Cigetia ile Sadzen’de olmak üzere birkaç yerde bu tür komiserlikler kurulmuş, bazılarının başına Rus, bazılarının da başına yönetime yakın Abhaz komiserler atanmıştır.

ABHAZYA TARİHİ

1840 yılında Kutaisi Askeri Valiliğine bağlı Samurzakan polis komiserliği de kurulmuştur. Burada Rus iktidarının tesis edilmesine Megrel hükümranı Levan Dadiani'nin 1832 yılında bu sınır bölgesini kanunsuz olarak ele geçirmesi sebep olmuştur. Levan'la Abhazya hükümranı arasında dava konusu iken Samurzakan, Megrelya'da Rus yönetiminin ihdasıyla birlikte bu yönetime bağlanmış oldu.

Samurzakan (günümüz Gal bölgesi), Abhazya'nın Megrelya ile sınır bölgesi sıfatı taşıyordu. İşin gerçeği, söz konusu bölgede, feodaller arasında yaşanan kavgalar sonucunda yönetimin elden ele geçtiği ve Abhazya ile Megrelya arasındaki siyasi sınırların değiştiği dönemler de olmuştur. Ancak yine de bu bölge kendi ismini, Abhaz prensi Murzakan Şervaşidze-Çaçba'dan almıştır. Pantuhov, 1865 yılında "Kavkaz" gazetesinde "Samurzakan, eskiden beri Abhazya'nın bölünmez bir parçasını oluşturur, bu da onun sınır komşusu olan Abjua (Abjua, günümüz Oçamçira bölgesi) bölgesinin isminin Rusça karşılığında "orta" anlamına gelmesiyle kanıtlanmaktadır..." diye yazıyordu. Bir Gürcü kilise görevlisi, başrahip David Maçavariani de aynı görüşü paylaşıyordu. Onun oğlu, tanınmış tarihçi ve öğretmen K.Maçavariani, 1899 yılında şunları belirtmiştir: "Ahlak ve gelenek, kültür, dil ve din bakımından Samurzakanlılar Abhaz boylarının ayrılmaz bir parçasıdır. Abhaz Dili Samurzakan'da yozlaştıysa, bu sadece Samurzakanlılar değil, azar azar bütün Abhazya'yı ellerine geçirmeye başlayan Megreller yüzünden olmuştur" (Çernomorsky Vestnik, 1899, 2 Nisan).

Kaynakların diliyle "köken ve tarihi kaderleri, ayrıca iç ilişkilerinin özelliği bakımından yakın olan Abhazya ile bir bütünlük oluşturması" nedeniyle, Sohum askeri şubesi oluşturulurken Samurzakan oraya dahil edilmişti.

Kafkas savaşının sona ermesinden bir ay sonra, Haziran 1864 'de Abhazya'da "Askeri - halk yönetimi" adıyla geçici bir Rus idari yönetim sistemi oluşturuldu. Abhaz Prenslığı, bundan böyle Bzıp, Sohum, Abjua bölgelerinden ve Tsebelda ile Samurzakan polis komiserliğinden meydana gelen Sohum Askeri Şubesi olarak isim değiştirmiş ve vilayet konumuna getirilmişti.

1866 yılındaki Lıhni (Abhaz) isyanından sonra, "idari reformlara dair" kararname, Rusya İmparatoru 2.Aleksandr tarafından 11 Ağustos 1866 tarihinde imzalandı. Tsebelda ve Samurzakan polis komiserlikleri ortadan kaldırılıyor, eski askeri bölgeler isim değiştiriyor ve Sohum askeri şubesine bağlı olan dört yeni bölge (Pitsunda, Tsebelda, Drand ve Okum) ihdas ediliyordu.

Aradan iki yıl geçtikten sonra, bir idari düzenleme daha yapıldı: Sohum askeri şubesi 27 Mayıs 1868 tarihinden itibaren Pitsunda ve Oçamçira idari

ABHAZYA TARİHİ

bölgelerini de kapsayacaktı; Pitsunda idari bölgesi, Gudauta (Gagra'dan Psırtsha'ya kadar) ve Gumista (Psırtsha ırmağından Kodor ırmağına kadar) şubelerinden, Oçamçira idari bölgesi de Kodor (Kodor ırmağından Galidzga ırmağına kadar) ve Samurzakan (İngur nehrine kadar) şubelerinden oluşacaktı. Bölge başkanı yetkileriyle donatılmış bir vekil tarafından yönetilen Tsebelde, bu yapısıyla özel bir konuma sahipti. Bu yönetim sistemi 1883 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.

7. BÖLÜM

ABHAZYA ULUSLARARASI İLİŞKİLER SİSTEMİNDE (18.yy sonu ile 19.yy'ın 70'li yılları arası)

Abhaz hükümlerleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun tebası olmalarına rağmen, son derece bağımsız bir politika yürütebilmiş ve bölgedeki Osmanlı hakimiyeti oldukça zayıf kalmıştı. Üstelik 18.yy sonlarına doğru (feodal) Osmanlı devletinde, (gelişmiş) Avrupa devletleri olan İngiltere ve Fransa'nın yararlandığı derin yönetim krizler yaşanıyordu. Avrupa'da Osmanlı'nın içinde bulunduğu durum "Doğu meselesi" olarak tanımlanıyor ve tartışılıyor. Tartışma, Osmanlı İmparatorluğu'nun beklenen çöküşü ve çökmesi halinde onun Avrupalı devletler tarafından paylaşılmasıyla ilgili karşıt görüşlerden ibaret idi. "Doğu meselesi" siyasi, stratejik ve ekonomik bakımdan birçok çıkarı olması hasebiyle Rusya'yı da doğrudan ilgilendiriyordu.

Uzun yıllar boyunca Rusya'nın en önemli dış politikalarının başında, serbestçe Karadeniz'e çıkma çabası geliyordu. Bu yüzden önce Karadeniz bölgesine yerleşmek, ardından bölgenin, özellikle Abhazya'nın hâkimiyetini tamamen ele geçirmek, Rusya için olağanüstü önem arz ediyordu. Ancak Rusya, Kafkasya'nın Karadeniz sahilini işgal edebilmek için önce Osmanlı'nın bölgeden geri çekilmesini sağlamalıydı. Uzun yıllar boyu süren Rus-Türk (Osmanlı) savaşlarının nedeni de budur. Küçük Kaynarca (1774), Yassı (1791), Bükreş (1812), Edirne (1829) Antlaşmaları, Rusya'nın Karadeniz sahiline çıkma harekâtına tanıklık eden en önemli Rus-Türk Antlaşmalarıdır. Karadeniz sahilinde müstahkem noktalar oluşturmada ve Rus gemileri için limanlar inşa etmeden, Rusya'nın Yakın Doğu politikasını başarılı bir şekilde yürütmesinin mümkün olamayacağı bir yana, yeni elde ettiği topraklar üzerinde hakimiyet kuramayacağı da açıkça ortada idi. Bu durumda doğal olarak, Rusya yönetiminin tüm dikkati, Abhazya üzerinde yoğunlaşacaktı.

Rus yönetimi, Abhazya'yı kendi hâkimiyeti altına almakla, etki alanını tüm Kuzey Kafkasya'ya ve güneyde Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya vilayetlerine kadar yaymanın mümkün olabileceğinin pekala farkındaydı. Rusya'nın

ABHAZYA TARİHİ

Kafkasya konusundaki pozisyonu güçlendikçe, İngiltere’de de Hindistan’ın Rusya tarafından “tehdit” edildiğine ilişkin sesler yükselmeye başlamıştı. Rusya’nın Hindistan’a ilişkin planları hususundaki şüpheler, Rusya- İngiltere ilişkilerini 19.yy başından sonuna kadar zehirlemiştir

Bu arada Rusya’nın Kafkasya politikası daha da güçlenmiş; 1810 yılında Abhazya Rusya’ya ilhak edilmişti. Daha 1803 yılında Abhazya hükümranı Keleşbey Şervaşidze-Çaçba, Gürcistan’daki Rus kuvvetleri kumandanlığına başvurarak, Rusya’nın yardım ve himayesini istemişti. Rusya’nın Abhazya’da önemli çıkarları vardı. Çarlığın stratejik planlarında, Abhazya, Rusya’nın Karadeniz sahillerinde ilerlemesinde bir köprübaşı rolü üstlenecekti. Keleşbey’in nüfuzu Rus askeri hâkimiyetinin Abhazya ve Çerkesya’da güçlenmesinde belli bir rol oynamıştır. Dönemin Rus ve özellikle İngiliz belgelerinde Çerkesya ile Abhazya birbirinden net olarak ayrılmamış, rapor ve resmi yazışmalarda Çerkesya tabiriyle Kuban ile Abhazya’nın güney sınırları arasındaki topraklar kastedilmiştir.

Mayıs 1812 tarihinde Bükreş’te, M.Kutuzov’un kumandanlık ve diplomatik yeteneği sayesinde, Fransa ile bir savaşın eşiğinde olan Rusya açısından çok büyük önem arz eden Osmanlı ile bir barış Antlaşması imzalanmıştır. Rusya, Antlaşma gereğince, kendi istekleriyle Rus İmparatorluğu’na dahil olan İmeretiya, Guriya ve Abhazya’nın, hâkimiyeti altında kalmasını sağlamıştır (6.madde). Anlaşmanın gizli 2.maddesine göre, Bzıp nehri ağzından Rion nehrine kadar olan 200 kilometreden fazla bir bölge Rusya’ya bırakılmış, Sohum ve Redut-kale (Kulevi) gibi kentler Rusya’nın çok muhim stratejik noktaları haline gelmiştir.

Rusya ile Osmanlı arasındaki barış, İngiltere’nin can düşmanı olan Napolyon Bonapart’ın (Fransa İmparatoru) istila girişimi karşısında Rusya’nın savunma gücünü artıracığı için İngiltere’nin işine gelse de, anlaşmanın gizli 2.maddesi İngilizlerde bariz bir endişe doğurmuştu, çünkü Kafkasya’nın Karadeniz sahilinin bir kısmının Rusya’ya bırakılmasının Hindistan’daki İngiliz çıkarlarını için bir tehdit oluşturabileceğini düşünüyorlardı. Nihayetinde Antlaşma imzalanmış, ancak Türkler İngilizlerin baskısıyla Antlaşmanın gizli maddelerini imzalamamıştır.

Kısa süre sonra, 1813 yılında Rus-İran savaşı da sona ermiş, Gülistan mevkiinde barış imzalanmıştır. İran, Gürcistan konusundaki iddialarından vazgeçiyor ve Guriya, İmeretiya, Megrelya ve Abhazya’nın Rusya’ya ilhakını kabul ediyordu.

Napoleon’un mağlubiyetinden sonra, İngiltere, Osmanlı nezdinde daha çok söz sahibi oldu; Osmanlı İmparatorluğu artık ticarete olduğu gibi, politi-

ABHAZYA TARİHİ

kada da tamamen İngilizlerin baskısı ve yönlendirmesi altında kalacaktı. Osmanlılar, İngilizlerin baskısıyla Bükreş Barış Antlaşması şartlarının lağvedilmesi konusunda talepte bulunmaya başladılar. Osmanlı hükümeti, güç kullanma tehdidinde bulunarak sık sık Abhazya ve diğer bölgelerin “iade edilmesi” talebini gündeme getiriyordu. İngiliz ve Osmanlı ajanları, Rus yanlılığından vazgeçmeleri için Abhaz feodallerini türlü vaatlerle kışkırtıyorlardı. Bütün bunlar Abhazya’da durumun gerginleşmesine neden oluyordu, o tarihlerde Çar ordusunun generali rütbesini almış olan Abhazya hükümranı Georgiy, Rus kumandanlığından askeri yardım talep etmek zorunda kalmıştı. Abhazya’da en aktif olan figür, “baba katili Türk kuklası” Aslanbey idi. Türk ajanlar Abhazya’da Rusların gaddarlığına ilişkin çeşitli söylentiler yayıyor ve mollaların yardımıyla mümkün olduğu kadar çok Abhazın Müslüman olmasını sağlamaya çalışıyorlardı.

Türk ve İngiliz ajanları, çoğu zaman bu faaliyetlerinde, Çarlık mutlakiyetinin sömürgeci-fetihçi karakterdeki politikasının bizzat yarattığı bir uygun zemin buluyorlardı. Kafkas halklarının Rusya’ya ilhak olarak durumlarının düzeleceğine dair umutları boşa çıkmıştı. 1823-1825 yıllarında Kuzey Dağıstan’da, Abhazya’da, Çeçenistan’da, Kabartay’da ve Batı Gürcistan’da kendiliğinden gelişen ve acımasızca bastırılan isyanlar ortaya çıkmıştı. 1828 yılında bir Rus-Türk savaşı daha patlak verdi. Türkler birkaç kez ciddi yenilgiler aldılar ve 14 Eylül 1829 yılında Osmanlı İmparatorluğunun başkentine yakın Edirne’de barış antlaşması imazaladılar. Rusların Kafkasya üzerindeki hâkimiyetinin sınırları daha da genişlemiş, İstanbul ve Çanakkale boğazları Rus ticaret gemilerinin serbestçe geçişine açılmıştı.

Edirne Barış Antlaşması’nın imzalanmasından kısa süre sonra Çar 1. Nikolay, kont Paskeviç’e, baş eğmeyen dağlı halklara karşı bir askeri sefer hazırlama ve Kafkasya’nın Karadeniz kıyılarında çok kısa bir süre zarfında güvenilir bir yol inşa etme talimatı verdi. Bu faaliyete “Abhaz Seferi” adı verilmişti.

Seferin hazırlık aşamasında Paskeviç son derece kapsamlı bir “tezker” hazırladı. Bu tezkerede şunları yazmıştır: “Abhazların çok ihtiyaç duydukları şeyler tuz ve demirdir. Bunları Trabzon ve Batum’dan Türkler ve Ermeniler getirir, bunun yanı mısır, kayın ağacı ve palmiye, bal, bal mumu ve esirlerle takas karşılığında ipek ve kağıt malzemeler, çeşitli çizmeler, het türlü silah ve barut da gelir... Onlar, Sohum’dan 35 km. uzaklıktaki Gumista nehrindeki Gum (Guma) köyünde bulunan dağdan hiç zahmetsiz olarak yeterli miktarda kurşun çıkarıyorlar... Abhazların silahları tüfek, kılıç ve kama-dan oluşur ve büyük çoğunluğu bununla beraber kemerin arkasında tabanca da taşır. Abhazlar çok iyi nişancıdırlar açık ve düz mevkielelerinden her fırsatta kaçınarak, yaya olarak, ormanda ve yol kavşaklarında iyi savaşır...”

ABHAZYA TARİHİ

1830 yazında “Abhaz askeri seferi”, harekattan sonra müstahkem noktaların inşa edildiği ve garnizonların kurulduğu Gagra ve Pitsunda’ya yapılan çıkartma ile başlamıştır.

Paskeviç’in 1830 yılında yapmayı düşündüğü Abhazya’dan Kuban ırmağına kadar kara yolu inşaatı, ancak 1864 yılında tamamlanabilmiştir.

İngilizler Kafkasya savaşını uzatma, Rusya’nın kaynaklarını zayıflatma ve Kafkasya’yı kendi sömürgesi yapma amacını güdüyordu. Özellikle İngiliz sanayicileri, mallarının bölgenin iç kısımlarına hiçbir engele takılmadan girebilmesine imkan sağlayacak Kafkasya’nın Karadeniz kıyısındaki Poti, Sohum, Anapa ve Gelincik limanlarıyla çok ilgili idiler. Dolayısıyla İngiliz yönetim çevresi, Rusların Karadeniz sahilindeki başarılarını ciddi bir endişe ile karşılıyordu.

İngiltere başbakanı Edirne Barış Antlaşması’nın şartlarını değerlendirirken, “Konstantinopolis’in (İstanbul) işgal edilmesi ve ateşe verilmesi, bu sonuca kıyasla, İngiliz hükûmetine bin kat daha az zorluk getirirdi” şeklinde beyanat vermişti. İngilizler, Karadeniz’in doğu sahilinin Ruslar tarafından ele geçirilmesinin Rusya’ya Küçük Asya’nın tümünün kaderine hükmedebilecek kadar büyük bir avantaj sağlayacağını düşünüyorlardı. Bu yüzden barış antlaşmasındaki, Anapa, Sohum ve Poti gibi stratejik noktaları kapsayan Karadeniz’in doğu sahilinin, Kuban nehri ağzından Aziz Nikolay iskelesine kadar uzanan kısmının Ruslara terk edilmesini öngören 4.maddeye özellikle itiraz ediyorlardı.

Edirne Barış Antlaşması’nın şartlarının tekrar gözden geçirilmesini sağlayan İngiliz burjuvazisi, hükûmetin politikalarını provake etmek üzere zaman zaman çeşitli girişimlerde bulundu. Amaç, Rusya ile İngiltere’nin karşılıklı ilişkilerini zayıflatmak, hatta askeri çatışma çıkması için kışkırtmak idi. İngilizler Osmanlılarla birlikte Karadeniz sahili boyunca kaçak mal ticaretini yoğunlaştırdılar. Buraya daha ziyade barut, kurşun ve silah getiriyor, buradan da kereste, şarap, bal, mısır, hayvan kürkü, post ve... esir götürüyorlardı. Evet, köle ticareti gelişmeye devam ediyor ve birçok “uygar” İngiliz tüccar, Türkler aracılığıyla, utanç verici insan ticareti üzerinden sermayelerini artırmaya devam ediyorlardı.

Eş zamanlı olarak, Abhazya ve Kuzey Kafkasya’da İngiliz ajanların provakasyonları birden hız kazanmıştı. Bu faaliyetler “Abhaz askeri seferinin” başlamasıyla daha da aktif bir hale gelmişti. Bütün bunlar Rus Hükûmetini ciddi olarak telaşlandırıyor, Çar 1.Nikolay kaçak mal ticaretine karşı en kararlı önlemlerin alınması yönünde talimat verdi. Ancak ne kıyıda devri-

ABHAZYA TARİHİ

ye gezen Rus askeri gemileri, ne de İstanbul ve Sankt-Petersburg'taki (St. Petersburg) Rus resmi temsilcileri tarafından defalarca yapılan diplomatik girişimler, istenilen sonuca ulaşabilmiştir.

Bu arada Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu'daki durumu da olağanüstü gergin bir hal almıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun tebası, Mısır Valisi Muhammet Ali, Osmanlı'nın 1828-1829 yıllarındaki yenilgilerinden yararlanarak, devlete karşı askeri hareketler düzenlemeye başlamış ve birkaç kez ciddi başarılar kazanmıştı. Muhammed Ali Fransa tarafından destekleniyordu.

Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki olayların gelişiminden ciddi olarak rahatsızlık duyuyordu, İmparatorluğun dağılması ve kalıntıları üzerinde güçlü bir devlet kurulması tehlikesi ortaya çıkmıştı, bu durum da Rusya'nın hiç işine gelmiyordu.

Rus hükümeti, Muhamed Ali'nin ajanlarının Abhazlar ile diğer Kuzey Kafkas halkları arasında, asıl amacının Ruslara karşı mücadelelerinde dağlılara yardım etmek olduğuna dair söylentiler yaymaya başladığından haberdar olduğu anda, Osmanlı İmparatorluğu'na yardım etmek için kolları sıvadı. Bunun yanı sıra, Rus Savunma Bakanlığı da "Abhazya ile diğer dağlılar arasında Mısır Paşasının Erzurum'a geldiğine ve her yerde büyük bir sevinçle karşılandığına" ilişkin rivayetlerin yayıldığı duyumunu almıştı.

8 Temmuz 1833'de Hünkar İskeleyi'nde (İstanbul-Beykoz'da) Rusya ile Osmanlı arasında bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşmayla Rusya, Karadeniz sahilini kesin olarak ilhak etmiş oldu.

Öte yandan, İngiliz ajanları Kafkasya üzerindeki faaliyetlerini hızlandırmaya başlamışlardı. İstanbul'daki İngiliz Konsolosluğu, bir Rus karşıtı faaliyet merkezine dönüşmüştü.

Dağlıların liderlerinden Natuhay prensi Seferbey'den tavsiye mektupları alan konsolosluk katibi Urkvart, Abhazya ve Kuzey Kafkasya'ya gizli bir seyahat yaparak, İngiltere ve diğer Avrupa devletleri tarafından her türlü yardımın sağlanacağı vaadiyle, yerli halkı Ruslara karşı genel bir ayaklanmaya davet etti. Abhazya ile Çerkesya kıyılarında, dağlılarla kaçak mal ticaretini hızlı bir biçimde sürdüren İngiliz gemileri daha sık görülmeye başlamıştı.

İstanbul'daki İngiliz elçisi Lord Ponsonby, Rusya'nın öncelikli hedefinin, hem Osmanlı'ya ve hem de İran'a saldırabilmek için kendini emniyete almak amacıyla Kafkas halklarına boyun eğdirmek olduğunu yazıyordu. İngiliz diplomat Urquhart ise Kafkasya ile İstanbul ve Çanak-

ABHAZYA TARİHİ

kale boğazlarının “Hindistan’a açılan bir kapı” olduğunu ifade ediyor ve İngiliz hükümetini Karadeniz bölgesine yönelik politikasını etkinleştirmeye ve Rusya’nın Kafkasya’da tamamen yerleşmesini engellemeye davet ediyordu. Aynı zamanda İngiliz diplomatları kendi devletlerine, kıyılardaki Rus garnizonlarındaki ölüm oranının yüksek olduğuna, askerlerin moral çöküntüsü içerisinde bulunduğuna ve yerli halkın Rus askerlerden nefret ettiğine dair raporlar veriyorlardı. İngiliz Konsoloslarından biri şöyle yazıyordu: “Kafkas halkları hiçbir zaman olmadığı kadar inatçıdırlar, Ruslardan nefret ediyorlar. Sohum-Kale, Pitsunda, Bambora, Gagra ve Gelencik limanları ile birçok yerdeki Rus garnizonları kendi sahaları dışına çıkma riskini göze alamıyorlar”

Kendilerini hukuken Osmanlı İmparatorluğu’nun tebası olarak gören dağlı halkların Çerkesya ile Abhazya’nın Ruslara devrini öngören Edirne Antlaşması’nın şartlarını kabul etmemesi de İngiliz gizli servisi ile diplomatlarının Karadeniz’deki faaliyetlerini kolaylaştırıyordu. Bu görüşü Karl Marks daha veciz bir şekilde şöyle belirtiyordu: “Osmanlı, kendi sahip olamadığını Rusya’ya veremezdi”. Rusya’nın Kafkasya’da artan aktivitesine karşılık olarak İngilizler, 1833 tarihli Rus-Osmanlı anlaşmasının iptali için İstanbul’da çok başarılı çalışmalar yapıyorlardı. Buradaki Rus diplomatlarının bariz pasifliği kayda değer.

İngiliz ajanları aynı zamanda Kafkasya’da dağlıların Rusya’ya karşı mücadelesini yeni bir yöntemle organize etmeyi denediler. Bu yöntem, “bugüne kadar birbirinden ayrı hareket eden ve bu nedenle sonuç alamayan kabileleri, güçlerini koordine edip ortak bir amaca yönlendirecek bir merkezi hükümet kurmak” idi. Dağlıları birleştirmek amacıyla bir çeşit “milli and” icat edilmişti. Bu andın muhtevası, Ruslara ve onlarla barış görüşmesi yapacak dağlılara karşı ebedi mücadele idi. Daha sonra İngiliz ajanlar, Natuhayları ve Şapsugları Abhazlarla ve diğer dağlı halklarla birleştirmek ve yardım-himaye ricasında bulunmak üzere, onlar adına bir heyeti İngiltere’ye yollamaya çalıştılar. Ancak bu teşebbüs başarısızlıkla sonuçlandı, çünkü dağlılar İngilizlerin vaatlerine artık hiç inanmıyorlardı. Birçok Abhaz ve Çerkes, kandırıldıklarının ve ihanete uğradıklarının farkına varmıştı. Nahuhayların önde gelenlerinden biri, “İngilizler tarafından kandırılan dağlıların artık Rusya’ya başkaldıramayacaklarını ve teslim olmak zorunda kaldıklarını söylüyordu.” Kafkasya’daki Rus kuvvetlerinin komutanı Baron Rozen “birçok dağlının gönüllü olarak Rusya tebasına girdiğini” doğruluyordu. Abhazya ile Çerkesya’dan, İngilizlerin askeri yardım vaatlerinin boş olduğunu halkın daha iyi kavradığına dair bilgiler geliyordu. Bu durum, 1839-1840 kışındaki olaylarla da net bir şekilde doğrulanmıştı. Bu tarihte kıtlık ve

ABHAZYA TARİHİ

Çarlık makamlarının politikaları neticesinde sahilde kendiliğinden gelişen bir ayaklanma patlak vermiş ve bu ayaklanma kanla bastırılmış, İngilizler ayaklananların yardımına gelmemiştir. Bu ayaklanmanın sonuçlarından biri, Abhazların Dal'dan göçe zorlanmalarıdır. Bunun yanı sıra, toprakları tamamen yakılıp yıkılmış, söz konusu bölge nüfusunun büyük çoğunluğu Osmanlı'ya zorla göç ettirilmiştir. Dağlıların 19.yy 'da Osmanlı'ya sürgününün fiiliyatta daimi bir hale dönüştüğünü ilave edelim. Ayrıca, General Yermolov gibi kumandanlar, çoğu zaman, ne kadar az dağlı kalırsa, Rus işgaline o kadar az mukavemet olacağını düşünerek, dağlıları her çareye başvurarak yerlerini terk etmeye teşvik etmiş ve zorlamışlardır.

1839 yılında Rusya Dışişleri Bakanı K.Nesselrode, Çar 1.Nikolay'a, doğu politikasına ilişkin görüşlerini açıkladığı ve ana fikri Hünkar İskelesi Antlaşması'ndan gönüllü olarak vaz geçmeye davet olan bir rapor sundu. 1841 yılında Londra'da, Rusya'nın Osmanlı üzerindeki etkisini kaybedişini ve Osmanlı Padişahının Avrupa devletlerinin ortak himayesine girişini belgeleyen Karadeniz boğazları rejimi konvansiyonu imzalandı. Marmara ile Çanakkale boğazlarının yeni rejimi, askeri, ticari ve siyasi anlamda Rusya'nın menfaatlerine kesinlikle aykırı idi.

1853-1856 tarihleri arasındaki Kırım savaşı döneminde, İngiltere'nin asıl amaçlarından biri, eski Osmanlı topraklarının tümünü Rusya'dan geri almak olmuştur. Hal böyleyken, İngilizler Kafkasya'da her zaman yaptıkları gibi, başkalarının eliyle savaşmak niyetindeydiler. Onlar Osmanlı ordusuna, Kafkas dağlılarının aktif ayaklanmalarına, hatta Polonya ile Macaristan'ın bağımsızlığını geri kazanmasına İngiltere'nin yardım edeceğine kalpten inanan ve İngiltere tarafından yıllardan itibaren Abhazya ve Çerkesya'da başarılı bir şekilde kullanılan Polonyalı ve Macar mülteci gönüllülere güveniyorlardı. Savaş başladıktan sonra Rus Ordusu askerlerini Abhazya'dan geri çekti, Pitsunda, Gagra, Bambora ve Tsebelda'daki kalelerini yıktı. Karadeniz kıyı hattı lağvedilmiş, tabyalar havaya uçurulmuş, garnizonlar bölgeden çekilmişti. Böylece Çarlık Rusya'sının Karadeniz kıyısında uyguladığı tüm politika ve stratejisinin yanlış ve askeri bakımdan yararsız olduğu ortaya çıkmıştı. Oysa, bu politikanın uygulanması, sayısız can kaybı hariç, neredeyse 100 milyon rubleye mal olmuştu.

1855'in Mart ayında Sohum kenti Osmanlıların eline geçti, üstelik Osmanlılar fiilen İngilizlerin yönetiminde ve yine onların menfaatlerine uygun olarak hareket ediyorlardı. Asıl niyetlerini "bağımsız Çerkesya" kurma fikriyle gizleme çabaları, işin özünü değiştirmez. İngilizler için söz konusu olan dağlıların çıkarı değil, kendi ekonomik, siyasi ve stratejik çıkarları idi.

ABHAZYA TARİHİ

Aynı yılın Haziran ayında İngilizler, Osmanlı Padişahının “Çerkesya’nın bağımsızlığına ilişkin bir ferman çıkartmasını” sağladılar. Elbette sözkonusu olan, burayı Osmanlı himayesiyle (eliyle) İngiliz sömürgesi haline getirmeyi öngören bir “bağımsızlık”. Aynı zamanda Osmanlılar ve İngilizler her türlü boş vaatlerle Abhaz hükümranı Mihail Şervaşidze-Çaçba’yı kendi taraflarına çekmeye çalışmışlar, ancak çabaları başarıya ulaşamamıştır.

1855 yılının sonlarında askeri harekât fiilen sona ermiş, fazla zaman geçmeden barış görüşmeleri başlamıştı. İngiltere’nin Çerkesya’nın “bağımsızlığına” ilişkin talebinin, Fransa’nın işine gelmediği anlaşılmıştı. Bunun yanı sıra başka çelişkiler de ortaya çıkmıştı. Uzun süren tartışmalardan sonra 30 Mart 1856 tarihinde Paris’te barış antlaşması imzalandı. Karadeniz’in “tarafsız” bölge olarak tanınmasını ve bölgede askeri donanma ile askeri deniz üssü kurmanın yasak edilmesini hükme bağlayan bu antlaşmanın üzerinden çok zaman geçmeden Osmanlı askerleri Karadeniz kıyılarını terk etmek zorunda kaldılar.

İngilizler, Paris’te yürütülen barış görüşmelerindeki nisbi başarısızlıklarına rağmen, yine de Rusları Kuban ötesine geri atma umutlarını yitirmemişlerdi. Açık savaş artık gizli bir hal almıştı. Bu durum, yani Karadeniz’de artık askeri filosu bulunmayan Rusların kaçak mal ticaretini önleyememeleri, Karadeniz’deki birçok kalenin yıkılması, Sohum da dâhil olmak üzere kıyıdaki bazı kentlerin silahsızlandırılması, İngilizlerin işini kolaylaştırmıştı. İngiltere, Rusya’nın yakın bir zaman içerisinde ordusunu toparlayamayacağını ve Kafkasya’daki savaşın kendi menfaatlerine göre sonuçlanacağını umut etmişti, ancak fazla zaman geçmeden bu umutları boşa çıktı. Ruslar 1856’nın yaz aylarında kıyıdaki askeri karakollarını yeniden inşa etmeye başlamış, 1857 yılında ise Gagra kalesi tekrar Rusların eline geçmişti.

1856 yılı yazında bağımsızlık umutları Paris antlaşmasıyla boşa çıkan Çerkes liderleri, Rusya’nın Karadeniz sahilini zaptına devam etmeye yönelik yeni hazırlıklarını görünce yardım ricasıyla İngiliz Kraliçesine bir dilekçe yazdılar. Ancak mücadeleye devam etmeleri için dağlıları kışkırtırken, İngiliz hükümeti dağlılara yardım için hiçbir kararlı adım atmak niyetinde değildi. İngiliz hükümet başkanı, bu dilekçeye cevaben Konstantinopolis’teki Konsolosluğa yolladığı yazıda şöyle diyordu: “...Çerkeslerin başına gelebilecek felakete ne kadar üzülsük de, İngiliz halkından sadece Çerkesya halkına yardım etmek amacıyla Rusya’ya karşı başlatılacak bir savaşın külfetine ve can kayıplarına katlanmasını isteyemeyiz.”

İngiliz hükümetinin bu pozisyonu Kafkas halklarının sürgününde de önemli rol oynayacaktı. Gerçekten, İngiliz ajanları yarım asır boyunca askeri yardım

ABHAZYA TARİHİ

vaadiyle dağlıları Rusya'ya karşı kıskırtmışlardı. Kırım savaşı zamanında bu vaatler yerine getirilecekmiş gibi görünmüştü, ancak işte sonuç ortadaydı! Meğerse şu sırada Rusya ile sürtüşmek İngilizlerin çıkarına aykırıymış. Dağlıların kaderi ile ilgili hüküm böylece verilmiş oluyordu.

1859 yılında Rus orduları Kafkasya'da kararlı harekatlara girişmiş, aynı yılın yaz aylarında Şeyh Şamil'in son sığınağı olan Gunib köyü ele geçirilmiş, Şamil'in kendisi de esir düşmüştü. Böylece Doğu Kafkasya tamamen itaat altına alınmış oluyordu. Dağlılara ve Karadeniz kıyılarına karşı planlı saldırılar başladı. 2.Aleksandr'ın talimatıyla baş eğmeyen dağlılar itaat altına alınmalı ve ya Kuban'a sürülmeli veya Osmanlı'ya göç ettirilmeliydi. Son direnç yuvalarını da susturan Rus hükümeti, Abhaz Prensiği sorununu çözme zamanının geldiği sonucuna vararak, prensliği 1864 yılında lağvetti.

Uzun yıllar boyunca Rusya'ya karşı mücadele eden dağlılara İngilizlerin ne gibi yardımı dokunmuştu? Fiilen hiçbir yardımı dokunmamıştır. Bu yetmezmiş gibi, İngiltere'nin Rusya Elçisi Lord Nepir: "Çerkeslerin başına gelen belanın sebebi, açık konuşacaksak, bizzat kendi inatçı vatanseverlikleri ve gaddarlıklarıdır denilebilir..." diyecekti. Tarafımızdan altı çizilen bu cümle, dönemin İngiliz politikasını veciz bir şekilde anlatmaktadır.

Kırım savaşı Rusların Karadeniz üzerindeki pozisyonunun zayıfladığını göstermiş ve "Doğu meselesinde" geriye doğru önemli bir adım atılmıştı. 1856-1857 yılları arasında Rusya'nın asıl amacı, Paris Antlaşması'nın sınırlayıcı şartlarını geçersiz kılmaktı. Rusya kendine ait gördüğü Karadeniz kıyılarının korumasız ve düşman saldırısına açık olmasını kabullenemiyordu. 1870 yılında başlayan Fransa-Prusya savaşı Avrupalı büyük devletlerin esas dikkatlerini doğudan batıya çevirmiş ve Rusya'nın Paris Anlaşması'na itirazını gündeme getirmesine imkan tanımıştır.

13 Mart 1871 tarihinde, Paris Antlaşması'nın Karadeniz'in tarafsızlığına ilişkin maddelerini iptal eden Londra Anlaşması imzalandı. Karadeniz, Edirne Antlaşması döneminden beri, yani 1820 yılından beri olduğu gibi, bütün devletlerin ticari gemileri için açık kalacaktı.

1871 yılındaki Londra Antlaşması Rusya için büyük bir diplomatik zaferi olmuştur. Bu anlaşma Rusya'nın hem doğudaki, hem de Avrupa'daki konumunu güçlendiriyor ve uluslararası arenadaki otoritesinin yükseldiğini kanıtlıyordu. Bunun yanı sıra, ülkenin güney sınırlarının güvenliğini sağlıyor, Karadeniz havzasının gelecekteki ekonomik kalkınmasını teşvik ediyor, İstanbul ve Çanakkale boğazları üzerinden Rus dış ticaretinin gelişmesine ve genişlemesine imkan sağlıyordu.